

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KÜRESELLEŞME - KALKINMA İLİŞKİSİ

Erkan AYDIN
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

GEBZE
2006

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KÜRESELLEŞME - KALKINMA İLİŞKİSİ

Erkan AYDIN
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

DANIŞMANI
Yrd.Doç.Dr. Cemal ZEİR

GEBZE
2006

ÖZET

TEZİN BAŞLIĞI: KÜRESELLEŞME KALKINMA İLİŞKİSİ

YAZARIN ADI: Erkan AYDIN

Küreselleşme; mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği ve faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreçtir. Kalkınma ise; kendi kendine sürdürülebilir büyüme, üretim biçiminde yapısal değişim, teknolojik yenilik, sosyal, siyasal ve kurumsal yenileşme ve insanların yaşam koşullarındaki yaygın iyileşme olarak tanımlanabilir.

Dünya nüfusunun dörtte üçlük bir kısmını oluşturan az gelişmiş ülkeler önemli bir kalkınma sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu soruna karşı, çeşitli yollar aranmakta, farklı kalkınma stratejileri uygulanmakta ancak bu yapılar küreselleşmeden bağımsız halde ilerleyememektedir. Küreselleşme ile dünyanın herhangi bir ülkesinde meydana gelen ekonomik istikrarsızlık veya kriz tüm dünya ülkelerini etkisi altına alabilmektedir. Uygulanan kalkınma politikaları bir anda boşa çıkabilmekte ve ülkelerin kalkınma düzeyleri bir anda yıllarca geriye gidebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı küreselleşme ile kalkınma arasındaki ilişkiye açıklık getirmektir. Bu amaç doğrultusunda küreselleşme kavramı kapsamlı şekilde ele alınmış, kalkınma kavramı, çeşitleri ve teorileri irdelenerek, küreselleşme ve kalkınma arasındaki ilişki dünya ülkelerindeki kalkınma çabaları ile birlikte açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuçta küreselleşme ülkelerin iktisat politikalarını besleyen temel unsur olarak belirlenmekte ve bu sürecin kalkınma açısından fırsatlardan çok engeller oluşturduğu ve kalkınma amacıyla kimi temel açılardan çeliştiği sonucuna varılmaktadır.

SUMMARY

SUBJECT OF THESIS: RELATION BETWEEN GLOBALISING AND DEVELOPMENT

NAME OF AUTHOR: Erkan AYDIN

Globalising is a process, that goods and services, production factors, technological aggregation and financial sources can circulate freely around the all world countries and factor, goods, services and financial markets can become a united whole from day to day. Also development can be defined as an enlargement, that can be continued by itself, a structural change in production manner, a technological innovation, a social, political and institutional renewal and an improvement on human life conditions.

Insufficient developed countries, that covers 3/4 of world population, become face to face an important development problem. Against this problem, various ways have been searching, different development strategies has been applying but these ways and applications can not improve as independent from globalising. With globalising, economical unstablity or crisis in any world country can effect all over the world. Applying development policies can come to naught and countries development levels can go back fro years.

The object of this thesis is to bring a clarity relation between globalising and development. Globalising concept has been taken up extensively with direction of above mentioned object and has been explained by studying development concept, kinds and theories. Relation between globalising and development has been explained by world countries development efforts.

As a result of this, globalising is designated as main factor of countries economical policies and it means that this process forms more difficulties than opportunities for development and it is in contradiction with development aim.

TEŞEKKÜR

Küreselleşme ve Kalkınma İlişkisi başlıklı tez konumun belirlenmesi, ve tez çalışmamın her aşamasında değerli katkılarını esirgemeyen Değerli Hocam Yrd.Doç.Dr. Cemal Zehir'e ve her zaman yanımda olarak beni cesaretlendiren aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iv
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
KISALTMALAR	ix
TABLolar DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI	3
1.1. Küreselleşme Tanımı	3
1.2. Küreselleşmenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	5
1.3. Küreselleşmeyi Hazırlayan Faktörler	8
1.3.1. Teknolojik Faktörler	8
1.3.2. Politik Faktörler	10
1.3.3. Ekonomik Faktörler	11
1.4. İktisadi Küreselleşme ve Çeşitleri	15
1.4.1. Finans Piyasaları Açısından Küreselleşme	16
1.4.1.1. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	17
1.4.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	21
1.4.2. Üretim Piyasaları Açısından Küreselleşme	23
1.4.2.1. Çok Uluslu Şirketler	25
1.4.2.2. Uluslararası Ticaret	25
2. KALKINMA KAVRAMI, ÇEŞİTLERİ VE TEORİLERİ	29
2.1. Kalkınmanın Tanımı	29
2.2. Geri Kalmış Ekonomiler	31
2.3. Kalkınma Türleri	34
2.3.1. Sosyal Kalkınma	35
2.3.2. Ekonomik Kalkınma	46
2.3.3. Sürdürülebilir Kalkınma	50
2.4. Kalkınma Teorileri	56
2.4.1. Dengeli Kalkınmaya Yönelik Teoriler	56

2.4.2. Dengesiz Kalkınmaya Yönelik Teoriler	59
2.4.3. Doğrusal/Aşamalı Kalkınma Teorileri	62
2.4.4. Neo-Liberal Yaklaşımlar	63
2.4.5. Bağımlılık Teorileri	63
3. KÜRESELLEŞMENİN KALKINMAYA ETKİLERİ	65
3.1. Ulus Devletin Kalkınmadaki Rolü	65
3.2. Küresel Kaynaklı Krizler	69
3.2.1. Latin Amerika Krizi	70
3.2.2. Asya Krizi	75
3.2.3. Rusya Krizi	77
3.3. Küresel Krizler ve Türkiye	81
3.4. Küreselleşme Neticesinde Kurulan İktisadi İşbirlikleri ve Bölgesel Kuruluşlar	84
3.4.1. Uluslararası Resmi Küresel Kuruluşlar ve Anlaşmalar	84
3.4.2. Gelişmiş Ülkeler Çerçevesindeki Bölgesel Kuruluşlar ve Anlaşmalar	86
3.4.3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bölgesel Kuruluşlar ve Anlaşmalar	89
3.4.4. Afrika Kıtasında Bölgesel İşbirliği ve Bütünleşme	90
3.4.5. Amerika Kıtasında Bölgesel İşbirliği ve Bütünleşme	92
3.4.6. Asya Kıtasında Bölgesel İşbirliği ve Bütünleşme	94
3.5. Küreselleşmeye ve Kalkınma Deneyimleri	95
3.5.1. Latin Amerika'da Kalkınma Çabaları	95
3.5.2. Doğu Asya'da Kalkınma Çabaları	99
3.5.3. Orta Asya'da Kalkınma Çabaları	102
3.6. Küreselleşme ve Egemenlik	105
4. SONUÇ	107
KAYNAKLAR	111
ÖZGEÇMİŞ	120

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ANDEAN	:	Andean Paktı Grubu
AsDB	:	Asya Kalkınma Bankası
ASEAN	:	Güneydoğu Asya Ulusları Topluluğu
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BIS	:	Uluslararası Ödemeler Bankası
BM	:	Birleşmiş Milletler Örgütü
ÇUŞ	:	Çok Uluslu Şirketler
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
ECOWAS	:	Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu
EFTA	:	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GATS	:	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	:	Gümrük Tarifeleri ve Genel Ticaret Anlaşması
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYIH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ILO	:	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
ITO	:	Uluslararası Ticaret Örgütü
LAFTA	:	Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
MCCA	:	Orta Amerika Ortak Pazarı
MERCOSUR	:	Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	:	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
OECS	:	Doğu Karayip Devletleri Örgütü
PTA	:	Doğu ve Güney Afrika Tercihli Ticaret Alanı
UDEAC	:	Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği
WB	:	Dünya Bankası
WTO	:	Dünya Ticaret Örgütü

TABLÖLAR DİZİNİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
1.1. Doğrudan Yatırımlar ve Tahminler	23
1.2. Dünya Üretim ve Dış Ticaret Hacmindeki Yıllık Yüzde Değişmeler	28
2.1. Günde 1 ABD Doları Altında Harcama Yapan Fakir Nüfus ve Dünya Nüfusuna Oranı (Tahmini)	38
3.1. Türkiye Rusya Ticari İlişkileri (Milyon Dolar)	83

GİRİŞ

Son yıllarda teknolojinin hızla ilerlemesi sonucunda iletişim, ulaştırma, haberleşme ve üretim faaliyetleri giderek kolaylaşmakta ürün çeşitliliği artmakta ve maliyetler düşmektedir. Bununla birlikte, küreselleşme ve liberal ekonomi anlayışın yaygınlık kazanması sonucunda serbest ticaret gelişmiş ve uluslararası pazarlar etkin hale gelmiştir. Bu pazarları iyi değerlendirebilen ülkeler kalkınmada üstünlük sağlamaktadırlar.

Dünya nüfusunun dörtte üçlük bir kısmını oluşturan azgelişmiş ülkeler önemli bir kalkınma sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu soruna karşı, özellikle son elli yılda gösterilen ilgiye karşın bu ülkelerle sanayileşmiş ülkeler arasında büyük refah farklılıklarının bulunduğu, bu ülkelerde yaşayan milyonlarca insanın hâlâ yeterli beslenme, sağlık, eğitim gibi olanaklardan yoksun olduğu, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Zaman içinde evrim geçiren kalkınma kavramının bugün kendi kendine sürdürülebilir büyüme, üretim biçiminde yapısal değişim, teknolojik yenilik, sosyal, siyasal ve kurumsal yenileşme ve insanların yaşam koşullarında yaygın iyileşme gibi temel unsurlardan oluştuğu konusunda geniş bir görüş birliği bulunmaktadır.

Birçok diğer alanda olduğu gibi, kalkınma sorununa ilişkin tartışmalar da son yıllarda artan ölçülerde yaygın bir küreselleşme söylemi içinde yapılmaktadır. Kalkınma kavramının aksine, küreselleşmenin yeterli bir kavramsal olgunluğa ulaştığı ve üzerinde fikir birliği oluşan bir tanımı olduğu söylenemez. Bununla birlikte, küreselleşmenin en yaygın kullanımda mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği ve faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreç anlamı taşıdığı söylenebilir. Bu alanlarda ulus devletlerin etkisinin giderek zayıflaması, buna karşılık çokuluslu şirketlerin önemli bir rol üstlenmesi de küreselleşme sürecinin en temel özellikleri arasında yer almaktadır.

Küreselleşme, ortaya çıkmasındaki nedenler, temel özellikleri ve etkileri açısından da tartışmalı bir konudur. Öte yandan, günümüzdeki küreselleşme

tartışmalarının bu boyutlarıyla son çeyrek yüzyılda bütün dünyada giderek yaygınlaşan neoliberal iktisat politikalarıyla ilişkilendirildiği gözlenmektedir.

Bu çalışmanın amacı; küreselleşme ve kalkınma arasındaki ilişkiye açıklık getirmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm “Küreselleşme Kavramı” başlığında ele alınarak küreselleşmenin tanımı yapılmış, küreselleşmeyi ortaya çıkaran faktörler açıklanarak, küreselleşme çeşitleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölüm “Kalkınma Kavramı, Çeşitleri ve Teorileri” başlığındadır. Öncelikle kalkınma kavramına açıklık getirilmeye çalışılarak geri kalmış ekonomilerin tanımı yapılmıştır. Kalkınma türleri ve kalkınma teorileri ayrıntılı şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm “Küreselleşmenin Kalkınmaya Etkileri” başlığında ele alınmıştır. Küreselleşme sürecinde ulus devletin kalkınmadaki rolü açıklanmaya çalışılarak, küresel kaynaklı krizler neden ve sonuçlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Küreselleşmeye karşı kalkınma çabaları ise dünya ülkelerinden örneklerle ele alınmıştır.

1 KÜRESELLEŞME KAVRAMI

1.1 Küreselleşme Tanımı

Küreselleşme en genel anlamıyla “modernitenin sosyal, kültürel, düşünsel ve ekonomik boyutta kendini yeniden kurmasıdır” (Erkızan, 2002:65).

Günümüz dünyasında, küreselleşme denilen büyük bir değişim yaşanmaktadır. Ekonomistler, küreselleşmeyi hizmetlerin ve malların sınır ötesi hareketlerini kolaylaştırmak için yasal engellerin azaltılması olarak tanımlarken; işletmeciler küreselleşmeyi dünya pazarlarına geniş bir açıdan bakıp dünyaya açılma ve dünyayla bütünleşme olarak ele almaktadır.(Bozkurt,1998:47)

Teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemelerin etkileyip yönlendirdiği süreçler küreselleşme kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bilginin, hammaddenin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslararası dolaşım ve paylaşımına girmesi 20. yüzyılın şahit olduğu bir gelişmedir. Özellikle 1980’li yıllardan sonra ekonomik ilişkiler yaygınlaşmış, ideolojik farklılıkları temel alan kutuplaşmalar çözülmüş, dünya çapında bir liberalleşme sürecine girilmiş, kültürler, inanç ve idealler sınırları aşarak daha benzer bir hale dönüşmeye başlamıştır (Erbay, 1996: 3).

“Küreselleşme” ya da “globalleşme” ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yerleşmiş yargıların ve kurumsal yapıların ülkelerin sınırlarını aşarak dünyaya yayılması ve böyle bir boyutta kabul görerek ilgili alanlarda tüm dünyaca benimsenen normların ortaya çıkma süreci olarak tanımlanabilir. Globalleşme, globalizasyon ya da uluslararasılaşma olarak da ifade edilen küreselleşme kavramı, ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasal sınırların etkisini kaybettiği, mal-hizmet ve insan trafiğinin daha hareketli hale geldiği, herkesin birbirinin ne yapıp ettiğinden haberdar olduğu bir ortamı betimlemektedir. Küreselleşmenin bir nicel bir de nitel yönünden söz edilebilir. Nicelik yönünden küreselleşme ticaret, sermaye akımları, yatırımlar ve insanların ülkeler arasındaki dolaşımında meydana gelen artışı ifade etmektedir ki bu olgu bazen transnasyonalizm (ulus-ötesileşme) veya karşılıklı

bağımlılık olarak da anılmaktadır. Nitel yönden küreselleşme ise siyasal, iktisadi ve sosyal süreçleri içerir. Teknolojik gelişmeler ve hükümetlerin giriştikleri deregülasyonlar üretim, ticaret ve finans alanlarında ulus-ötesi ağların kurulmasını mümkün kılmakta, böylece ‘sınırlara tabi olmayan dünya ekonomisi’ ortaya çıkmaktadır (Eşkinat, 1998, s. 6).

Küreselleşme bugün sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda, kendine özgü parametreleriyle, varlığını gündelik yaşamın her alanında hissettirmektedir. Daha on yıl öncesine kadar devletler kendi sınırları içinde ulusal bir ekonomi ile sınırlı iken, günümüzde yoğun sermaye hareketliliği nedeniyle, ulusal ekonomi kavramı anlamını önemli ölçüde yitirmiş durumdadır. Gelişmiş teknoloji, para ve sermaye hareketleri, işgücü yapısı, üretim anlayışında ve kalıplarında farklılaşma, yeni ortaklık ve örgüt yapıları, artık bu döneme ait dinamikler tarafından yeniden şekillenmektedir (Tutar, 1999: 42).

21. yüzyılın eşiğinde bugün küreselleşme hızla gerçekleşmekte ve bu doğrultuda tek bir dünya pazarına gidilmektedir. Küreselleşme ile ekonomide, sosyal ve kültürel alanda, hukuki düzenlemelerde, endüstriyel ilişkilerde, sendikal harekette benzeşme yaşanmakta, her şey daha bağlı ve bağımlı duruma gelmektedir. Küreselleşme, aynı zamanda, toplumlarda ve iş yaşamında önemli değişikliklere neden olmaktadır. Bilgi toplumunun oluşumu, mega teknolojilerin gelişimi, globalleşme, hizmetler sektörünün öneminin artması, istihdamın nitelik bakımından gelişmesi, bilgi işçisinin doğuşu gibi hususlar küresel değişim sürecinin oldukça dinamik konularıdır; ama, tek başına hiçbirisi süreci izah etmede yeterli değildir. İşletmeler ve yöneticiler, karmaşık global bölgelere doğrudan adım atmaktadırlar. Bunun en büyük nedeni de kârı artırmak, yeni pazarlar yaratmak, hammadde elde edimini kolaylaştırmak, finansal sermaye elde etmek ve işletmenin işgücü maliyetini aşağı çekmektir; çünkü, küresel dünya ekonomisi kâr potansiyeli önerebilir, ürünler için yeni bölgeler yaratabilir, hammadde alımını kolaylaştırıp daha düşük iş maliyeti sunabilir (Bozkurt, 1997).

1.2 Küreselleşmenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Küreselleşmenin ortaya çıkmasında itici güçlerin rolü çok büyüktür. Toplum hayatında iktisadi gerçeğin kompleks niteliği içindeki etki edici öğeler birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Dünya ekonomisinin gelişiminde hakim karakterli yada diğerlerine nispeten bağımlı olan etmenlere itici güçler adı verilir. (Mortan,1998:s.02)

Üzerinde en çok durulan ve tartışılan konulardan birisi küreselleşme sürecinin ne zaman başlamış olduğudur. Genel olarak üç olasılık üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birinci olasılığa göre globalleşme tarihin başlangıcından beri varolan, ancak son yıllarda yoğunlaşmış bulunan bir süreçtir. İkinci olasılığa göre, küreselleşme modernleşme ve kapitalizmin gelişmesi ile yaşıt olan ancak son yıllarda hız kazanmış olan bir süreçtir. Diğer bir olasılıkta globalleşme müdahaleci kapitalist düzenin çözülmesiyle birlikte son yıllarda ortaya çıkan bir olgudur.

Küreselleşmenin ortaya çıkışıyla ilgili literatürde üç olasılıktan bahsedilmektedir.

Birinci olasılık globalleşmenin tarihin başlangıcından beri var olduğunu ancak son yıllarda yoğunluk kazandığıdır (Scholte, 1999).

İkinci olasılık küreselleşmenin katettiği yol beş aşamaya ayrılır. Birinci aşama 1400-1750 yılları arasında yaşanan Avrupa'daki "Oluşum Dönemi"dir. Bu yıllarda dış ticaretin sermaye birikimi açısından çok gerekli bir etkinlik olarak görülmekle birlikte ithalatın da , o denli sakıncalı bulunulduğu , ihracat için yeni dış pazarlar aramanın savunulurken, iç pazarlar yoğun olarak yabancı mallara karşı sıkı biçimde korunduğu bir dönemdir. İkinci aşama, 1750-1875 yılları arasında yaşanan "Başlangıç Dönemi"dir. Bu dönemde, başta İngiltere ve Hollanda olmak üzere sanayi üretiminin fazlasını akıtacak açık pazarlar arayan üretim biçimi olarak kapitalizme geçmeyi başarmış az sayıda devlet, öteki devletlere belirgin bir üstünlük sağlamaktaydı. Üçüncü aşama, 1875-1925 yılları arasında yaşanan "Kalkış Aşaması"dır. Bu dönemde uluslararası haberleşme, spor ve kültürel bağlar artmış, global takvim uygulanmış ve Birinci Dünya Savaşı yaşanmıştır.1958 yılında

Almanya, Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya'nın üye olduğu sınırlı bir coğrafya parçasında da olsa üye ülkelerin kendi aralarında malların, sermayenin, hizmetlerin ve işgücünün serbestçe dolaşımına olanak vermeyi amaç edinen Avrupa Ekonomik Topluluğu ekonomide ulusal sınırların aşılması açısından önemli bir adımdı(Rıdvan Karluk.1996,s.41)Dördüncü aşama; 1925-1969 yılları arasında yaşanan “Hegomanya için Savaş Dönemi”dir. Bu dönemde Milletler Cemiyeti (MC) kurulmuş, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş yaşanmış, atom bombası ve evrensel nükleer tehdit algılanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkeler Dünya Ekonomisinde tekrar parasal istikrarı sağlamak istemişler 1944'te Bretton Woods'ta IMF ve Dünya Bankası kurulmuş, aynı yıl GATT (genel gümrük tarifeleri ve ticaret anlaşması) görüşmeleri başlamıştır. Günümüzde bu örgütler dünya ticaretine, küreselleşmeye yön verir hale gelmişlerdir. İşin en düşündürücü tarafı da bu örgütlerde çoğunlukla Çok Uluslu Şirketlerin sahipleri olan gelişmiş ülkelerin istediği şekilde kararlar alınmaktadır. Beşinci ve son aşama ise 1969'dan günümüze kadar gelinen “Belirsizlik Dönemi”dir. Bu dönemde, uzay keşfinin yapıldığı, materyalist değerler ve hakların doğduğu, soya, ırka ve millete bağlı dünya toplumlarının oluştuğu, global çevre problemlerinin farkına varıldığı, uzay teknolojisi ile kitlesel medya (uydu, televizyon vs.) kullanımının yaygınlaştığı dönem olmuştur (Robertson,1992).

Üçüncü olasılık ise küreselleşmenin tarihini 20 Haziran 1969'da başladığıdır. Bilindiği gibi o tarihte Neil Armstrong ay'a giderek yeryüzüne bir bütün olarak bakmıştır (Balcı, 1996).

Küreselleşme olgusunun ne zaman başladığına dair görüşler farklılık göstermektedir. Ancak siyasi ve ekonomik boyutta ortaya çıkan globalleşme süreci özellikle İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) büyük güçler olarak ortaya çıkması üzerine, diğer ülkelerin kendilerinin güvenliği için aralarında antlaşmalar yaparak global entegrasyon hareketi ile hız kazanmıştır. Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla birlikte, dünya iki ayrı kutupta birleşmiştir. Bunun yanı sıra ekonomik boyutta Avrupa Topluluğu (AT) ve Avrupa Akdeniz İşbirliği oluşumları da globalleşme sürecini hızlandıran diğer gelişmeleri teşkil etmiştir.

Ekonomik boyutta 1960'lı yılların başlarında ve ortalarında Amerikan şirketlerinin deniz aşırı pazarlardaki hareketleriyle birlikte, globalleşme çalışmaları hızlanmıştır. Yerli pazarlarda yavaşlayan büyüme hızı birçok Amerikan şirketini Amerika dışındaki zengin pazarlara yatırım yapmaya yöneltmiştir. Örneğin, Polaroid firması Amerika'da fotoğraf pazarında durgunlukla karşılaşmış ve potansiyel büyüme için Avrupa pazarlarına yönelmiştir (Güzelcik, 1999).

1970'li yıllardan itibaren özellikle gelişmekte olan ülkeler içine düştükleri dış borç krizi ve dış ödeme güçlükleri nedeniyle, dar boğazdan kurtulabilmek için ihracata yönelik stratejiler belirlemeye yönelmiştir. Dış borcunu ödeyemeyen ülkeler çareyi ihracatı geliştirmekte, ithalatı ise serbestleştirmekte bulmuşlardır. 1970'lere kadar ABD firmaları, dünya üretiminin yarısını gerçekleştirirken, 1970'lerden itibaren diğer gelişmiş ülkeler ve Uzakdoğu'daki sanayileşmiş ülkeler ile bazı Latin Amerika Ülkeleri, ABD ile rekabete girmiştir (Tuna, 1998:21). 1980'li yıllardan itibaren yaşanan süreç ise, dünyanın her yerinde kamu ve özel sektör dengesinin özel sektör lehine kaydığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde teknolojik değişim ve piyasanın rolünü arttıran politika değişimlerinin gerçekleştiği ve makro iktisat politikalarının artık pek anlamlı olmadığı, tek ve bütünleşmiş bir dünya ekonomisine doğru değişimin hızla arttığı bir dönem olmuştur. (Prendergast and Stewart, 1995). Dünya ekonomisinde 90 lı yıllardaki küreselleşme eğilimi yeni bir olgu değildir. Dünya ticareti ve yabancı sermaye yatırım düzeyinin yüksekliği XX.yy. başında da yaşanmıştı. Ancak yeni yaşanan küreselleşme biçimi sadece mal ve sermayenin önündeki engellerin kaldırılmasına kadar; veri, enformasyon, bilgi teknolojisindeki gelişme ve bilimsel keşiflerin sonuçlarına ulaşmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır.(Mortan,1998:s.22)

Dünyada mal, hizmet ve sermaye dolaşımının önündeki yasal engellerin ortadan kaldırılması süreci hızlanmıştır. Örneğin ulus-ötesi yatırımlar 1980'den 2000'lere yirmi kattan fazla artmıştır (Çağlı, 2006:8).

Özetlemek gerekirse ; Daha önceki dağınık ve sürekli olmayan kullanımına karşın, küreselleşme terimi 1980'lerin başına kadar akademik çevreler tarafından günümüzde olduğu kadar önemli bir kavram olarak kabul görmemiştir. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkması, "... insanların atı

evcilleştirmesi ve tekerliği bulmasıyla; yani bulunduğu yerden uzaklaşıp diğer toplumlarla, dünyanın diğer yerleriyle iletişim kurmasıyla olmuşken, hızlanmasında teknolojiadaki gelişmeler, bilgi ekonomisinin öne çıkması, dünyada yaşanan neo-liberal politikaların yükselişi ve çok uluslu sermayenin küresel bir pazarda yayılışı etkili olmuştur. (Karaosmanoğlu, İktisat Dergisi;sayı.416)

1.3 Küreselleşmeyi Hazırlayan Faktörler

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında çok sayıda faktörün etkisi olmuştur. Ancak teknolojik, ekonomik, politik faktörlerin etkisi diğerlerine göre daha yoğun olarak gerçekleşmiştir. Aşağıda sırasıyla küreselleşmeyi hazırlayan bu faktörler açıklanmaya çalışılacaktır.

1.3.1 Teknolojik Faktörler

Bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan ve halen de yaşanmakta olan büyük atılımlar yapılmasaydı, yirminci yüzyılın son çeyreğine damgasını vuran ve küreselleşmeyi de içine alan bu büyük dönüşüm mümkün olmayacaktı. Bu nedenle teknolojiadaki atılımı, bugün yaşanan (ve onu önceki küreselleşme dalgalarından ayıran) biçimiyle küreselleşmenin en önemli belirleyicisi olarak görmek yanlış olmayacaktır (Ulugay, 2001).

Teknolojik gelişmeye bağlı olarak özellikle iletişim ve ulaşım maliyetlerinin süratle azalması, bilgiyi özgürleştirerek paylaşımını kolaylaştırırken küreselleşme sürecinin etkilerini farklılaştırmakta ve büyütmektedir. Örneğin; ilk ticari uydu 1969 yılında uzaya fırlatılırken, bugün dünyanın değişik bölgelerine bilgi taşıyarak hizmet veren iki yüzden fazla uydu bulunmaktadır. Yine 1950'lerin sonlarına kadar Atlantik'i ve Pasifik'i tamamen geçen tek bir iletişim kablosu bulunmazken, bugün kabloların sayısı bir milyonu aşmaktadır (Giddens, 2000).

Teknoloji, ekonomik ilişkiler ağının ayrılmaz bir parçasıdır. Günümüzde yeni teknolojiler elde etmek amacıyla, gerek özel işletmeler, gerekse kamu kuruluşları araştırma ve geliştirme faaliyetlerine oldukça büyük fonlar ayırmaktadırlar (Seyitoğlu, 1999). Zira daha önce fiziki uzaklıkların neden olduğu

engeller ve yüksek maliyetler ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri, teknoloji ile bilgi alışverişini önemli ölçüde kısıtlamaktaydı. Teknolojik gelişmeler hem yeni olanaklar sağlayarak hem varolan araçların kullanım maliyetlerini düşürerek küreselleşmeye katkıda bulunmaktadır. Bunların başında özellikle son on yılda gelişen uydu iletişimi, fax, elektronik posta gibi uluslararası iletişimi imkan dahiline sokan gelişmiş telekomünikasyon sistemleri gelmektedir.

Teknolojik gelişmeler sayesinde uluslararası finansal piyasalar gerçek anlamıyla küresel bir nitelik kazanmıştır. Milyarlarca dolar saniyelerle ölçülebilen bir zamanda kıtalar arasında gidip gelebilmektedir. Örneğin Amerikan Merkez Bankası'nın (F.E.D.) yaptığı açıklamalar, bir başka ülkedeki faiz oranlarını anında etkileyip, borsalarda servetlerin kazanılmasına ya da yitirilmesine yol açabilmektedir. Teknolojik gelişmelerin sağladığı hızlı iletişim olanakları bu kadar düşük maliyetlerle kullanılabilir olmasa, bu işlemlerin hayal edilmesi dahi çok güç olacaktır (Asomedy, 1999).

Teknoloji küreselleşmenin tetikleyicisi ve hareketlendiricisi olmuştur. Bilgisayar teknolojileri ve bilgi, yeni güç unsurlarıdır. Teknoloji ve bilgi geleneksel güç kuramının karşısında yeni bir versiyon olarak değerlendirilmektedir.

Güç kuramını, unsurlarını ve araçlarını değiştirmektedir. Bilgi ve teknoloji önemli bir güç çarpanı ve insan, malzeme ve finanstan daha önemli bir stratejik kaynak olarak değerlendirilmektedir. David Combert, geleneksel yaşam tarzı ve büyüklüğü ne olursa olsun bilgi teknolojisini yaratma ve kullanma yarışına katılmadan, hiçbir ülkenin bilgi ile güç arasındaki ilişkiden modern bir güç geliştiremeyeceğini savunmaktadır (Türkbağ, 2002:227).

İletişim teknolojisi alanındaki baş döndürücü gelişmeler dünyayı gittikçe küçültüyor, teknolojik yeniliklerin gücü sayesinde bütün ulus devlet sınırları aşıyor. Artık iletişim araçları bütün toplumları kuşatacak düzeyde geniş bir yaygınlık ve etki alanına sahiptir. Çağdaş toplumsal hayatın temel özelliklerini kavrayabilmek için yerel ve ulusal faktörlerin ötesinde global şartlar ve gelişmelerin de dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü artık farklı derecelerde

birbirinden soyutlanmış kültürler toplumlar ve uygarlıklar arasında küreselleşen dünyada artık kaçınılmaz olarak “sürekli ilişkiler” kurulmuştur (Küçükcan, 2002).

Küreselleşmenin teknolojik gelişmelerle de doğrudan bir bağlantısı vardır. Teknolojik gelişmeler ülkelerarası mal taşımacılığını sürekli hızlandırmakta ve ucuzlatmaktadır. Bilgisayarlaşma, telekomünikasyon teknolojileri, minyatürleşme, sıkıştırma teknolojisi ve dijitalleşme gibi yenilikler teknolojiyi küresel çapta yaygın kılmaktadır.

1.3.2 Politik Faktörler

1940’lı yılların sonlarına doğru başlayan soğuk savaş, dünyanın politik olduğu kadar ekonomik olarak da bloklaşmasına yol açmıştır. O yıllardan 1990’lara kadar geçen dönemde yeryüzünde üç dünya barınmaktaydı: Birinci dünya, ikinci dünya ve üçüncü dünya. Birinci dünya, liderliğini A.B.D’nin üstlenmiş olduğu gelişmiş ülkelerden oluşmaktaydı. Bu ülkelerdeki siyasi yapı çoğulcu demokrasiye, ekonomik yapıya piyasa ekonomisine dayanmaktaydı. İkinci dünya, liderliğini Sovyetler Birliği’nin yaptığı sosyalist ülkelerden oluşmaktaydı. Bu ülkelerdeki siyasi yapı tek parti yönetimine, ekonomik yapıya planlamaya dayanmaktaydı. Üçüncü dünya ise, çoğunluğu batının eski sömürgeleri olan, gelişmekte olan ülkelerden oluşmaktaydı. Üçüncü dünyanın belli bir lideri yoktu. Bu ülkelerdeki siyasi örgütlenme çoğulcu demokrasiden askeri diktatörlüklere kadar çeşitlilik gösterirken, ekonomik yapıları birinci ve ikinci dünyanın sunduğu alternatif modeller arasında gidip geliyordu. Bu üçe bölünmüş dünyada birinci ve ikinci dünya arasında ideolojik, politik, ekonomik alanlarda yaklaşık kırk yıl süren soğuk savaş, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte 1990’ların başında sona erdi ve ikinci dünya ortadan kalktı. O günlerden itibaren küreselleşme sözcüğü daha çok kullanılır olmuştur (Asomedy,1999).

Kimilerine göre farklı gelişmişlik düzeylerindeki ülkelerden oluşan tek bir dünya vardır. Temelde ticaretin serbestleştirilmesi, tarife ve kotaların kaldırılması, dış finansal imkanların serbestleştirilmesi ile uluslararası sermaye akışı üzerindeki kontrollerin bertaraf edilmesi küresel boyutta kaynak dağılımında

etkinlik sağlayacak ve refah artışından tüm ülkeler yararlanacaklardır. Bu tek dünyadaki gelişmekte olan ülkeler, Güneydoğu Asya ülkelerinin yaptığı gibi küresel ekonomiye bütünleşerek yüksek büyüme hızlarına erişebilir ve gelişmiş ülkelerle arasındaki açığı kapatabilirler (Eroğlu ve Albeni, 2001).

Bazı ekonomistler ise yeryüzünde ekonomik alanda Kuzey ve Güney arasındaki çelişkilerin ve çatışmaların geçerliliğini hâlâ korumakta olduğunu savunmaktadırlar. Bu görüştekiler, gelişmekte olan ülkelerin büyümelerinin piyasa mekanizmasına ve uluslararası sermayenin insafına terk edilemeyeceği görüşünü savunmaktadırlar (Asomedy,1999).

Doğu bloğunun yıkılması sonrasında liberal piyasa ekonomisine yönelik güven duygusu artmıştır. Yani, duvarların yıkılmasının ardından, küreselleşmenin önündeki en büyük engellerden birisi kalkmıştır. Başta A.B.D. olmak üzere, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşların öncülüğünde sürdürülen küreselleşme süreci gittikçe hız kazanmaktadır. Ancak bu sürece gösterilen tepkiler de aynı hızla artış göstermektedir. 11 Eylül saldırıları bunun en açık örneğidir.

1.3.3 Ekonomik Faktörler

Gelişmiş ülkelerde iç piyasaların doyması, özellikle 1970'lerdeki petrol krizi sonrasında dış piyasalara açılma arayışı ile iktisadi faaliyetlerin hacimlerinin artmış olması küreselleşme sürecini ortaya çıkaran ekonomik faktörlerin başında gelmektedir.

Ekonomik yönden bugün yeryüzündeki ülkelerin önemli bir kısmı birbiriyle etkileşime başlamıştır. Tayland'da başlayan bir kriz, bütün Asya'yı etkilediği gibi, Türkiye'yi de etkileyebilmektedir. Ya da Rusya'da yaşanan bir krizin arkasından Türkiye'den bu ülkeye ihracat yapan bir çok firma kapısına kilit vurmak zorunda kalabilmektedir. Bu da doğal olarak ülkeleri kendi politikaları kadar, başka ülkelerin politikaları konusunda da duyarlı olmaya zorlamaktadır. Yani artık ülkelerin iç işlerinde yaşadığı sorunlar ile dış ilişkilerinde yaşadığı sorunlar arasındaki sınır giderek daralmaktadır.

Dış ticaretin, sermaye hareketlerinin ve iş gücü hareketliliğinin serbestleştirilmesi gibi etkenler ekonomik alanda küreselleşmeyi hızlandıran diğer faktörlerdir.

Dünya ticaretinde geçmişteki uygulamalar incelendiğinde, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan hemen önceki dönemlerde, ülkelerin ticarete yoğun olarak korumacı politikalar izledikleri ve ülkeler arasındaki uygulamalarda da önemli farklılıklar olduğu, sonuç olarak ticarete haksız rekabet koşullarının ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu kısıtlayıcı uygulamalardan rahatsız olan batılı sanayileşmiş ülkeler II. Dünya Savaşı sonrasında dünya pazarlarına açılarak ekonomik hayatı canlandırmak istediler. Böylece henüz savaş sona ermeden 1944 yılında Bretton Woods'da toplanarak savaş sonrası dünya ekonomik sisteminin kurallarını belirlediler. Toplantıda alınan kararlarla, 1973 yılına kadar süren ve Bretton Woods sistemi olarak anılan uluslararası para sistemi, IMF ve WB'in temelleri atılmış oldu (Güran ve Aktürk, 2001). Ardından 1947-48'de Havana'da elliye yakın ülkenin temsilcileri uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla toplanarak, Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (ITO) kuruluş yasasını hazırladılar. Fakat bu kuruluşların fonksiyonlarının, ülkelerin iç ekonomik politikalarına müdahale etme niteliği taşıdığı gerekçesiyle, ITO sözleşmesi bazı sanayileşmiş ülkeler tarafından imzalanmamıştır. ITO sözleşmesinin bazı ülkeler tarafından imzalanmaması üzerine 23 ülke belirli mallarda tarife indiriminde bulunmak üzere birbiriyle anlaşmaya varmıştır. ITO'nun ulusal parlamentolar tarafından onaylanmasına kadar geçecek sürede, bu indirimleri uygulamaya koyabilmek için geçici olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmış ve bu indirimler anlaşmaya taraf olan tüm ülkelere yaygınlaştırılmıştır. Başlangıçta geçici bir anlaşma niteliğinde olan GATT, ITO'nun onaylanmaması üzerine sürekli bir kuruluş haline gelmiştir. Anlaşmaya göre, daha serbest bir dünya ticaretinin sağlanması ve bunun için de başta gümrük vergileri olmak üzere miktar kısıtlamalarının kaldırılması, ülkeler arasında dış ticaret rejimlerinin uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır. Böylece üye ülkelerin birbiriyle adil ve tam rekabet koşulları altında ticaret yapabilecekleri serbest ve açık bir ticaret sistemi oluşturulmak istenmiştir (İGEME, 1997)

1986 yılında Uruguay’da yapılan Bakanlar Konferansı ile başlamış ve anlaşmaların sonuçlarını içeren Nihai Senet ise ancak 1994 yılı Nisan ayında imzalanabilmiştir. Onay işlemlerinin tamamlanmasının ardından anlaşma, 1 Ocak 1995’te yürürlüğe girerek, bu tarihten itibaren GATT’ın yerini yeni bir örgüt olan Dünya Ticaret Örgütü’ne (WTO) bırakması öngörülmüştür (Tümertekin ve Özgüç,1999).

Küreselleşmeye yol açan faktörlerden birisi de finansal liberalizasyondur. Finansal liberalizasyon ulusal finans piyasalarını birbirinden ayıran engellerin yıkılmasında belirleyici rol oynamıştır. Genellikle hükümetlerin bankacılık sistemi üzerindeki resmi denetim ve kısıtlamaların kaldırıldığı veya önemli ölçüde gevşetildiği deregülasyon. uygulamalarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Aksoy, 1997). Faiz oranları ve kredi tavanlarına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması, bankaların hisse senedi işlemlerine serbesti getirilmesi, tahvil ihracına konmuş sınırlamaların iptali, çeşitli bankacılık işlemlerinden vergi ve harç alımına son verilmesi ve özellikle kambiyo rejimlerinde yapılan değişikliklerle uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, bu açıdan büyük önem taşımaktadır (Sayılğan, 1998).

Gelişmiş ülkeler arasında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi 1950’li yılların sonlarına doğru başlamıştır. Bu ülkelerin çoğu cari işlemlere yönelik kambiyo denetimlerini bu yıllarda kaldırmıştır. Diğer yandan ödemeler dengesinde sermaye hareketleri başlığı altında değerlendirilen sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, ancak 1973 yılında Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra başlamıştır. Bu sistemin çöküşüne esas olarak A.B.D’nin izlediği para ve maliye politikaları sebep olmuştur. 1960’lı yılların sonlarına doğru A.B.D. yönetimi Vietnam Savaşının doğurduğu finansman ihtiyacını vergiler yerine parasal genişleme ile karşılamaya başlayınca A.B.D’nin elinde tuttuğu altın rezervlerinin dünyada dolaşımda bulunan tüm dolarları karşılayamayacağı ortaya çıkmış ve sistem bir güven bunalımına düşmüştür. Daha sonra A.B.D.’nin doları devalüe etmesi ve fiyatları kısa bir süre için dondurması da sistemi kurtarmaya yetmemiştir. 1973 yılında A.B.D. altın-dolar konvertibilitesini tanımadığını ilan ederek sistemin çöküşünü gerçekleştirmiştir (Eroğlu ve Albeni, 2001).

1970'li yılların ikinci yarısında, petrol fiyatlarındaki büyük artışlar nedeniyle ellerinde büyük fonlar biriktiren petrol zengini Arap Ülkeleri uluslararası sermaye piyasalarına girerek Avrupa ile A.B.D'ye büyük fonlar aktarmışlardır.

Döviz piyasaları, 1970'lerin ortalarında küresel bir boyut kazanan ilk finansal piyasalar olmuştur. Yaşanan gelişmeler A.B.D, İngiltere, Almanya ve Kanada'nın 1970'lerde sermaye hareketleri üzerindeki denetimlerini kaldırmalarına yol açmıştır.

Bu ülkeleri 1980'de Japonya, 1990'da da İtalya ve Fransa izlemiştir. A.B.D'de tahvil piyasasının küreselleşmesine yönelik yasaların çıkarılmasıyla A.B.D. tahvil piyasası Euro- Tahvil piyasasına dönüşmüş, böylece fon arzı artarak faiz oranları üzerinde düşürücü etki yapmıştır (Asomedy,1999:31). İngiltere'deki asıl gelişme ise 1989 Ekiminde gerçekleştirilen borsanın liberalleşmesidir. Böylece borsada aracı kurum statüsüyle ilgili sınırlamalar kaldırılarak, yerli yabancı tüm aracılara borsaya giriş imkanı verilmiş ve alım-satım kuralları serbestleştirilmiştir (Aksoy, 1997).

Özellikle Latin Amerika, Uzakdoğu, Güneydoğu Asya ve Dogu bloğu ülkeleri bu değişim sürecinin dışında kalmamak için çaba harcamış ve büyük bir özveriyle ekonomik ve finansal liberalizasyon çalışmalarına başlamıştır (Uludağ, 1999:91).

Yirminci yüzyıl sosyal, siyasi ve ekonomik değişimlerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Özellikle son yirmi yılda ki değişimler oldukça fazla ve hızlı yaşanmıştır.

Küreselleşme kavramı olarak adlandırılan "küresel köy" olgusu ortaya çıkmıştır. Ulusal sınırların kalktığı, sermayenin söz sahibi olduğu, bölgesel bütünleşmelerin yaşandığı, bilgi ve teknolojinin öneminin arttığı, bilgiye sahip emeğin ortaya çıktığı ve arttığı bir dönem yaşanmaktadır. Çok uluslu şirketlerin çoğaldığı bu durumda sermayenin ulusal sınırları ortadan kalkmıştır. Oysa emek konusunda bu durumdan bahsedilememektedir. Özellikle sanayi döneminin mavi yakalı emeği ulusal sınırlar içinde kalmaktadır. Ancak altın yakalı ya da beyaz yakalı diye söz edilen bilgiye sahip, sahip olduğu bilgiyi kullanabilen, üretebilen

emekte ulusal sınırlar ortadan kalkmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru bir göç dalgası yaşanmaktadır (Aktürk, 2001).

Uluslararası düzeyde sermaye hareketlendikçe, işgücü karşısında sermaye, mal ve hizmet üretimi coğrafi alana yayıldıkça emek kullanımını açısından küresel olanaklara ulaşılmakta ve en verimli emek seçilebilmektedir. Sermayenin hareketliliğinin en önemli nedeni iş gücü maliyetlerinin ucuzlamasıdır. Bu nedenle iş gücü coğrafi açıdan olmasa da emek sunumu ve çalışma koşulları açısından ister istemez küreselleşme sürecine girmiştir (Erdinç, 1999).

1.4 İktisadi Küreselleşme ve Çeşitleri

İktisadi küreselleşmedeki iki gelişme 19. yüzyıl sonlarında hızlanmıştır. Bunlardan birisi, bir ülkeden diğerine olan sermaye akışıdır. İlk başlarda uluslararası yatırımlar yabancı şirketlerdeki azınlık grupları temsil eden tahvil ve hisse senetlerinin paylarıyla sınır kalmıştır. Bunlara portfölyö sahipliği denilmektedir. Bunu uluslararası yabancı yatırımlar; yani yabancı sermaye takip etmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar (F.D.I.-Foreign Direct Investment) olarak da bilinen «yabancı sermaye» bir ülkeye yabancılar tarafından yapılan yatırımları ifade etmektedir. Ekonomik alanda yaşanan en kapsamlı gelişme, elektronik iletişiminin hızla ilerlemesi ve deregülasyon sonucunda finans piyasalarında kaydedilmiştir. Daha sonra mal piyasalarında büyük artışlar gözlemlenmiştir.

Yaşanan bir diğer gelişme bazı ürünler, gıda maddeleri ve madenler için bir dünya pazarının ortaya çıkmasıdır. Taşımacılıkta ve iletişimde yaşanan gelişmeler, içinde üreticilerin rekabet edebileceği bir pazar bölgesinin oluşturulması olanağını sağlamıştır (Tümertekin ve Özgüç, 1999). 1980'lerden itibaren dünyadaki endüstriyel şirketler, hızlı pazar değişiklikleri, ürün ve üretim teknolojisi değişiklikleri ile giderek zorlaşan rekabet koşullarından önemli ölçüde etkilenmeye başlamışlardır. Özellikle pazarların doyuma ulaşması, müşterileri daha seçici kılarak ürün çeşitliliğini artırmıştır. Ayrıca artan rekabetle teknolojik gelişmeler ürünlerin yaşam sürelerini kısaltmıştır.

Dolayısıyla firmalar stok düzeylerini en aza indirgeyen, kaliteli fakat düşük maliyetli üretimi mümkün kılan, ürün ve taleplerdeki değişikliklere karşı daha esnek davranabilen üretim ile yönetim teknolojilerini kullanmak ve geliştirmek durumunda kalmışlardır. Bu durum, birçok firmanın, esnek üretim sistemlerini devreye sokmasına sebep olmuştur.

1.4.1 Finans Piyasaları Açısından Küreselleşme

Finansal küreselleşme, ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkması ve uluslararası sermaye akımlarının ileri boyutlar kazanması sürecini ifade etmektedir. Bu sürecin temelleri Euro-para piyasalarının ortaya çıktığı 1950'lere dayanmaktadır. 1980'ler uluslararası özel finansal sermaye akımlarında gözlenen gelişme nedeniyle küreselleşmenin altın dönemi haline gelmiştir. Zira teknolojik devrim ile finans piyasalarında maliyetlerin düşmesi sağlanarak yatırımcıların yeni alanlara girmeleri kolaylaştırılmıştır. Böylece yirmi dört saat işlem yapabilen bir iletişim ağı ortaya çıkmıştır. Bu ağ sayesinde dünyanın en büyük finans merkezleri olan Newyork- Londra- Tokyo üçgeninde kesintisiz bir biçimde mali işlemler yapılabilir hale gelmiştir.

Bu gelişmeler sayesinde hem kurumsal hem de bireysel yatırımcılar dış piyasalarda geniş bir yelpaze içinde risk çeşitlendirmesi yapabilecek yatırım portföylerini oluşturabilir hale gelmişlerdir. Ucuz bilgisayar gücünün finans piyasalarına girmesi, bilgi- işlem sürecini kısaltarak yatırım fonlarının akışkanlığını büyük oranda sağlamış ve bir çok yeni finansal ürünün meydana gelmesinde rol oynamıştır (Aksoy, 1997). Örneğin, özel uluslararası finansal akımların gelişmesi, uluslararası döviz piyasaları ve özel doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla doğrudan bağlantılı Euro Currency, Eurobond ve Uluslararası Hisse Senedi Piyasalarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu piyasalar fon arz ve talebinde bulunan değişik ülkelere ait firma, banka, kamu kurumu ile bireysel yatırımcıların bir araya geldiği piyasalardır.

Çok uluslu bankacılık, gelişmiş teknoloji ve telekomünikasyon sayesinde ulusal paraların, hisse senedi ve bonoların anında dünyanın her yerinden kontrolünü ve ticaretini mümkün kılmıştır. 1986 yılında 1.1 trilyon olan yeni finansal

tekniklerin (options, future ve swap gibi) toplam stok değeri 1991’de 6.9 trilyon dolara yükselmiştir. 1970-1988 yılları arasında yabancıların sahip olduğu A.B.D. hükümet bonolarının oranı %7’den %17.2’ye yükselmiştir. Almanya’da yabancıların resmi borç içindeki payı 1974-88 arasındaki dönemde %5’den %34’e yükselmiştir.

Dünya piyasalarındaki döviz hacmi günde yaklaşık olarak 900 milyar dolardır. Yabancılarca gerçekleştirilen tahvil işlemlerinin A.B.D. GSMH’sı içindeki payı önemli oranda artış göstererek, 1970 yılında %3, 1980 yılında %9 ve 1990 yılında ise %93’e ulaşmıştır. A.B.D., Japonya, Batı Almanya ve Fransa orijinli özel doğrudan yatırım tutarı ise artış göstererek 1986 yılında 61 milyar dolar iken 90 yılında 156 milyar dolara ulaşmıştır. Örneklerden de görüldüğü gibi, uluslararası sermaye akımları genişledikçe finansal küreselleşme sürecinin hızı ve boyutları da artmaktadır (Sayılğan, 1998). Örneğin, günümüzde Japonya dünyanın başlıca sermaye kaynaklarından birisidir ve bunun için Tokyo borsasını yöneten kurallar dünyanın her tarafındaki fabrika açılış ve kapanışını etkiler hale gelmiştir. Dünyadaki bir diğer önemli sermaye kaynağı ise petrol zengini Arap ülkeleridir; bunun için de Amerikan kolej harçlarındaki faiz değişimi orta doğu siyasetinden etkilenmektedir (Tümertekin ve Özgüç,1999:62).

Finans piyasalarının küreselleşmesinde iki ana faktörün etkili olduğı dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi kısa vadeli sermaye hareketleri, ikincisi ise yabancı doğrudan yatırımlardır.

1.4.1.1 Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri

Sıcak para olarak da bilinen kısa vadeli sermayenin spekülatif, kısa dönemli ve aşırı akışkanlık gibi unsurları içerdiği; dolayısıyla yol açtığı ekonomik istikrarsızlıkların da özü itibari ile bu öğelerden kaynaklandığı bilinmektedir. Sıcak para akımları, ulusal piyasalardaki görece yüksek reel faizlere yönelirken, kısa dönemli döviz birikimi sağlamakta, bu da ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değer kazanmasına yol açmaktadır. Böylece ithalat malları ucuzlarken, ihracatçı sektörler gerilemekte ve sonuçta cari işlemler açığı büyümektedir. Bu şartlarda sağlanan ekonomik büyüme ise dışa bağımlı ve yapay bir nitelik göstermekte ve reel

faiz ile döviz kuru arasındaki hassas dengelerin bozulmasıyla ani bir çöküntüye uğrayabilmektedir (Yeldan, 2001).

Küreselleşmeyle birlikte sermaye az getirili yerlerden çok getirili yerlere doğru hızla hareket etmektedir. Dünyada 6 trilyon dolar sıcak para dolaştığı ileri sürülmektedir. Bunun beş yüz milyar doları bir anda yer değiştirebilmektedir.

Günümüzde sermayenin küreselleşme sonucunda bu kadar hareket kazanmasının, faiz gelirlerini karşılayacak mal ve hizmet üretimi yapıldığı, yani reel kesim ile finansal kesim arasında uyum sağlanmadığı sürece yapısal dengesizlikleri ve büyük krizleri oluşturmaya kesin gözüyle bakılmaktadır (Tunca, 1998).

Üretimin küreselleşmesinin ülkelere teknoloji aktarılmasını hızlandıracağı ve bunun gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarına faydalı olacağı kabul edilmektedir. Artık dünya çapında üretim ve piyasaların ekonomik açıdan homojenleşmesi, tüketim ve iş alışkanlıklarının dünyanın her yerinde hızlı bir şekilde yayılması çok net görülebilen olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta dünyanın her yerinde kültürel yaşam çevre ve medyanın etkisi altında birbirine çok yaklaşmaktadır (Öz, 2001).

Küreselleşme denince çoğu kişinin aklına muhtemelen finansal piyasaların bütünleşmesi ile bu bütünleşmenin ulusal düzeyde sürdürülen para ve döviz kuru politikaları üzerindeki etkisi gelmektedir. Sermayenin gelişmekte olan ülkelere hem olumlu hem de olumsuz etkisi olabilmektedir. Bir yandan sermayenin uluslararası dolaşımı kaynakların etkin kullanımını sağlamakta; diğer yandan da spekülatif olarak kullanılma olasılığı nedeniyle ekonomik istikrarsızlıklara neden olabilmektedir. Diğer bir deyişle uluslararası dev boyutlara ulaşan sermaye hareketleri hem fırsat, hem de riskler içermektedir(Asomedy, 1999) Finansal sermaye en çok kâr elde edebileceği yere gitmektedir. Bunun için refahın habercisi niteliğindedir. Ülkeler onu çekebilmek için birbiriyle yarışmaktadır. Bu avantajlardan dolayı sermaye, giderek finans kurumlarında ve halka açık çok uluslu şirketlerde birikmektedir (Soros,1999). Bu gelişmeler finansal piyasaların etkinliğinin artmasına katkıda bulunurken; bir kurum ya da piyasadaki işlemlerin kısa sürede ve büyük çapta etkilenme riskini yükseltmektedir.

Günümüzde Güneydoğu Asya Krizi'nin bir ülkeden başka bir ülkeye ne kadar çabuk yayıldığı bu konuya önem verilmesi gerektiğinin en somut göstergesidir (Altıntaş, 1999).

Sermaye hareketlerinin sıkça görüldüğü ülkelerde bazı ekonomik değişimler dikkat çekmektedir. Mesela, uluslararası sermayenin gelişmekte olan ülkelere yönelmesi, rezervlerin dünya ölçeğindeki bileşimini gelişmekte olan ülkelerin lehine değiştirmektedir. Ayrıca sermaye hareketleri ilk aşamada cari açığı artırarak tasarruf oranını azaltmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da özel tüketim harcamaları artmaktadır. Bu harcamalardaki artış gelişmekte olan ülkelerde ithal mallarının tüketiminde patlama yaratmaktadır. Sermaye hareketlerinin sebep olduğu sonuçlardan biri de gelişmekte olan ülkelerdeki gayri menkul ve hisse senedi fiyatlarında aşırı bir yükselmenin yaşanmasıdır. Özellikle 1997'de yaşanan Asya Krizinde etkisini gösteren bu süreç bazı piyasalarda malların değerinin aşırı ve beklenmedik bir şekilde yükselmesine neden olmuştur. Bu etkinin aniden ortadan kalkması ise diğer bazı makro gelişmelerle de birleşince bu ülkelerin bazılarında finansal krizler oluşmuştur (ITO, 1998).

Asya'nın büyümesi 90'lı yıllarda gittikçe artan şekilde dış mali kaynaklara dayanmıştır. Halbuki, 80'li yıllarda temel kaynağı yerel tasarruflar oluşturmaktaydı. Böylece örneğin; Tayland'da GSMH'nin %10'una ulaşacak düzeyde önemli bir kısa vadeli sermaye girişi olmuştur. Bu gelişmeye 90 ve 97 arasında ortalama %25'lik bir değişim oranı iyileşmesi eşlik ederken, dolar bazında ihracat büyümesinde düşme ve 1996'da gerileme görülmüştür.

Asya Ülkelerine yoğun şekilde dış kaynaklı sermaye akışı sağlanmasında büyük oranda yerel bankaların payı vardır. Tayland, Güney Kore ve Malezya'da bankaların 1996'da özel sektöre açtıkları krediler ortalama GSMH'nin % 140'ına ulaşmıştır. Kısa vadeli sermayenin kullanılabilir döviz rezervlerine oranı Endonezya, Kore ile Filipinler'de %170-200 olup, başlıca gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde ortalama %70 olan orandan daha yüksektir (Erçel, 1998). Dolayısıyla küreselleşmenin olumlu etkilerinin yaşandığı yıllarda (1997'ye kadar) parasal sermayenin ve yabancı yatırımın yoğun olarak Uzakdoğu ülkelerine aktığı ve orada her an "sıcak para" etkisi yaratarak mali sistemi adeta tehdit eder bir boyuta

ulaştığı görülmüştür. Kuşkusuz bu koşullarda ülke döviz kurunun istikrarının korunması da son derece zorlaşmıştır (Uludağ,1999).

Hong Kong, Kore, Singapur ve Tayvan.dan oluşan yeni sanayileşen ülkeler grubuna 1996 yılında toplam 8.4 milyar dolarlık net özel sermaye girmişken 1997 yılında bu ülkelerden 38.3 milyar dolarlık sermaye çıkışı gözlenmiştir (Maliye Bakanlığı, 1998). Bu nedenle 1997 Asya Krizinin ilk yılında 1990'lardaki yükselen piyasalara net özel sermaye akımının azaldığı göze çarpmaktadır.

Kimi ülkeler cari işlem açıklarını kapatmak için özel finansman kaynaklarını kullanırken, kimi ülkeler de çeşitli ülkelerin resmi yardımlarını kullanmaktadır. Ancak ikinci gruptaki gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleri için diğer ülkelerden yardım almak yerine uluslararası sermaye hareketlerini kendilerine doğru çekmeye çalışmaları gerekmektedir. Birinci gruba giren Güneydoğu Asya Ülkeleri, paralarını 1985'lerde değeri düşmekte olan dolara bağlayınca, ihracata yönelik sektörlere yapılan yabancı doğrudan yatırımların da katkısı ile 1997'deki krize kadar %10'lar düzeyinde büyümeyi başarmışlardır. Bu olumlu örneklerle karşın özel sermaye hareketlerinin önemli riskler taşıdığı da son yıllardaki gelişmeler ile iyice ortaya çıkmıştır (Asomedy, 1999).

1980'li yılların başından itibaren döviz ve sermaye dolaşımındaki kısıtlamaların belirgin şekilde kaldırılmasıyla, son on yılda en yüksek büyümeyi gerçekleştiren kısa vadeli sermaye hareketleri (K.V.S.H.), dünya ekonomisinin önemli- hatta bazılarına göre en önemli- göstergesi haline gelmiştir. Uluslararası finans işletmelerinin hacmi daha 80'li yılların başlarında dünya ticaret hacminin üzerine çıkmıştır. 1991 yılında Newyork, Londra ve Tokyo.da gerçekleştirilen günlük döviz transaksyonları, dünya ticaret hacminin 20, hatta 30 katına ulaşmıştır ve bunların sadece %3'ü dış ticarete dayalı finans işlemlerinden oluşmaktadır.

Günümüzde uluslararası döviz piyasalarındaki işlem hacmi 1.3 trilyon doların üzerindedir. Bu rakam ülkelerin toplam yabancı rezervlerinin %80.i ve dünya günlük ticaret hacminin duyduğu gereksinimin on katıdır. Yani, günlük işlemlerin %90'ı spekülattir. Bu fonların gelişmekte olan ülkelerin borsalarına yönelmeleri kadar

o borsalardan çıkmaları da borsaların piyasa değerlerinde büyük oynamalara sebep olmaktadır. Bu nedenle kurumsal yatırımcılar ve yönelttikleri büyük tutardaki varlıklar uluslararası finansal piyasalarda krize neden olmasalar dahi, krizlerin kısa sürede yayılmasında önemli rol oynamaktadırlar (Asomedy, 1999). Kısa sürede ulusal sınırları aşan büyük tutardaki sermaye hareketleri ekonomik krizlerin hızlı bir şekilde dünyaya yayılmasına neden olmaktadır.

1.4.1.2 Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yabancı doğrudan yatırım denildiğinde, sermayenin bir başka ülkede şirket kurmak ya da yabancı bir şirketin hisselerini satın almak amacıyla bir ülkeden diğerine ihraç edilmesi suretiyle gerçekleştirilen yurt dışı yatırımlar anlaşılmaktadır. Bir doğrudan yatırım gerçekleştiğinde yabancı sermayenin yatırım yaptığı ülkeyle nispeten uzun dönemli bir ilişki içine girdiğini ileri sürmek mümkündür. Dolayısıyla bu tür yabancı yatırımların ev sahibi ülkeleri birden bire terk etmeleri söz konusu değildir.

Küreselleşmeyi önemli ölçüde şekillendiren yabancı sermaye yatırımlarını kendilerine çekmek isteyen ülkeler bir takım kolaylaştırıcı tedbirler almakta ve üretim birimlerini kendi pazarlarına taşımaya çalışmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, yeni teknolojiler getirmesi, istihdam olanakları sağlaması, katma değer oluşturması, ödemeler dengesine katkısı, ihracat ve yönetim bilgilerinden yararlanılması gibi önemli imkanlardan faydalanmak için yabancı sermayeyi teşvik edici politikalar izlemektedir. Ev sahibi ülkeler bir yandan çeşitli tedbirlerle yabancı sermayeyi teşvik etmeye çalışırken, öte yandan da bu tür yatırımlardan olabildiğince yararlanabilmek için türlü sınırlamalar getirerek çok uluslu şirketleri kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Asgari performans gerekleri, askeri yerli mülkiyet sınırlamaları, tekelci imtiyazlar veya vergi avantajları bu tür sınırlamalara örnek olarak verilebilir. Performans gerekleri her ülkenin koşullarına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Mesela, kimi ülkelerde otomotiv sektöründe yatırım yapan yabancı firmalardan, kullanılan yerli katkı payını her yıl artan oranlarda yükseltmeleri istenebilmekte; veya madencilik yatırımı yapan bir firmaya maden cevheri çıkarmanın yanısıra cevheri işleyecek bir tesis kurma zorunluluğu da getirilebilmektedir. Yabancı sermayeli bir firmada çalışacak yerli

işçi sayısının artırılması veya asgari bir sayıya bağlanması gibi bir zorlama, istihdam yaratma kaygısından kaynaklanabileceği gibi, yabancı teknolojinin öğrenilip ev sahibi ülkeye kazandırılması kaygısından da olabilmektedir (Asomedy, 1997).

İkinci Dünya Savaşı öncesinde uluslararası sermaye hareketlerinin önemli bir kısmı dolaylı yatırımlar biçimindeyken, 1930'ların bunalım yılları ve 1940'ların da savaş yılları olması nedeniyle tıkanan yabancı yatırımların oran ve akışının yönünde savaştan sonra, 1950'lerde, çok büyük değişiklikler olmuştur. Burada en büyük etkense Avrupa ve Japonya ekonomilerinin yeniden canlanışındaki büyük hız olmuştur. Ayrıca sömürgelerin tek tek ayrılması, diğer sömürge devletlerinin bağımsızlık tehditleri de Avrupalı şirketlerin Latin Amerika, Afrika, Ortadoğu ve Asya'da yatırım yapma cesaretini kırmış ve yabancı sermayenin, gelişmekte olan ülkelere uzaklaşarak Batı Avrupa'ya yönelmesine sebep olmuştur. 1957-67 yılları arasında uluslararası yatırımlarda öncü konumda olan A.B.D'nin Avrupa'daki yatırımları dört katına çıkmıştır. İşte aynı yıllarda A.B.D'li şirketleri izleyen Avrupalı firmalar da aynı yöntemleri kullanarak A.B.D'deki girişimlerini doğrudan yatırım şekline çevirmişlerdir (Erbay, 1996).

1980 ile 1997 yılları arasında dünyada yabancı doğrudan yatırımlar ortalama %13'lük bir hızla büyümüştür. 1997 yılında gerçekleşen yabancı doğrudan yatırımlar tutarı önceki yıla göre %19'lük bir artışla 400 milyar dolara ulaşmıştır. Bu yatırımların %84'ü gelişmiş ülkelere kaynaklanmış ve %58'i tekrar gelişmiş ülkelere yönelmiştir. Batı Avrupa'ya 1996'da 105 milyar dolar yabancı yatırım yapılırken, 176 milyar dolar yabancı yatırım da bu bölgeden dışarıya yapılmıştır.

Dünyadaki doğrudan yatırımların çoğu her ne kadar A.B. Kuzey Amerika-Japonya ülkelerinde yoğunlaşmış olsa dahi kalkınmakta olan ülkeler son yıllarda yatırım açısından daha cazip hale gelmeyi başarmışlardır.

Dünya ekonomisinde iyileşme, ülkelerin yatırım ortamını iyileştirme çabaları (yasal düzenlemeler, kurumsallaşma ve altyapı kalitesinin yükseltilmesi, doğru makroekonomik politikalar), teknolojik gelişmeler, küresel rekabetin artmasından

kaynaklanan şirket birleşmeleri ve ülkelerin DYY çekmek için rekabet içinde olmaları bu beklentilerin en önemli dayanaklarını teşkil etmektedir.

Dünyadaki doğrudan yabancı yatırımlar ile ilgili olarak yapılan son tahminler tablo 1.1’de görülmektedir.

Tablo.1.1. Doğrudan Yatırımlar ve Tahminler (EUI, The World in 2003, December 2002: 112)

Doğrudan Yatırımlar (FDI)	Son Tahminler				
	2002	2003	2004	2005	2006
Milyar Dolar					
Dünya Toplam DYY Girişleri	648	902	983	1076	1212
Gelişmiş Ülkeler	430	635	696	772	883
Gelişme Yolundaki Ülkeler	218	267	287	304	329
Dünya Geneli Yıllık Değişim (%)	...	%39	%9	%9	%13
GYÜ'lerin Payı (%)	%34	%30	%29	%28	%27

Gelecekle ilgili değerlendirmelerde GYÜ’ler için iki olumsuzluk vurgulanmaktadır: Birincisi, DYY girişlerinin geçmişte olduğu gibi genel olarak GÜ’lere yönelecek olmasıdır. Dünyadaki tüm DYY girişlerinden GYÜ’lere düşen pay 1/3 düzeyindedir; orta vadede bu oranın değişmeyeceği tahmin edilmektedir. İkincisi ise dünyada genel olarak yatırım ortamının iyileşmesine karşın, birçok GYÜ’lerde halen yatırımcıların karşılaştığı ve kolayca ortadan kaldırılamayacak birçok engelin mevcudiyetidir.

1.4.2 Üretim Piyasaları Açısından Küreselleşme

Bugünkü dünya ekonomisinin en önemli özelliklerinden birisi üretimin hızla küreselleşmesidir. Küresel üretim, çok uluslu işletmeler ile onların şube veya bağlı şirketleri, taşeron ve ortaklıkları tarafından gerçekleştirilen sınır ötesi üretim olarak tanımlanabilir. Bugünkü çok uluslu şirketlerin toplam yurtiçi ve yurtdışı üretimleri dünya G.S.M.H.sının yaklaşık 1/5’ini oluşturmaktadır (Seyitoğlu, 1999).

Küreselleşme sürecinde üretimden kaynaklanan gelişmeler sonunda, yerel pazarların kültürel, ekonomik ve sosyal-coğrafi özellikleri doğrultusunda ürün çeşitliliği ağırlık kazanmaktadır. Bu durum küreselleşmeyi esnek arz ve talebin hakim olduğu bir sistem haline getirmiş ve üretim sisteminde değişmelere yol açmıştır. Böylece eskinin seri ve yığinsal üretim tarzıyla dikey entegrasyon ve katı üretim sistemlerinin yerini; küresel ekonominin üç temel taşı olan sipariş üretimi, yatay entegrasyon ve esnek üretim sistemleri almıştır (Aksoy,1997). 1970’li yıllarda Japon otomotiv endüstrisinin Amerikan pazarlarına girmek için uyguladığı strateji, global politikaların temelini oluşturmuştur. 1920’lerde A.B.D’nin Ford T modeli ile geliştirdiği yığinsal üretim metodu, yerini 1970’li yıllardan itibaren başta Toyota Japon otomobil üreticilerinin geliştirdikleri özel sipariş metoduna bırakmıştır (Sayılğan,1998).

Eskiden herhangi bir malın üretimindeki her aşama genel olarak bir ülkede gerçekleştirilmekteydi. Bu durum artık değişmektedir. Uluslararası ticarete konu olan ve çok uluslu şirketler tarafından üretilen sanayi mallarının üretimindeki ara aşamaların farklı ülkelerde gerçekleştirilmesi sonucunda nihai ürünlerdeki yerli katkı oranında bir azalma gözlemlenmektedir. Nihai malların, özellikle teknoloji yoğun malların artık hangi ülkenin malı olduğuna karar vermek çok zor hale gelmiştir. Üretimin uluslararasılaşmasıyla birlikte ara malların uluslararası ticareti çoğunlukla aynı firmanın değişik ülkelerdeki birimleri arasında yapılmaktadır (Asomedya, 1999). Önceleri üretim sürecinin uluslararasılaşmasının en önemli sebeplerinden birini hammaddelere yakın olmak oluşturmaktaydı. Böylece taşıma masraflarından kurtularak, üretim maliyetlerini düşürmek amaçlanmaktaydı. Bu da beraberinde fiyat avantajını getirerek, firmaların rekabet gücünü artırmaktaydı. Dolayısıyla 1945-1970 yılları arasında iletişim ve taşımacılıktaki dev sıçramalar sayesinde işletmeler, çeşitli ülkelerde kurulmuş olan birbiri ile ilişkili fabrikalar anlayışına yönelmişlerdir. İşletme bazında gerçekleştirilen yönetim ve organizasyon bütünleşmesinin yanında değişik ürünlerdeki maliyet şartlarının göz önüne alındığı ve bu şartlara uygun olarak ürün alt parçaları üretiminin gerçekleştirildiği yaygın entegre sistemleri büyük gelişmeler kaydetmiştir (Erbay,1996).

1.4.2.1 Çok Uluslu Şirketler

Global ekonominin karakteristik özelliği uluslararası şirketlere dayanmasıdır. Uluslararası şirketler ekonomik etkilerin belirleyicisi olarak görülmektedir. Uluslararası şirketler, globalleşmenin getirdiği mal ve hizmet üretiminin artmasının en önemli aracıdır. Uluslararası şirketler, hem ekonomi hem de üretim yapılanmasında belirleyici güç haline gelmiştir. Uluslararası şirketler, üretim faaliyetlerini tüm dünyaya yayarak aynı zamanda işgücü piyasalarını, hammadde piyasalarını ve pazarların hacmini geliştirmektedirler. Bu şirketler izledikleri üretim politikalarıyla ülkelerin toplam gelirlerini ve gelir dağılımını önemli ölçüde etkilemektedir (İyibozkurt, 1999). 1970’li yıllarda uluslararası şirketlerin sayısı birkaç yüzü geçmezken bugün sayıları 40.000’i aşmaktadır. Ayrıca dünyadaki belli başlı 200 şirketin cirosu, bütün dünyadaki ekonomik faaliyetlerin, 1/4’ünden fazladır. En çarpıcı bir örnekte General Motors’un cirosu Danimarka’nın ve Norveç’in Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)’sından fazla olmasıdır (Baştürk, 2001).

Dünya ekonomisinde globalleşme ile meydana gelen değişikliğin sebebi piyasanın ulusal sınırlarını aşarak küresel bir nitelik kazanmasının yanında piyasadaki rekabetin yaygınlaşmasının da etkisi vardır (Ekin, 1998). Çok uluslu şirketlerin uluslararası düzeyde çeşitli olumsuz faaliyetleri (petrol şirketlerinin Orta Asya da ve Orta Doğu da izledikleri politikalar gibi) yanında, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme ve gelişmelerine bir miktar katkı yaptıkları da inkar edilemez.(Çam,1985;s.34-35)

Gerçekten de 21. yüzyılda artık iyice ortaya çıkmış olan globalleşme sürecinin ana unsurları, küresel düzeyde pazar arayışında olan ve güçlerini dünya çapında yaygınlaştırma ve en çok kar elde etme çabasını sürdüren uluslararası (çok uluslu) işletmelerdir. Çünkü, çok uluslu işletmelerin ana amacı, evrensel karı maksimize edecek şekilde dünya çapında ekonomik faaliyetleri bütünleştirmek ve organize etmektir (Arıboğan, 1996).

1.4.2.2 Uluslararası Ticaret

Ekonomik küreselleşme, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüklerde önemli bir kaymaya neden olmuştur. Bir ülkenin diğer bir ülke karşısındaki rekabet pozisyonu gittikçe artan bir biçimde insan kaynaklarının kalitesiyle, bilgiyle, üretim

sürecine uygulanan bilim ve teknoloji ile belirlenir hale gelmektedir. Bol işgücüne ve hammadde kaynaklarına sahip olmanın sağladığı karşılaştırmalı üstünlük giderek önemsizleşmektedir. Geri döndürülmesi zor olan bu süreç, gelişmekte olan ülkelerin doğal kaynaklara dayanarak kalkınmalarını güçleştirmektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerin ithalatı kısıtlamak için başvurdukları yeni korumacı yöntemler de gelişmekte olan ülkelerin ihracata dayalı büyüme stratejilerinin başarı performansını olumsuz etkilemektedir (Asomedy, 1999).

Uluslararası ticaret binlerce yıldan beri sürdüğü halde; ancak 19. yüzyıl sonlarındaki yeni taşımacılık ve iletişim araçları küresel bir ekonomi oluşturmak üzere dünyanın her tarafını birbirine bağlamaya başlamıştır. O zamandan günümüze uluslararası ticaret, hemen hemen kesintiye uğramaksızın toplam dünya üretiminden daha hızlı bir artış göstermiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950-1994 yılları arasında dünyada üretim yılda ortalama %4 oranında artarken, dünya ticaret hacmi de %6'nın üzerinde artış göstermiştir. Başka bir deyişle, 45 yıl içinde dünya mal üretimi 5.5 misli büyürken, dünya ticareti de 14 misli büyüme göstermiştir.

1980'lerin başında büyük Amerikan ulus aşırı bankaları, üçüncü dünya ülkelerinin dev gibi büyüyen borçlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerin biriken borçları 1982'de bir krize dönüşmüştür. 140 1980'li yılların başında görülen ekonomik duraklamadan sonra, 80'li yılların ortalarından itibaren büyük bir canlanma görülmeye başlanmıştır. Dünya ticaret hacminde yani ticarete konu olan tüm mal ve hizmetlerde yılda ortalama %6 dolayında bir reel artış kaydedilmiştir. Bu canlanma 90'lı yılların başında eski hızını kaybetmiş, ancak 1994 yılında ticaret hacmindeki artış yine %9.5'e yükselmiştir. 1945'te 57 milyar dolar olan ticaret hacmi, günümüzde 3.6 trilyon dolar düzeyine ulaşmıştır. Bu canlanmada Uruguay Round çerçevesinde mal ve hizmet ticaretini geliştirmeye yönelik çalışmaların rolü büyüktür (Sayılğan, 1998).

1986-1994 yılları arasındaki "Uruguay Round", sonuncu ve en kapsamlı müzakere turu olmuş, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması ile birçok yeni anlaşmanın imzalanmasını sağlamıştır. Uruguay Round neticesinde, gelişmiş ülkeler gümrük tarifelerini %40, gelişmekte olan ülkeler de %30 oranında indirme

konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bu tarife indirimlerinin 01.01.2000'e kadar beş eşit zaman diliminde kademeli olarak gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Görüşmelerde ayrıca gelişmiş ülkeler ve kimi gelişmekte olan ülkeler, bazı sektörlerde tarifeleri tümüyle kaldırma konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bunlar; ilaç, tarımsal ekipmanlar, yapı ekipmanları, tıbbi gereçler, mobilya, kağıt, çelik ve oyuncak sektörleridir.

Dünya Ticaret Örgütü (W.T.O.), Uruguay Round çerçevesinde 150.den fazla hizmet sektörü tespit etmiştir. Bunlar bankacılık, sigortacılık, enformasyon, telekomünikasyon, eğitim ve eğlence gibi bir dizi aktivitelerdir. Mal ticaretini düzenleyen kuralların hizmet ticaretini de kapsayacak şekilde genişletilmesi amacıyla Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (G.A.T.S.) yapılmıştır. G.A.T.S. kurallarıyla, mal ve hizmetler arasındaki fark dikkate alınarak hizmet ticaretinin yapılış şekli belirlenmiştir (İGEME, 1997).

Böylece hizmet ticaretinin artırılmasına çalışılmıştır. Zira uluslararası ticaret veya dış ticaret denildiğinde, genelde akla, dünyanın başka yerlerine gönderilen petrol, buğday, muz, kahve, otomobil, giyim eşyası gibi maddeler gelmektedir. Uluslararası ekonomide ticaret primer ürünler ile mamul maddeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrıma girmeyen tersiyer sektördeki yani hizmet sektöründeki ticaret ise 1991.de bir trilyon dolara yaklaşmıştır. Görüldüğü gibi hizmetler gittikçe daha büyük bir paya sahip olmaktadır (Tümertekin ve Özgüç,1999).

Dünya mal ticaret hacmi Tablo 1.2'de de görüldüğü üzere 1997 yılında %9.5'luk bir artış göstermiştir. Aynı sene dünya GSYİH'sı %3 oranında büyümüştür. Dünya mal ihracatının dolar değeri 1997 yılında %3 artarak 5.2 trilyon doları, hizmet ihracatının dolar değeri ise 1997 yılında artarak 1.2 trilyon doları aşmıştır. Her iki kalemdeki artış hızında 95-96 yıllarına göre düşüş gözlenirken bu düşüşün Asya Krizi'nin etkisi nedeniyle olduğu tartışılmazdır (Asomedy, 1999).

Tablo.1.2. Dünya Üretim ve Dış Ticaret Hacmindeki Yıllık Yüzde Değişmeler (Seyidoğlu, 1999:201).

YILLAR	ÜRETİM HACMİ	MAL VE HİZMET TİCARETİ HACMİ	MAL TİCARETİ HACMİ
1980-89	3.3	4.4	4.5
1990-1999	3.3	6.6	6.9
1990	2.6	5.6	5.2
1991	1.8	4.3	4.5
1992	2.6	5.1	5.5
1993	2.7	4.0	4.2
1994	3.9	9.3	10.2
1995	3.6	9.5	10.3
1996	4.1	6.6	6.2
1997	4.1	9.4	9.6
1998	3.1	6.4	6.7
1999	3.7	6.1	6.3

Tablo 1.2'ye göre mal ticaretinin hacmi mal ve hizmet ticaretinin hacminin üzerinde seyir izlemektedir. Dolayısıyla mal ticareti, hizmet ticaretinden daha fazladır. Ayrıca Asya Krizi'nin yaşandığı 1997 yılı sonrasına ait rakamlardaki düşüklük, kriz sebebi ile dünya üretimi ve ticaretinde daralma yaşandığını göstermektedir.

2 KALKINMA KAVRAMI, ÇEŞİTLERİ VE TEORİLERİ

2.1 Kalkınmanın Tanımı

Kalkınma; ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve giderek toplumun refahının artmasıdır. Bu bakımdan kalkınma sadece genel sayılarla belirlenen ekonomik büyümeyi içermekle birlikte bunu aşmakta başka bir değişle GSMH deki hızlı artışla belirlenen ekonomik büyüme yanında aşağıda sıralanan ekonomik ve sosyal değişimleri de kapsamaktadır.

Bu gelişmeler şöyle sıralanabilir (Sosyal Kalkınma Üzerine Değerlendirme:2006):

- Ulusal gelir dağılımının daha dengeli bir biçime doğru yönelmesi.
- Ülke kaynaklarının, toplumsal yapının koşullarına uygun biçimde kullanılmasını sağlayacak gerçek bir sanayi toplumuna geçilmesi.
- Üretim artarken her kesimde üretim biçimi ve ilişkilerinin köklü bir değişim geçirerek verimliliğin yükselmeye başlaması.
- Alt yapı ve sosyal yatırımlarının sadece ülkenin belirli yörelerine değil, özellikle ülkenin geri kalmış yörelerine doğru yönlendirilmesi.
- Beslenme sorununun sağlıklı beslenme koşullarına uygun olarak gerçekleştirilmesi.
- Eğitim sorununda geleneksel eğitim düzeyinden ülkenin uzun dönemli insan gücü gereksinmesine yanıt verecek biçimde, çağdaş teknolojik bilgiyi de kapsayan bir düzeye yönelmesi.

- Ülkenin maddi varlığı artarken, halkın yaşamının manevi yönden de zenginleşip kültürün yaygınlaşması.
- Çevre bilincinin sağlanması, kalkınmışlığın paralelinde çevre koruma bilincinin geliştirilmesi.
- Kadın ve çocuk ve insan hakları bilincinin yerleştirilmesi.
- Kadınların ekonomiye katılımlarının sağlanması.

Kalkınma, salt üretimin ve kişi başına gelirin artırılması demek olmayıp, az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesidir. Kişi başına düşen milli gelirin artması yanında, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapılsa değişiklikler kalkınmanın temel öğeleridir (Han, 2004:2).

Kalkınma iktisadi çerçevesinde ekonomik kalkınma, modernleşme, sanayileşme, büyüme ve yapısal değişmeye atfedilen anlamlar çoğu zaman birbirine karıştırılmaktadır. Özellikle ekonomik kalkınma ile ekonomik büyüme birbirlerinin yerine geçecek şekilde eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Yapısal değişme ise, ekonomik kalkınma ve büyümeyi tanımlamak veya aralarındaki farkı vurgulamak üzere ara bir kategori olarak ortaya çıkmaktadır. Yapısal değişme aynı zamanda ekonomik kalkınmaya atfen de kullanılmaktadır.

Benzer bir durum modernleşme ve kalkınma arasında da söz konusu olmaktadır. Her iki kavram bazen birbirlerinin yerine kullanılmakta, bazen modernleşme kavramı içerisinde kalkınma kavramı değerlendirilmekte ve bazen de kalkınma kavramı, modernleşme ve sanayileşme kavramının her ikisini içerecek şekilde kullanılmaktadır. Başka bir durumda sanayileşme kavramı, kalkınma ile modernleşme arasında bir bağ kurulmak istendiğinde ara bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Sanayileşme bazen de geri kalmış bir toplumdan gelişmiş bir topluma geçişte, kalkınmanın ve dolayısıyla modernleşmenin olmazsa olmazı olarak kabul edilmektedir (Yavilioğlu, 2002a).

2.2 Geri Kalmış Ekonomiler

Geri kalmış ekonomilerin tanımlanmasında çeşitli ölçütler kullanılmaktadır. Ekonomistlik yaklaşımı benimseyen kalkınma iktisatçıları, geri kalmış ve gelişmiş toplumları/ekonomileri tanımlarken büyük oranda ekonomik göstergeleri esas almaktadırlar. Mesela C. Clark'ın gelişmişlik ve geri kalmışlık ölçütü tüm dünyada işçi başına düşen gerçek gelire dayanmaktadır. Buna göre dünya nüfusunun %10'unu oluşturan en yüksek gelir düzeyine sahip beş ülke; ABD, Kanada, Yeni Zelanda, İngiltere ve İsviçre'dir. Bunları dünya nüfusunun %9'unu oluşturan Avrupa'nın belli başlı ülkeleri izlemektedir (Bernstein,1992: 43).

Ekonomik verilere dayalı olarak ve karşılaştırmalı yöntemle yapılan geri kalmış gelişmiş ülke ayırımı A. Lewis, W. W. Rostow, R. Nurkse ve R. Rodan gibi kalkınma iktisatçıları da gözlenmektedir. Bu ayırımlarda kişi başına düşen gelir, sermaye donanımı ve sermaye birikimi, tasarruf, yatırım gibi bir dizi değişken kriterler kullanılmaktadır.

Karşılaştırmalı yöntemle gelişmiş/geri kalmış ülke tanımlaması son olarak Dünya Bankası tarafından yapılmıştır. Dünya Bankası'nın bu tanımında kullandığı ilk referans kişi başına GSMH'dir. 1998 yılı dolar bazında yapılan hesaplamalara göre; kişi başına yıllık geliri 760 \$'dan az olan ülkeler Düşük Gelirli Ekonomiler/toplumlar, kişi başına yıllık geliri 761 \$ ile 3.030 \$ arasında olanlar Düşük Orta Gelirli Ekonomiler/Toplumlar; kişi başına yıllık geliri 3.031-9.360 \$ arasında olan ülkeler Üst Orta Gelirli Ekonomiler/Toplumlar, kişi başına yıllık geliri 9.361 \$ ve daha üstü olan ülkeler Yüksek Gelirli Ekonomiler/Toplumlar sınıfını oluşturmaktadır (World Bank, 1999/2000: 291). Her ne kadar söz konusu karşılaştırma, ortak değerler sisteminin mevcut olmadığı, amaçların, ideallerin ve refah anlayışının farklılaştığı bir durumda çok anlamlı olmayan bir soyutlamaya neden olsa da (Freyssinet, 1985: 12) yinede iki kesim arasındaki farklılığı vurgulamak için yetersiz fakat önemli bir kriter olma özelliğini de taşımaktadır.

Gelişmiş ve geri kalmış toplumlar arasında karşılaştırma yolu ile yapılacak tanımlama için kişi başına GSMH'nin dışında başka ekonomik kriterlere de gereksinim duyulmuştur. Zira ancak bu şekilde soyutlamadan ve kişi başına gelir

kriterinin taşımış olduğu eksikliklerden kurtulmak mümkün olabilmektedir. Bu amaca uygun olarak Dünya Bankası tarafından gelişmişlik/geri kalmışlık göstergeleri şu kriterleri de içine alacak şekilde daha da genişletilmiştir (World Bank, 1999/2000: 230- 291); nispi fakirlik, GSMH'da tarımın payı, teknoloji, temel sosyal göstergeler, nüfus artışı, gelir bölüşümü, dış ticaret, bağımlılık ve ikili kültür.

Yukarıda sıralanan kriterler kalkınma iktisatçıları tarafından genel kabul görmekte ve hatta söz konusu kriterlerin göstergelerinde zamanla olumlu değişiklikler ve sonuçlar gözlemlense bile gelişmiş ülkeler dikkate alınarak ülke yine geri kalmış olarak tanımlanmaktadır. Çünkü bu göstergeler mutlak büyüklükler olmadığı gibi gelişmiş ülkelere göre değerlendirilen ölçütlerdir. Geri kalmışlık tanımı özellikle ülkenin kendine has gelişimi dikkate alınarak değil de daha çok gelişmiş ülkeler baz alınarak yapıldığı için bir ülkenin geri kalmışlıktan kurtulması büyük bir atılımı ve sektörel değişimi gerekli kılmaktadır. Yani gelişmiş ülkelerle geri kalmış ülkeler arasındaki yapısal farklılığın değişmesi veya giderilmesi gerekmektedir. Zira söz konusu iki ülke gurubu arasındaki farklılığın önemli bir yönünü ekonomide yer alan sektörler arasındaki yapısal özellikler oluşturmakta ve bu nedenle de bir çok çalışmada iki gurubun ayırımı yapısal özelliklere göre yapılmaktadır

Geri kalmış ekonomilerin ekonomistik yaklaşımlar tarafından belirlenen sorunlarından ilki tarımsal işgücünün fazlalığı ve tarımsal üretkenliğin düşüklüğüdür. Gelişmişlik düzeyiyle işgücünün sektörel dağılımı arasında yakın bir ilişkinin olduğu bilinmektedir. Gelişme düzeyi arttıkça işgücü, tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne geçecektir. Çünkü ekonomik gelişme, tanımı gereği ileriye doğru bir toplumsal ve ekonomik değişimi ve dönüşümü ifade eder. İktisadi analizlerin hemen hemen tamamı için gelişmenin seyri tarım, imalat, sanayi ve hizmetler şeklinde sıralanır (Clark, 1986: 17). O halde ekonomik kalkınma hızlandıkça işgücünün sektörel dağılımı tarım sektörünün aleyhine, tarım dışı sektörlerin lehine olacaktır. Fakat geri kalmış ülkelerde gelişme hızı düşük olduğu için, tarım sektöründeki işgücü fazlası diğer sektörlerle aktarılamamakta ve bu nedenle de gizli işsizlik oranı artmaktadır. Geri kalmış ekonomilerin diğer sektörlerle göre tarım sektöründeki işgücü yoğunluğunu tamamlayan diğer bir özelliği ise; teknolojik gerilik, ekim alanlarının elverişsizliği, yetersiz sermaye kullanımı ve küçük aile işletmelerinin varlığı gibi nedenlerden dolayı tarımsal üretkenliğin

düşük olmasıdır. Bu iki özelliğin bir arada bulunması ekonominin tarımsal yapıdan sanayiye doğru çevrilmesini daha da güçleştirmektedir.

Geri kalmış ülkelerin problemlerinden birisi de yetersiz sermaye birikimidir. Bilindiği gibi üretim miktarındaki artışın önemli bir etkeni sermaye miktarındaki artıştır. Sermaye birikimi hem parasal gelir artışının hem de üretim kapasitesi yaratılmasının kaynağıdır. Halbuki geri kalmış ekonomilerde sermaye miktarı çok yetersiz olduğu gibi aynı zamanda çok yavaş bir hızla artmaktadır. Bunun bir nedeni bu ülkelerde milli gelir oranının düşük olmasıdır. Nüfustaki büyüme oranının yüksekliğiyle beraber milli gelir düzeyindeki düşüklük, sermaye miktarının düşük kalmasına ve aynı zamanda artışın yavaş olmasına neden olmaktadır.

Ekonomistik kalkınma teorilerine göre, geri kalmış ekonomilerin kalkınma süreçlerinde karşılaştıkları en önemli sorunlardan birisi de hızlı nüfus artışıdır.

Nüfus artış hızının geri kalmış ülkelerde sorun yaratmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Bilindiği gibi nüfus bir üretim faktörüdür ve belirli yaş gurupları arasında çalışma potansiyeli olan işgücü niteliğindedir. Fakat üretim faktörlerinden birisi olan nüfusun, diğer üretim faktörleriyle uygun gelişme seyrine sahip olması gerekir. Geri kalmış ekonomilerin yetersiz sermaye birikimlerinin var olduğu düşünüldüğünde, artan nüfusun çalışan azınlık tarafından beslenmesi zorunlu hale gelir. Bu durum zaten çok sınırlı olan tasarruf eğilimini daha da azaltır ve ekonomik değişim için gerekli sermaye birikiminin sağlanması mümkün olamaz (Manisalı, 1982: 28). Bir taraftan nüfus artış hızının düşürülememesi, diğer taraftan sermaye birikim hızının artırılmaması geri kalmış ekonomileri kısır bir döngüye sokar ve bir dar boğaza neden olur.

Söz konusu ekonomilerin karşılaştıkları sorunlardan bir diğeri ise yapısal, teknolojik, bölgesel ve sosyolojik düalizmdir. Geri kalmış ekonomileri aynı zamanda modernleşme sürecindeki toplumlar olarak tanımlamak da mümkündür.

Modernleşme sürecinde geri kalmış toplumlarda hem modern hem de geleneksel yaşam tarzı birlikte varolur. Bir tarafta gelişmiş ekonomilerin piyasa yapısı, ileri teknolojisi, bankacılık düzeni ve modern işletmelerine benzer

yapılanmalar varken, diğer tarafta kapitalizm öncesi küçük aile ekonomileri, üretim teknikleri, geri teknoloji ve geleneksel organizasyon tipleri mevcuttur. Bu ülkelerde genellikle büyük şehirler daha çok modern ekonomilerin yapısal özelliklerini taşırlar. Kırsal bölgeler ise geleneksel ekonomi ilişkilerini sürdürürler (Ersoy, 1984: 3). Fakat büyük şehirler de homojen bir yapıda değildir. Buralarda da modern ve geleneksel yapılar ve üretim tarzları halen vardır.

Ekonomistik kalkınma teorilerine göre geri kalmış ekonomilerin temel bir özelliği de arz, talep ve optimum kaynak dağılımı açısından piyasaların dar ve düzenleyici niteliğinin yeterli olmamasıdır. Geri kalmış ekonomilerde arz yönüyle piyasaların darlığının bir nedeni kişi başına gelir seviyesinin düşüklüğüdür. Gelir seviyesinin düşüklüğüne bağlı olarak iç tasarruf oranı düşük kalmaktadır. Yatırım hacmi ise doğrudan tasarruflara bağlıdır. Dolayısıyla tasarrufların düşüklüğü yatırımların düşüklüğüne neden olmaktadır.

Piyananın darlığının bir ayağını da gelir düzeyinin düşüklüğüne bağlı olarak talep seviyesindeki düşüklük oluşturmaktadır. Piyasa ekonomisinde fiili ve potansiyel olarak talep edilmeyen mal ve hizmetlerin üretimi söz konusu olmadığına göre hem üretim hem de talep açısından bir çember gelişmeyi sınırlandırmaktadır.

Geri kalmış ekonomilerin diğer bir özelliği ise, piyasa koşullarının olmaması veya eksik olmasıdır. Bu durum, kaynakların optimal dağılımına olumsuz etkiye bulunmaktadır. Yani kaynaklar fiyatların yol göstericiliğine göre üretime sokulmamakta veya bölüşüm fiyat mekanizmasına göre gerçekleşmemektedir. Geri kalmış ekonomilerde planlamacılığın yoğun olarak kullanılmasının nedenini de piyasalardaki aksaklıklar oluşturmaktadır. Planlar aracılığıyla kaynakların en verimli dağılımı sağlanmaya çalışılmakta, piyananın aksaklıkları giderilmeye çalışılmaktadır.

2.3 Kalkınma Türleri

Kalkınma çeşitli şekillerde sağlanmaya çalışılmakta ve farklı görülse de tüm kalkınma türleri birbiriyle ilişkili olarak ilerlemektedir. Başlıca kalkınmayı sosyal kalkınma, ekonomik kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma olarak sınıflandırabiliriz. Aşağıda sırasıyla bu kalkınma çeşitleri açıklanmaya çalışılacaktır.

2.3.1 Sosyal Kalkınma

Sosyal kalkınma, temel sosyal hizmetlerin tedarik edilmesi gibi fiziki terimlerle tanımlanırsa sosyal kalkınma için iktisadi büyüme gereklidir. Ancak iktisadi büyüme güçlü bir şekilde sağlansa bile bunu otomatikman sosyal kalkınma takip etmez. Ayrıca hükümetlerin yoksulluk içinde yaşayan kişilerin yaşam koşullarını iyileştirmeleri için iktisadi büyümenin sağlanmasını beklmeleri de gerekmez. Bununla birlikte sosyal kalkınmaya yönelik birçok politika ve programın, hala, büyümenin ortaya koyduğu faydalardan yoksulların de istifade edeceği varsayımına dayandığı da bir gerçektir. Hükümetler, sivil toplum, çok taraflı kurumlar ve yardımda bulunanların işbirliğine dayalı daha aktif müdahalelere gereksinim bulunmaktadır. Büyümenin kalkınmaya yönltilmesini sağlamak kolay değildir; bu konuda tek bir reçete söz konusu değildir. İlgili konuların büyüklüğü ve karmaşıklığı ile ilgili birey ve ülkelerin ihtiyaçlarına uygun cevaplar teşkil edebilme yönündeki gereksinim standart bir planın oluşturulması ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte yoksulluğu ortadan kaldırma yönünde büyük ilerlemeler gerçekleştiren ülkelerdeki tecrübeler temel sosyal hizmetlerin tedariki yoluyla insan kaynaklarına yatırımda bulunmayı teşvik eden politikalara yönelik güçlü ve sürekli bir politik kararlılığın gösterilmesinin yanı sıra etkin bir hizmet sunum mekanizması ile ilgili tüm aktörlerin harekete geçirilmesinin yoksulluğun ortadan kaldırılmasında temel unsurlar olduğunu göstermektedir.

Kalkınma sadece ekonomide ve üretimde yeni bir aşamaya geçiş değil, toplumsal, siyasal ve kültürel bir değişim sürecidir. Kalkınmaya bu açıdan bakıldığında, geleneksel toplumun kalkınmayla birlikte kendini aşarak yeni bir topluma dönüştüğü kolaylıkla görülebilecektir. Kalkınma kavramı iktisat disiplini içinde olduğu kadar iktisat disiplini dışında da karşılığını bulan bir kavramdır. Toplumların değişim süreçlerine göre kalkınma kavramının anlamı değişik içerikler kazanmıştır. Ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının bireyin yaşamının kalitesini arttırma yönünde değişimi kalkınma kavramıyla açıklanır. Bu kavramın sosyal boyutu sosyal kalkınma başlığı altında değerlendirilmektedir. Kalkınmayı ekonomik büyümeden ayıran en önemli unsur toplumun genelini kapsamasıdır. Günümüze kadar kalkınma kavramının anlamı sosyokültürel, siyasal yönleri ihmal edilerek sadece ekonomik büyüme gerçeğine indirgenerek hata yapılmıştır.

ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramları birbirinin içine sokulmuştur. Modernleşme/çağdaşlaşma, sanayileşme v.b unsurlarda yaşamın gelişme kalkınmanın tam karşılığını yansıtmamaktadır. Ekonomik kalkınma (büyüme) toplumun maddi refahını sağlama yönünde çok önemlidir ancak tek başına Kalkınmışlığı ifade etmeye yeterli değildir. Ekonomik büyüme bir ülkenin üretim kapasitesinin ve bu kapasitenin kalitesinin artmasıdır. Bu artış yapısal olarak ekonomik olmayan toplumsal unsurlara yansıdığında Sosyal Kalkınmadan bahsetmeye başlayabiliriz. 1980'lerden itibaren dünyamızda ve uluslararası ilişkilerde yaşanan küreselleşmeye bağlı olarak, gerek ülkelerin iç ve dış politikaları arasındaki bağlantı gerek ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık güçlenmiştir. Küreselleşmeyle birlikte dış politika daha geniş kitlelere hitap eden bir nitelik kazanmış; bu eğilimle eşzamanlı olarak, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, serbest piyasa ekonomisi gibi kavramlar uluslararası alanda yayılmaya başlamıştır (Sosyal Kalkınma Üzerine Değerlendirme:2006):

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği bu olumlu gelişmelere karşılık, dünyanın çeşitli bölgeleri zaman içinde ekonomik kalkınma ve sosyal refah politikalarının bu gelişmelere paralel şekilde ilerletilememesinin getirdiği sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Aşırı yoksulluk ve açlık, gelir dağılımındaki bozukluklara bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik ve sosyal dengesizlikler, dış borç sorunları, sağlık ve eğitim sorunları, işsizlik ve ayrımcılık özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin halklarını etkilemiş; öte yandan, bu sorunlardan nispeten daha az etkilenen ve diğerlerine yardım edebilecek konumdaki gelişmiş ülkelerin gündemine de kaçınılmaz olarak yerleşmiştir (Büyükbaş 2004, 198-218).

Küreselleşme neticesinde işsizlik artık çözüm bulunamayacak yapısal bir nitelik kazandı. Teknolojik gelişmelerin iş saatlerini düşüreceği, robotlaşmanın insanı çalışmanın ağır yükünden kurtaracağı fantezileriyle sevimli bir kapitalist dünya tablosu çizen globalizm yanlılarının yalan balonları çabuk söndü. Kapitalizm altında yaşanan gelişmeler, işçi-emekçi kitlelerin yaşamına daha uzun çalışma saatleri, daha ağır bir iş yükü ve artan işsizlik şeklinde yansıdı (Çağlı, 2006:109).

Esasen Batı'da biriken zenginliğin ve Batı-dışı toplumlarda büyük kitlesel sefaletlerin devamlılık arz ettiği bilinmektedir. Halbuki gelişmiş Batı ülkeleri elde

bulundurdıkları zenginliği geri kalan dünyadan soyutlanarak elde etmiş olmayıp, geri kalan dünya toplumları ile girdikleri belli türden ilişkilere borçludurlar (Büyükbaş 2004, 218).

Kapitalizmin küresel düzeyde yol alması ve özellikle de 1980 sonrasında izlenen neoliberal politikalarla birlikte zengin ve yoksul arasındaki uçurum dünya genelinde inanılmaz ölçülerde derinleşmiştir. Örneğin 1960 yılında dünya nüfusunun en zengin yüzde 20'sinin ortalama geliri, en yoksul yüzde 20'sini gelirin yaklaşık 30 kat fazlasıydı. Oysa 2000'lerde bu oran 80 katı aşmıştır. Ayrıca çok açıktır ki, kapitalist ülkeler arasındaki eşitsizliğin yanı sıra bizzat bu ülkelerin içindeki eşitsizlik de artan oranda yeniden üretilmektedir. Küreselleşen kapitalizmin dünya genelinde yarattığı sosyal uçurumlar inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Dünyadaki en zengin 225 kişinin toplam serveti 1 trilyon doları geçerken, bu rakamın dünyanın en yoksul 2,5 milyar insanının toplam yıllık gelirin eşit olduğu söyleniyor. Bir başka çarpıcı örnek, en yoksul 48 ülkenin toplam üretim gerinin dünyanın en zengin üç kişinin toplam varlığından daha az olduğudur (Çağlı,2006:61-62).

Dünya Bankası'nın 2003 yılı verilerine göre, dünya nüfusunun % 55,6'sı yoksulluk içinde yaşamakta ve günde iki veya daha az ABD doları harcıyarak yaşamını sürdürmektedir. Tablo 2.1'de görüldüğü üzere günde bir ABD doları ve daha altında bir rakamla yaşamak zorunda kalan insanların dünya nüfusuna oranı ise % 23,2'dir. Uzakdoğu ve Çin'de hızlı ekonomik büyüme ile gelir ve yaşam durumu belli ölçüde düzelen insanlar, bu orana dahil edilmezse, dünya yüzeyindeki kitlesel yoksulluk ve küresel düzeydeki gelir bölüşümünün hangi boyutlarda olduğu daha da açık hale gelir (Büyükbaş ve Ören, 2005).

Tablo.2.1. Günde 1 ABD Doları Altında Harcama Yapan Fakir Nüfus ve Dünya Nüfusuna Oranı (Tahmini) (Büyükbaş ve Ören, 2005).

	Günde 1 ABD Doları ve Altında Harcama İle Yaşayan Nüfus					
	(Milyon kişi)			Oran (%)		
Bölge	1990	1999	2015	1990	1999	2015
Doğu Asya ve Pasifik	486	279	80	30,5	15,6	3,9
Doğu Asya ve Pasifik (Çin Hariç)	110	57	7	24,2	15,6	3,9
Avrupa ve Orta Asya	6	24	7	1,4	5,1	1,4
Latin Amerika ve Karayipler	48	57	47	11,0	11,1	7,5
Yakın Doğu ve Kuzey Afrika	5	6	8	2,1	2,2	2,1
Güney Asya	506	488	264	45,0	36,6	15,7
Afrika (Sahra'nın Güneyi)	241	315	404	47,4	49,0	46,0
Dünya Toplam	1292	1169	809	29,6	23,2	13,3
Dünya toplam (Çin Hariç)	917	945	735	28,5	25,0	15,7

Yukarıda verilen Tablo 2.1’de, 1995’de Birleşmiş Milletler Örgütü’nün küresel yoksullukla siyasi olarak mücadele ederek, mevcut kötü durumu iyileştirebileceği iyimserliğini yansıtmaktadır. Tablodan anlaşılacağı gibi, yoksulluk ancak uluslararası siyasi müdahalelerle giderilebilmekte veya hafifletilebilmektedir; gelişmeler pazar güçlerinin ‘iyi niyetine’ bırakılmamalıdır. Esasen Dünya gelir artışı ve dağılımında dengesizlik Batı ülkeleri lehine gelişmeye devam etmektedir. Zenginlerin daha da zengin olması ve zengin-fakir ülkeler arası gelir bölüşümünde mevcut olan fark giderek derinleşmektedir. UNDP’nin yayımladığı insani gelişme endeksi ve Dünya Bankası verilerine göre 1980-2001 arası Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hasılası’nın 4/5’ünden fazlası gelişmiş klasik endüstri ülkelerinin payına düşmüştür. 1980’de gelişmiş zengin endüstri ülkelerinin GSYH’sı 7,9 Trilyon ABD Doları’ndan 2001’de 25,5 Trilyon ABD Doları’na çıkarken, geri kalan ülkelerin GSYIH’sı 1980’de 3,1 Trilyon ABD Doları’ndan 2001’de ancak 6,0 Trilyon ABD Doları’na çıkmıştır (Büyükbaş ve Ören, 2005).

Kuşkusuz, sosyal kalkınmanın küresel düzeyde sürdürülebilir kılınması uzun dönemli bir hedef olacaktır. Bu hedefe ulaşılmasında, gelişmiş ülkelerin yanı sıra, henüz bu kalkınmayı sağlayamamış olan ülkelere de büyük rol düşmektedir.

Gelişmiş ülkelerin sağlayacağı yardımlar, ancak kalkınma sorunlarını yaşayan ülkelerdeki yönetimlerin bu sorunlarla mücadeledeki kararlılığı oranında başarılı olabilir. Tabiatıyla, bu ülkelerdeki siyasi istikrar ortamı da bu başarıda belirleyici bir rol oynayacaktır. Sosyal kalkınma sorunlarıyla mücadelede kaydedilecek başarı, uluslararası toplumun işbirliği ve dayanışma yönündeki iradesinin de bir göstergesi olacaktır (Sosyal Kalkınma Üzerine Değerlendirme:2006)

Sosyal kalkınma tüm ülkeler için çok önemli olup, ülkelerin kalkınması küreselleşmeyle beraber sadece kendilerini değil, tüm ülkelerini yakından ilgilendirmektedir. Sosyal kalkınmaya dair neler yapılabilir, ülkeler nasıl kalkındırılabilir gibi düşünceler neticesinde varolan yoksulluğa yirmi birinci yüzyıl içinde son vermek amacıyla, çeşitli toplantılar ve konferanslar düzenlenmiştir. Bunlardan biri 16-17 Şubat 1998 tarihinde Birleşmiş Milletler; OECD ve Dünya Bankası ortak düzenledikleri konferansta 21. yüzyıl için sosyal kalkınma hedeflerini tespit etmişlerdir. Sözkonusu konferansta tespit edilen 6 temel hedef bulunmaktadır (Şekil 2.1.)

Şekil.2.1. 21. Yüzyıl İçin Belirlenen Kalkınma Hedefleri (Aktan, 2002)

- 2015 yılına kadar aşırı yoksulluk içinde yaşayan toplam nüfusu yarıya indirmek.
- 2015 yılına kadar tüm ülkelerde evrensel temel eğitimi mevcut kılmak.
- 2005 yılına kadar ilk ve orta öğretimde kadın ve erkek cins arasındaki dengesizliği ortadan kaldırmak ve kadının sosyal statüsünü daha da geliştirilmesini sağlamak.
- 2015 yılına kadar hamilelik sırasındaki anne ölümlerini dörtte üç azaltmak, bebek ve çocuk ölüm oranlarını ise üçte iki azaltmak.
- 2015 yılına kadar her yaştaki insana yeterli sağlık hizmetini sunmak.
- 2005 yılına kadar ulusal çapta sürdürülebilir kalkınma stratejilerini uygulayarak 2015 yılına kadar global ve ulusal düzeydeki çevre kaynakları üzerindeki tahribatı azaltmak(Aktan, 2002).

Bu konferanstan iki yıl sonra 147 devlet başkanının katılımı ile 2000 yılında New York'da toplanan Milenyum Zirvesi düzenlenmiş burada da 1998 yılındaki hedeflere benzer hedefler belirlenmiş ancak belirlenen hedefler 1998 yılında 6 iken 2000 yılında biraz daha genişletilerek 8'e çıkartılmıştır. Bu hedeflerle ilgili olarak dünya ülkelerinin liderleri biraraya gelmiş ve bir dizi hedefin 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi için çalışmayı taahhüt etmişlerdir. Birleşmiş Milletler'e üye tüm ülkeler (189 ülke) tarafından kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri şunlardır (Kocaöz, vd, 2005):

1. Yoksulluk ve açlığın yarı yarıya azaltılması
2. Herkesin temel eğitim almasının sağlanması
3. Eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanması
4. Beş yaş altı çocuk ölümlerinin 2/3 azaltılması

5. Gebelik ve doğum sırasında anne ölümlerinin 3/4 azaltılması
6. HIV/AIDS ve diğer bulaşıcı hastalıkların önüne geçilmesi
7. Çevresel kaynakların korunmasının sağlanması
8. Kalkınma için küresel işbirliğinin geliştirilmesi (yardım, ticaret, borç hafifletilmesi, teknoloji)

Bu hedefler kaleme alınırken dünyada var olan durum ortaya konulmuştur. Bu noktada bazı bilgileri değerlendirmek yerinde olur (Kocaöz, vd, 2005):

- Günümüzde 1.2 milyar insanın, günde bir amerikan dolarından az miktarda parayla geçinmeye çalıştığı ifade edilmektedir.
- Gelişmekte olan ülkelerde 800 milyon insan açlık içinde yaşamaktadır (Asyada her dört kişiden, Sahra Güneyi Afrika'da her üç kişiden biri)
- Her yıl, yarım milyondan fazla kadın (ya da başka bir ifadeyle) her dakikada bir kadın, gebelik ya da doğum sırasında yaşamını yitirmektedir. Sahra Altı Afrika ülkelerinde bir kadının gebelik ya da doğum sırasında ölme riski, sosyo-ekonomik koşulları daha iyi bir ülkedeki annelere göre 100 kat daha fazladır.
- Dünyada her altı kişiden birinin okuma-yazma bilmediği ifade edilmektedir. Halen, yaklaşık 115 milyon çocuk okula gitmemektedir. Eğitim görmeyen bu çocukların yüzde altmışı kız çocukları ve okuma yazma bilmeyen 876 milyon yetişkinin üçte ikisi de kadındır.
- Son 10 yılda ishalli bir hastalığa bağlı ölen çocukların sayısı 13 milyondan fazladır. Bu sayının İkinci Dünya Savaşından bu yana silahlı çatışmalarda ölen insan sayısından daha fazla olduğu ifade edilmektedir.

- Her yıl milyonlarca kişi tüberküloz, AIDS, sıtma gibi bulaşıcı bir hastalığa yakalanmakta; hastaların bir kısmı yaşamlarını kaybetmektedirler. Adı geçen hastalıklar korunabilir ve tedavi edilebilir hastalıklardır.
- Dünyada, her beş kişiden biri sağlıklı içme suyuna ulaşmamaktadır.
- Dünyada 34 ülkede doğuştan beklenen yaşam süresi 1990'lı yıllara göre daha azalmış durumdadır.

Bütün bu gerekçelerden dolayı 2000 yılında kabul edilen “Binyıl Kalkınma Hedefleri”nin dünya liderleri düzeyinde kabul edilmesi çok önem taşımaktadır. Ancak bu konuda yapılması gerekenlerin ivme kazanması ve daha kapsamlı çalışmaların planlanması gerekmektedir.

“Binyıl Kalkınma Hedefleri”ne ulaşılması açısından, büyük zorluklarla karşılaşılan ve öncelikli çaba gösterilmesi gereken iki tip ülke bulunmaktadır (Kocaöz, vd, 2005):

1. Hedeflere yönelik ilerleme sağlayamayan yoksul ülkeler (öncelikli ülkeler)
2. Genelde iyi durumda olan ve fakat yoksul grupların ihmal edildiği ülkeler

2003 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'na göre yoğun çaba gerektiren 59 “öncelikli ülke” tanımlanmaktadır. Sahra Altı Afrika ülkelerinin pek çoğu, öncelikli ülkeler arasında yer almaktadır. Adı geçen ülkelerde çocuk ölümlerini azaltılması ile ilgili hedefe 150 yıl içinde ulaşılması beklenmekte; benzer olarak Güney Asya'da açlığın önlenmesi için 150 yıl geçmesi gerekmektedir. Bu nedenle, öncelikli ülkeler için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir (Kocaöz, vd, 2005)

Dünya ülkeleri sosyal kalkınmalarını sağlamak için çeşitli faaliyetlerde bulunmalıdırlar. Bu faaliyetler şu şekilde açıklanabilir (Sosyal Kalkınma Üzerine Değerlendirme:2006):

Makro Stratejiler: Yoksullukla mücadeleye yönelik mikrodüzeyde stratejiler olabilir ancak mikro ekonomik bir politikanın olmaması halinde onlar da, muhtemelen, etkin olamazlar. Yoksulluğu ortadan kaldırmayı amaçlayan sektör el politika ve programlar daha fazla yoksulluğa yol açan mali veya para politikaları ile etkisizleştirilebilir veya çökertilebilirler. Gittikçe artan bir şekilde makroekonomik politikaların uygulandığı alan global bir düzeye çıkmaktadır ve Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve çok uluslu şirketler gibi önemli global örgütlerin eylem ve gözetimlerini gerektirmektedir.

Borç yükünün azaltılması ve yapısal uyum: Politikalarla ilgili bu temel sorunlar tatmin edici bir şekilde çözüme kavuşturulmayı beklemektedir. Borç geri ödemeleri birçok Gelişmekte Olan Ülke’de sosyal programların uygulanması ve hayata geçirilmesi için kullanılan (kaynakların yönlendirilmesindeki seçim hala hükümetin bir imtiyazı olarak kalmaya devam etmektedir) büyük miktarda kaynağı gerektirmektedir. Yapısal uyum politikaları, birçok ülkenin karşı karşıya kaldığı problemlerin niteliği ile ilgili yanlış varsayımlara dayanırlar. Afrika’daki ekonomik durgunluğun nedeni emek piyasasında ve sosyal hizmetlerin sunumunda çiftçi ve ihracatçıların aleyhine; ancak, kentlilerin lehine bir ön yargının oluşmasıdır. Devalüasyon ve mal ihracatının teşvikini hedefleyen yapısal uyum politikalarının bu ülkelerde iktisadi büyüme potansiyelini harekete geçireceği umulmaktadır. Ancak, mal fiyatlarındaki düşme ile birlikte aynı türden ihracata yönelik stratejileri takip eden ülkelerin artan rekabeti ile karşı karşıya kalan birçok ülke dış ticaretteki serbestleştirmenin büyümede artışa yol açmadığını; tam tersine, sanayileşememeye ve şehirli işçi sınıfının yoksullaşmasına yol açtığına şahit oldu. Yapısal uyum politikaları ülkeler arasındaki büyük farklılıkları genellikle ihmal eder ve farklı sorunlara standart çözümler empoze etmeye çalışır. Her bir ülkenin özel ihtiyaçlarına ve koşullarına belirli bir duyarlılığın olmaması o ülkelerin gelecekteki büyüme potansiyellerini tehdit edebilmektedir.

Kaynakların tedariki: Kaynakların artırılması birçok ülkede yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik stratejilerin tam ve etkin bir şekilde uygulanması için zorunludur. En iyi koşullar oluşsa bile yeterli kaynak olmaksızın birçok hükümetin stratejileri ve hali hazırda mevcut olan teklifleri uygulamaları çok zordur. Kaynaklar mali ve aynı nitelikte olabilir. Aralarında daha fazla ve güvenilir resmi kalkınma

yardımları, yurtiçi kaynakların daha iyi bir şekilde harekete geçirilmesi ve daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da yer aldığı araçlar yoluyla ilave mali kaynakların elde edilmesine çalışılmaktadır. Çabalar koşulluğu azaltacak veya koşullukla bağlantı kurulmasını engelleyecek şekilde sürdürülmelidir. Uluslar arası vergileme de dahil olmak üzere denenmiş araçlardan kaynak temini ile ilgili mülhazalar dikkate alınmalıdır. Aynı kaynaklar toplulukların kendi kalkınmaları için yaptıkları mali olmayan katkılardır. Özellikle kaynakların kıt olması halinde yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik stratejilerin temel unsuru olarak kalmaya devam ederler.

Globalleşme ve dış ticaretin serbestleştirilmesi: Dünya ekonomisinin hızla globalleşmesi ve dış ticaretin gittikçe artan ölçüde serbestleştirilmesi hükümetlerin ulusal kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik stratejileri hazırlama ve uygulamaya sokma yeteneklerini etkilemektedir. Bu gelişmelerin potansiyel açıdan ortaya koyduğu ciddi sonuçlara uluslararası kurumlarda ve devletlerarası forumlarda özel bir ihtimam gösterilmektedir. Ulusal ekonomilerin globalleşme yoluyla daha fazla dışa açılmalarının gelir dağılımında daha fazla eşitsizliğe yol açmamasını temin etmek için hükümetlerin toplumun her kesiminin haklarını garanti altına alması ve kaynaklara eşit erişim hakkı sağlaması gereklidir.

Ayrıca halkıyla işbirliği içinde üretken istihdamın oluşturulması, emeğin verimliliğin artırılması yolunda çalışmaların yapılması gereklidir.

İstihdam yoğun kalkınma: Sürekli ve hızlı bir iktisadi büyümenin sağlanması tün ülkeler için öncelikli bir konu olmaya devam etmektedir ancak iktisadi kalkınmanın mevcut yapısının daha fazla emek yoğun ve istihdam yaratan büyümeyi teşvik edecek şekilde revize edilmesi gereklidir. Devletler istihdam yaratma sorumluluğunu özel sektöre bırakamazlar, tam tersine etkin politikaları yürürlüğe koyarak yeterli düzeyde bir emekyoğun özendirme fonksiyonunu sürdürmelidirler.

Emeğin verimliliğinin artırılması: Kendilerini yoksulluktan kurtaracak düzeyde verimli bir işe sahip olmayan işçilerin sahip olduğu büyük problem devam etmektedir: gösterdikleri büyük çabaya ve uzun çalışma saatlerine rağmen çalışan yoksullar probleminin süregelmesi hemen hemen tüm ülkelerde yoksulluk olgusunun

önemli bir unsurunu meydana getirmektedir. Politika ve programların işçilerin daha etkin olmalarını ve böylece verimli olmalarını ve gelirlerini artırmalarını sağlayacak bir biçimde uygulanması gereklidir. Uygulamaya yönelik beceri ve bilgi kazandırmaya göre dizayn edilen ve değişen piyasa koşullarını ve ulusal kalkınma ihtiyaçlarını dikkate almak için sürekli gözden geçirilen bir eğitim ve öğretimin tedarik edilmesi zorunludur ve devletlerin en temel öncelikleri arasında yer almaktadır (Sosyal Kalkınma Üzerine Değerlendirme:2006).

İstihdam, yoksulluğun ortadan kaldırılmasında son derece gerekli olsa da insanların iş bulamadığı, bir işte çalışmaya devam etmek için fiziki veya duygusal açıdan yetersiz olduğu veya kendi yaşamını sürdürmek için yeterli gelire sahip olmadığı durumlarda dikkat etmek lazımdır. Bu gibi durumlarda devletlerin asgari bir yaşam standardını desteklemeleri önem taşımaktadır. Enformel sektörün potansiyeli İinformel sektör ile küçük ve ortaboy işletmeler yoksulluk içine yaşayan kişilere iş ve gelir sağlama potansiyeline sahiptirler: bu işler genellikle güvenilir nitelikte işler olsalar da yoksulların biraz gelir elde etmeleri için tek araçtır. Bununla birlikte verimliliklerinin düşük olması nedeniyle informel sektördeki işler işçilere yeterli geliri veya onların yoksulluktan kurtulmalarına yardım edecek düzeyde bir koruma sağlamazlar. İinformel sektör, düşük verimlilikteki işler ile güvenli olmayan çalışma koşulları ve yetersiz korumaya atıfta bulunarak yoksul kişiler için bir tuzak olarak da değerlendirilmektedir.

Bu durum kamu politikalarının informel sektör ile küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmesini sağlamaya çalışıp çalışmaması, bu işletmelerin formel ekonomiye entegre edilmelerini teşvik edip etmemeyi ya da onların küçük ve informel yapı içerisinde kalmalarını teşvik edip etmemesi konusunda tereddütlere yol açmaktadır. Genelde hükümetler verimlilik düzeyini artırmayı planlayan tedbirleri benimseyip gelirleri, istikrarı ve işçilere yönelik korumayı artırırken krediye erişim olanaklarını iyileştirme gibi araçlar yoluyla informel sektörün daha fazla gelişmesini desteklemektedirler.

Kırsal kesimlerde iş gücü fazlasını massetme aracı olarak çiftçiliğin dışında kalan sektörlere özel bir önemin gösterilmesi gereklidir. Temel insani ihtiyaçlar ve temel sosyal hizmetler Sosyal Zirve temel insani ihtiyaçları ile temel sosyal hizmetler

kavramları arasında bir ayırım yapmaz. Pratikteki amaçlar açısından temel sosyal hizmetler temel eğitimi, temel sağlık hizmetlerini, beslenmeyi, aile planlamasını ve temiz su ve sıhhi çevre koşullarına düşük maliyette erişimi içerecek şekilde tanımlanmaktadır. Temel insani ihtiyaçların tanımı kapsam olarak daha geniş ve istihdam, barınma ve kişisel hürriyet de dahil olmak üzere yaşamın tüm alanlarını kapsar. Tartışmalar, yoksulluğun azaltılmasının etkin ve maliyet etkin bir yolu olarak temel sosyal hizmetlerin tedariki ile temel insani ihtiyaçların karşılanmasına katkıda bulunmak üzerinde odaklanmaktadır. Herkese yönelik kaliteli bir temel eğitim iktisadi ve sosyal ilerleme ile yoksulluğun ortadan kaldırılmasında kritik bir öneme sahiptir. Tecrübeler temel eğitimin toplumların transformasyonunda ve yoksulluk içinde yaşayan ve dezavantajlı konumda olan kişilerin olanaklarının artırılmasında hayati bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Temel sosyal hizmetlerin tedariki güç bir iştir. Bu güçlük geniş bölgelerde ve izole edilmiş alanlarda artmaktadır. İhtiyaç içindeki insanları tespit etmek ve onlara ulaşmak ve daha fazla güce, bağlantıya ve bilgiye sahip olanlar lehine programların oluşturulması ve kullanılması eğilimini ortadan kaldırmak için hükümetlerin uzun vadeli taahhütte bulunmalarını ve çaba göstermelerini gerektirir. Birçok yerde, kaynak, işgücü, yönetim yeteneği, zaman ve çaba hasretmesi beklenen hükümet dışı örgütler, şebekeler, cemiyet ve ailelerin de süreklilik arz eden kararlılık ve taahhütlerini gerektirir.

Temel sosyal hizmetlerin tedarikinin önemi yaygın bir şekilde kabul edilse de bunların finansmanının güvence altına alınması henüz başarılamamıştır. Artan kaynakların menşei artan kamusal tahsisleri, cemaat kaynaklarının artan ölçüde harekete geçirilmesini, borç indirim ve kolaylıkları veya borç swaplarını, ilave iki taraflı ve çok taraflı yardımları, dış borçlanmayı, özel yatırımları ve özelleştirmeyi, özel vergileri ve maliyetlerin daha fazla azaltılmasını içermektedir (Sosyal Kalkınma Üzerine Değerlendirme:2006).

2.3.2 Ekonomik Kalkınma

Ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınma genellikle birbirine karıştırılan kavramlardır. Ekonomik büyüme, ulusal gelir düzeyindeki ve birey başına düşen

ulusal gelirdeki artışı işaret eder. Ekonomik kalkınma ise, çok daha yapısal bir sonuç yatırımların artması, üretim verimliliğinin yükselmesi anlamına gelir (Kongar,2006).

Maliye politikasının ekonomik büyüme ve kalkınma amacı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaya başlamıştır. Buna göre; gelişmiş ülkelerde dengeli bir büyüme hızına ulaşılması ve korunması amaç olurken, gelişmekte olan ülkelerde özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarından sonra kalkınma çabalarının başlatılması ve devam ettirilmesi amaç olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde sahip olunan yapısal sorunlar nedeniyle büyüme ve kalkınma oldukça önemli bir hedef haline gelmeye başlamıştır (Eker vd., 1996:285).

Kavram olarak kişi başına gerçek gelirdeki artış olarak tanımlanan ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek iktisat politikası ile birlikte aynı zamanda maliye politikasının da temel amaçlarından biridir. Ekonomik istikrarı sağlamak amacını yerine getirmeye çalışan maliye politikası uygulamalarının, aynı zamanda ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek amacına da yönelik olması gereklidir. Ekonomik istikrar maliye politikasının kısa dönemli, ekonomik büyüme ve kalkınma ise uzun dönemli amacıdır.

Ekonomik büyüme, genelde milli gelirin zaman içindeki artışını ifade eder. Bir başka açıdan büyüme, “ İktisadi yapıda nitelik ve nicelik itibariyle yığılımlı değişme ve gelişme ” anlamına gelir. Bu kapsamda bir ülkenin ekonomik gelişme düzeyi, söz konusu ülkede kişi başına düşen milli gelir ile ölçülür. Büyüme hızı, kişi başına düşen milli gelirden her yıl meydana gelen nispi artışı ifade eder. Kişi başına düşen milli gelir bakımından, günümüzde, ülkeler arasında hala çok büyük farklar bulunmaktadır. Ekonomik büyüme, bu bakımdan, sürekli olarak gündemde bulunmakta ve büyüme modelleri ortaya atılmaktadır (Sönmez,1994:235).

Ekonomik büyüme teorileri, ekonomik büyüme üzerinde önemli etkiler yapan nitelik ve özellikleri bakımından incelenmektedir. Bu kapsamda ekonomik büyüme teorileri daha çok sermaye birikimi, teknik gelişme ve nüfus artışı konularında yoğunlaşır. Bir ekonomide ekonomik büyüme hızı ile ilgili olarak genel kabul gören iki ayrı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar, Harrod-Domar ve neo-klasik

yaklaşımlardır. Keynesyen denge modeli dinamikleştirilerek kurulan ve Keynesyen varsayımlara dayanan Harrod-Domar büyüme modelleri savaş sonrası yıllarda oldukça ilgi çekmiştir.

Harrod-Domar modeli, büyüme hızının sermaye birikimi tarafından belirlendiği fikrini önerir. Bu durumda, devletin maliye politikası araçları ile ekonomiye müdahale ederek hedeflenen büyüme hızını gerçekleştirmesi veya uzun dönem büyüme hızında meydana gelebilecek sapmaları gidermesi mümkün olabilecektir. Bu kapsamda, devlet kamu yatırım harcamaları ile bir taraftan ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynarken, diğer taraftan, vergi politikasını ekonominin toplam tasarruf hacmini artırıcı yönde kullanabilir. Bu durumda kamu tasarruflarını arttırmak, özel yatırımları teşvik etmek, ekonomik kalkınmadan doğan ve ekonomik kalkınmayı tehlikeye sokabilecek yapısal dengesizliklere karşı koymak mümkün olabilecektir. Ekonomik kalkınma, ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasi yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve toplumsal refahın artmasıdır. Bu bakımdan kalkınma, ölçümlere dayalı olan ve GSMH'daki hızlı artışla belirlenen ekonomik büyümeyi içermekle birlikte, ekonomik ve sosyal değişimleri de kapsar.

Kalkınma süreci, milli gelir ve üretimin zaman içinde sayısal olarak artması ile birlikte, kurumlardaki köklü değişiklikleri, ekonomik ve toplumsal yapının yeniden düzenlenmesini, halkın değer yargılarında, dünya görüşlerinde ve davranış kalıplarındaki değişiklikleri de kapsar. Ayrıca ekonomik ve toplumsal yapıda sözü edilen değişikliklerin gerçekleştirilebilmesi için piyasanın işlerliğine etkide bulunabilecek düzenlemeleri de kalkınma deyiminin kapsamında değerlendirmek mümkündür (İşgüden, 1982:233).

Bir ekonominin kalkınma politikaları belirlenirken kaçınma olanağı bulunamayan unsurları iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar (Türk, 1992:221);

- Büyümeyi teşvik eden ve nispeten kıt olan faktörlerin arzının artırılması,

- Maksimum sosyal net hasılayı koruyan bir faktör kullanım modelinin elde edilmesi yeteneğidir.

Bir ekonomide kişi başına milli gelir artışı ve fertler arasında dengeli dağılımı ile birlikte; fertlerin yaşam seviyelerinde bir iyileşme göze çarpar. Bu iyileşmenin neticesinde hayat standardı yükselen fertlerin tasarruf yeteneği artar. Bununla birlikte milli gelirin büyük bir kısmını yatırımlara ayırmak mümkün hale gelir. Böylece ekonomik kalkınma ile birlikte, üretimde artışın yaratılması ve sanayileşme hamlesinin başlatılmış olması ekonomik kalkınmayı simgeleyen temel özellikler olarak karşımıza çıkar (Türk, 1992:221).

Ekonomik büyüme ve kalkınma günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde devletin temel makroekonomik amaçlarından biri olarak kabul edilir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkeler için öngörülen kalkınma politikaları ile gelişmekte olan ülkeler için öngörülen kalkınma politikaları, ülkelerin yapısal özellikleri (işsizlik, fiyat istikrarı vb.) nedeniyle farklılık gösterebilmektedir. Gelişmekte olan bir ülkede maliye politikasının temel amacı istikrarlı bir ortam temin edilmek suretiyle kalkınmanın sağlanmasıdır.

Gelişmiş bir para piyasasından yoksun ve iç kaynak yetersizliği ile karşı karşıya olan gelişmekte olan ülkelerde, kamu kaynaklarının seferberliği için temel araç vergi politikalarıdır. Vergileme, hem gerçekleştirdiği doğrudan katkılar, hem de kontrol ve teşvik açısından yarattığı dolaylı etkiler nedeniyle ekonomik kalkınmanın finansmanının en önemli kaynağıdır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerinin GSMH'ya oranının yaklaşık yüzde 15 seviyelerinde olduğu göz önüne alındığında vergi sisteminde bazı önlemlerin alınması kaçınılmaz olmaktadır. Bu kapsamda (Ataç, 1999:279);

- Vergi sisteminin; kaynakları, özel sektörden kamu sektörüne aktarması sağlanmalı,
- Vergi sisteminin; kaynakları, özel sektör içinde düşük öncelikli kullanımlardan, yüksek öncelikli kullanımlara doğru aktarması sağlanmalıdır.

Bu ilkelerle birlikte, gelişmekte olan ülkelerde vergi politikasının, kalkınmanın önemli bir finansman aracı olarak, girişimcilikten kaynaklanmayan gelirlerin etkin olarak vergilendirilmesine yönelmesi ve üretimde bulunan ve verimli yatırımlar yapan özel sektöre yeterli teşvikleri sağlaması gerekir.

Yüksek istihdamın sağlanması ile birlikte ekonomik büyümenin maksimizasyonu ilkesinin geçerli olduğu gelişmiş ülkelerde ise, ekonomik kalkınma dinamik bir özel teşebbüsün faaliyetlerine bağlı kılınmıştır (Ataç, 1999:279).

2.3.3 Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma, üzerinde anlaşmaya varılan yeni bir kalkınma görüşüdür. Geçmiş dönemlerde azgelişmiş ülkelerin kalkınması için mutlak bir sanayileşme görüşü yaygındı.Oysa bugün çevrenin korunması konusunda büyük bir duyarlılık vardır.Dolayısıyla bugün geçerli anlayışa göre ‘ne pahasına olursa olsun sanayileşme’ değil,çevreyi koruyan,çevreye verdiği zararları en aza indiren bir sanayileşme gereklidir.Sanayileşmenin çevre boyutunu vurgulayan bu görüşe sürdürülebilir kalkınma modeli denir (Seyidoğlu, 1999: 556).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının mantığı, kuşaklar arası bir konuyu gündeme getirmektedir.Bugünkü kuşağın gelecek kuşaklara karşı sorumluluğu anlatılmak istenmektedir.. Sürdürülebilirlik, iktisadi çevre ve kültürel kaynaklar arasında uzun dönemli entegre ve sistematik bir denge sağlamayı gerekli ve kaçınılmaz kılmaktadır.

İnsan eliyle üretilen sermaye ve insan sermayesinden başka bir de doğal sermaye vardır.Bu doğal sermaye harcanmamalıdır.Çünkü ekolojik sistemin ikamesi yoktur.Doğada yapılan tahribatın çoğu kez geriye dönüşü mümkün değildir.Atmosferden sera etkisi olarak yayılan gazların nasıl temizleneceği bilinmemektedir.Nesli tükenen canlıların nasıl geri getirileceği ve kentleşmeye ayırdığımız alanların nasıl tekrar açık alan haline getirileceği de bilinmemektedir.Doğal sermayenin bir kapasitesi vardır ve gelecek nesillere bir şeyler bırakabilmek için bu kapasite aşılmamalıdır (Füsunoğlu, 1997).

Sürdürülebilir Kalkınma,doğal sermayeyi tüketmeyen,gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanaklarını ellerinden almayan, ekonomi ile eko-sistem, arasındaki dengeyi koruyan, ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan bir ekonomik kalkınmadır.

Bu anlayışta, ekonomik ve ekolojik dengenin korunması açısından, doğal kaynak tabanının genişletilmesi veya kaynak etkinliğinin yükseltilmesi için teknolojik bir kapasiteye ihtiyaç vardır. Bu kapasitenin gelişimi ile de doğal kaynakların sınırları ve verimleri genişleyebilecektir.

Bu çerçevede Sürdürülebilir Kalkınmanın başarıya ulaşması için sanayileşmiş ülkelerden sanayileşmekte olan ülkelere doğru bilgi ve sermaye akışının gerçekleşmesi şarttır. Çünkü, sermayenin kıt, faktör maliyetlerinin yüksek olduğu sanayileşmekte olan ülkelerde, doğal kaynak tabanını genişletecek teknolojilerin geliştirilmesi, fırsat maliyetleri göz önüne alındığında kısa vadede zordur.

Kalkınma kavramlarının iki temel sorunu vardır. Birincisi kalkınmayı belirleyen faktörlerin neler olduğunun saptanmasıdır. İkinci sorun ise mevcut üretim faktörlerinin optimal dağılımının sağlanmasıdır. Ekonomik politikalar yalnızca kişi başına reel milli gelirin ya da ekonomik girdinin arttırılması amacına dayandırıldığında, bu amaç doğal kaynak kullanımını gerektirdiğinden ekolojik dengesizliklere neden olmaktadır. Çevre ile ekonomik sistem ilişkisi, başlıca iki yoldan ortaya çıkar. İlki ekonomik mal ve hizmetlerin üretim ve tüketim girdileri olarak doğal kaynakların kullanımı, diğeri de çevresel ortamdaki artıklardır. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ekonomik faaliyetlerin çevresel etkilerinin geri dönüşlerini dikkate alan bir yaklaşımdır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı 1980'de Uluslar arası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği tarafından Dünya Koruma Stratejisinin sunulmasıyla önem kazanmıştır. Ancak, bu stratejinin yalnızca kalkınmanın arz yönüyle ilgilenmesi eksik bir anlayış ortaya koymaktadır. Kapsamlı bir sürdürülebilir kalkınma için arz yanında talebin yapısının ve düzeyinin de değiştirilmesi gerekir. Bu nedenle söz konusu strateji, ekolojik sürdürülebilirlikle ilgilenmektedir.

Dünya Koruma Stratejisi, basit yenilebilir kaynak sistemlerinin ötesinde, sürdürülebilirlik kavramını uygulamak için yapılan ilk girişimdir. Stratejinin temel hedefleri olan ekolojik süreçlerin ve yaşam destek sistemlerinin devamının sağlanması, biyolojik çeşitliliğin korunması, ekosistem ve çevrenin sürdürülebilir kullanımı dikkate alındığında sürdürülebilirliğin yalnızca ekolojik yanının gözlendiği dikkat çekmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma ekonomik büyümeden farklı olarak çevre kalitesi, nüfusun sağlık ve eğitim standartlarından oluşan yaşam kalitesini içermektedir. Çevre kalitesinin yüksek olması yaşam kalitesini de yükseltir. Brundtland Raporu'nda belirtilen, 'gelecek kuşaklara miras aldığımızdan daha eksik yaşam kalitesi sağlayacak bir çevre devretmemek' görüşünün güvencesi, sürdürülebilir kalkınma olmaktadır. Bu güvence kuşaklar arası adaletin sağlanmasıyla verilmektedir.

Son yirmi yıldan bu yana GSMH'daki büyümenin olumsuz sonuçlarının fark edilmesiyle birlikte maddi üretimin her şey olmadığı, toplumsal refahın şimdiye kadar ekonomik davranışlarda hesaba katılmayan bir dizi etmene bağlı olduğu kavranmaya başlanmıştır. Yaşam kalitesinde bozulmaya yol açan bir GSMH artışı kalkınmayı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Çağdaş kalkınma kavramı, niceliksel ve niteliksel gelişmeyi birlikte ele alan bir yaklaşımdır.

Sürdürülebilir kalkınma tanımına uygun bir strateji; çevre konusundaki risk ve belirsizlikler, kuşaklar arası adalet, tersinmezlik, ikame edilmezlik gibi değişkenleri içermektedir. Böylece ekonomi ve çevreyi karşılıklı etkileşim içinde değerlendirmek ve çevre sorunlarının ekonomik sistem içinde çok geniş bir kapsam taşıdığı düşüncesini benimsemek olanaklı hale gelmektedir.

Son yılların güncel konusu haline gelen sürdürülebilir kalkınma stratejisi, kalkınma sorununa yeni bir yaklaşım getirmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma stratejisi, kısa dönemli ekonomik yararların yerini, çok uzun dönemli ve kuşaklararası toplumsal ve ekolojik yararların almasını sağlamaktadır. Stratejinin özünde kalkınmanın ekolojik dengesi bozmadan

gerçekleştirilmesi amacı yatmaktadır. Diğer bir deyişle stratejinin temelini, çeşitli sektörlerde karar alma aşamasında çeşitli boyutların yanısıra, ekolojik boyutun da düşünülmesi gerekliliği oluşturmaktadır.

Bu bağlamda strateji, doğal dengeyi koruma çabalarının kalkınma çabalarını engellemeyeceği, hatta gelecek nesilleri de dikkate alan sürdürülebilir kalkınmanın, bu amaçların bir arada gerçekleştirilmesiyle oluşabileceğini ön plana çıkarmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma stratejisinin (politikasının) bazı temel amaçları bulunmaktadır. Bunlar (Kaya, 2004);

- Büyümenin yeniden canlandırılması.
- Büyümenin niteliğinin değiştirilmesi.
- İş, gıda enerji, su ve sağlık konularında alınan önlemlerde toplumun temel ihtiyaçlarının sağlanması.
- Sürdürülebilir bir nüfus artışının sağlanması.
- Kaynak rezervinin korunması ve değerinin yükseltilmesi.
- Teknolojinin yeniden yönlendirilmesi ve yönetimi.
- Karar verme süreçlerinde çevre ve ekonominin birleştirilmesi.

Sürdürülebilir kalkınma, düşük gelir artışından çok etkin büyümeyi ifade etmektedir. Bu nedenle kaynakların verimli kullanılması önem kazanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma stratejisi, kaynakları olduğu yerde ya da çevreyi sabit bir durumda bırakmaktan çok, eğer uzun vadeli net çıkarlar doğuracaksa (örneğin gelir artışı, istihdam ve yoksulluğun azaltılması gibi) doğal kaynakların ve çevresel değerlerin kullanılmasına da olanak tanımaktadır.

Sonuçta bu strateji, doğal kaynakları ve çevreyi korumayı kalkınmanın yardımcısı ve gelecek kuşakların çıkarlarının gözcüsü haline getirmektedir. Gelişmekte olan birçok ülke tarafından izlenmekte olan geleneksel kalkınma

politikaları, öncelikle çevre üzerinde pek önemli etkisi olmayan (çevresel olmayan) amaçları (örneğin, vergi, döviz kuru, kredi ve yiyecek fiyatları gibi) gerçekleştirmeye çalışır. Ancak, kalkınma politikalarının ve kalkınma projelerinin çevresel etkilerine daha fazla ilgi gösterildiği sürece, daha etkin kaynak kullanımına ve dengeli gelir dağılımlı bir büyümeye yol açılabileceği açıktır (Kaya, 2004).

Sürdürülebilir kalkınma anlayışının gerçekleşip gerçekleşmediğini ya da ne ölçüde gerçekleştiğini belirlemek için kimi ekonomik, sosyal ve ekolojik göstergeler kullanılmaktadır. Bunlardan en önemlileri şu şekilde sıralanabilir (Mengi ve Algan, 2003):

Sosyal Güvenlik ve Refah: Hanehalkı geliri, gelir paylaşımı, açlık sınırının altındaki kişi sayısı, cinsiyetlerine göre açlık sınırının altındaki kişi sayısı, sosyal güvencenin türü ve finansmanı.

Sağlık: Ortalama yaşam süresi, bedensel sağlık, uyuşturucu madde tüketimi, sağlık masrafları, sağlık hizmetleri için kişi başına yapılan harcamalar.

Özel Yaşam Koşulları: Genel olarak yaşamdan memnuniyet, yaşlara göre yaşamdan memnuniyet, yerleşim alanlarına (kent,kır) göre yaşamdan memnuniyet.

Konut ve Barınma: Kişi başına düşen oturma alanı, konutun büyüklüğünden, niteliğinden memnuniyet, kira giderlerinin geliri içindeki payı, konut yatırımları, konutların yenilenmesi için yapılan yatırımlar, kişi başına düşen oda sayısı.

Gelişme İşbirliği: Kişi başına düşen kamusal gelişme yardımı UNCTAD'nin hazırladığı listedeki az gelişmiş ülkeler için gelişme yardımları.

Eğitim ve Bilim: Okur-yazarlık oranı, kişi başına düşen kamusal eğitim harcamaları, genel olarak ve cinsiyete göre okula devam süresi.

Uluslararası Ticaret ve Uluslararası Rekabet: Kişi başına düşen dış borç oranı, kişi başına düşen yatırımlar, anamal stoğu,bütçe açığı ve rüşvetin yaygınlığı.

İç Piyasa: Genel fiyat düzeyi, çevre ile ilgili vergiler, piyano va müdahale oranı, çevreye zarar verecek teşvikler, çevre korunu divikleri.

İstihdam: İşsizlik oranı, yeni iş alanlarının yaratılması, cinsler arasında ücret eşitliği.

Araştırma, Geliştirme ve Teknoloji: Patent başvuru, bilim insanların oranı, kişi başına araştırma ve gelişme için yapılan özel ve kamusal harcamalar.

Zararlı Maddeler, Katı Atıklar: Gürültü kirliliği, radyoaktif atıklar, katı atıkların geri dönüştürülme oranı.

Toprak: Toprağın ağır metal artıklarıyla kirlenmesi, tarım yapılabilir alanlar, erozyon.

Su: Su tüketimi, nitrat ve fosfat kirlenmesi, atık suların temizlenmesi için yapılan harcamalar.

Hava: Ozon yoğunluğu, karbondioksit ve kükürtdioksit oranları.

Biyoçeşitlilik: Türlerin çeşitliliği, ulusal çevre koruma alanları, habitat çeşitliliği.

Enerji: Kişi başına kullanılan enerji, yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji tüketimindeki payı.

Ormanlar: Toplam orman alanları ve korunması, koruma için ayrılan yardımlar.

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için doğal kaynak ve çevreyi etkileyen üç yeni değişikliğin yapılması gereklidir. Bunlar (Kaya, 2004:338);

1. Kaynakların korunmasında fiyatların rolünün daha fazla vurgulanması
2. Çevresel muhasebenin milli gelir muhasebesi içinde görülmesi
3. Çevreyi etkileyen altyapı projelerinde uygun iskonto oranlarının kullanılmasıdır.

2.4 Kalkınma Teorileri

Ekonomistik yaklaşımlar, geri kalmış toplumların tarımsal işgücünün fazlalığı, tarımsal üretiminin düşüklüğü, yetersiz sermaye birikimi, hızlı nüfus artışı, yapısal, teknolojik, bölgesel ve sosyolojik düalizm, piyasaya aşırı ve/veya yetersiz devlet müdahalesinin oluşu, yerel ekonomilerin gelişmiş dünya ekonomilerine bağımlı oluşları ve piyasaların darlığı gibi, sınırları salt ekonomik olgularla çizilmiş sorunlarıyla ilgilenmektedirler. Şüphesiz söz konusu teorilerin sınırlarını ekonomik olgularla ve bu olgulara denk düşen kavramlarla sınırlandırmaları yanlış değil, fakat eksiktir. Zira her bir teorinin konjonktürel olarak geri kalmış toplumların neden geri kaldıklarını açıklayıcı özellikleri bulunmaktadır. Geri kalmış toplumların gelir düşüklüğüne bağlı olarak sermaye yetersizliklerinin oluşu, teknoloji üretememeleri, kalifiye eleman darlıkları, makine üreten makinelerinin olmayışı ve piyasalarda darlığın olması gibi sorunlar, teoriler tarafından doğru tespit edilen sorunlardır. Aşağıda kalkınma teorilerin temel özellikleri ve geri kalmış toplumların kalkınabilmeleri için önerdikleri çözümler açıklanmaya çalışılacaktır.

2.4.1 Dengeli Kalkınmaya Yönelik Teoriler

Geri kalmış toplumların sorunlarıyla ilgilenen ilk grup teorileri dengeli kalkınma başlığı altında toplayabiliriz. Dengeli kalkınma bir denge halini temel almaktadır. Yiyecek ile giyecek, tarımsal hammaddelerle endüstri mamulleri, sermaye malları ile tüketim malları, kamu yatırımları ile diğer yatırımlar, ihracat ile iç talep için üretim arasında kurulan bir denge durumunu ifade etmektedir.

Dolayısıyla dengeli kalkınma teorileri tamamlayıcılık bağına dayanmaktadır. Tamamlayıcılık fikri, dengeli kalkınmanın önemli bir unsuru olmakla birlikte dengeyi gerçekleştirmek için bir araç değil, bir yol göstericidir. Dengenin gerçekleştirilmesi için kullanılacak araç planlamadır. Kalkınma sürecinde planlamanın yapılması; geri kalmış ekonomilerde piyasa fiyatlarının, ekonomideki nispi kıtlıkları ve dolayısıyla sosyal maliyetleri aksettirmemesinden (Manisalı, 1971: 19-19) ve aynı zamanda yapılan yeni yatırımların, piyasanın sınırlılığı dolayısıyla piyasanın fiyat yapısını değiştirmesinden kaynaklanmaktadır. Dengeli kalkınma teorisyenlerine göre planlama, piyasa aksaklıklarının yarattığı yukarıdaki

olumsuzluklardan kurtulmanın yoludur. Plan yapılarak yatay ve dikey bağlantıları oluşturulmadan kurulan bir endüstri, pazarın darlığı ve gelir seviyesinin düşüklüğünden dolayı ürettiği malları satamayacaktır. O halde, birbirlerinin müşterisi olacak şekilde tamamlayıcı sanayi ünitelerinin eş-zamanlı olarak kurulması gerekmektedir (Başkaya, 1991: 48). Sanayi ünitelerinin eş-zamanlı olarak kurulmasının nedeni ise karşılıklı bağımlılık ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bu bağımlılık üretimde olduğu kadar tüketimde de mevcuttur. Her üretim birimi çıktısına pazar bulmak zorundadır. O halde, kesimlerin dengeli büyümesi ve birbirlerini tamamlamaları gereklidir (Acar, 1998: 56). Söz konusu tamamlayıcılık sadece sanayinin alt sektörleri arasında değil, tarım ile sanayi arasında da kurulmalıdır. Dolayısıyla dengeli kalkınma sadece sanayi ile sınırlanmamalı, tarım ve aynı zamanda ülkenin değişik bölgeleri arasında da oluşturulmalıdır.

Yukarıda ana hatlarıyla açıkladığımız dengeli kalkınma görüşü, bu tip bir kalkınmayı öngören iktisatçılar arasında aynı ölçüde paylaşılmamaktadır. Aşağıda da örneklendirildiği gibi aralarında bir takım farklılıklar bulunmaktadır.

Söz konusu iktisatçılardan ilki, P. N. Rosenstein-Rodan'dır. R. Rodan çalışmasını, İkinci Dünya Savaşının hemen sonrasında, geri kalmış bölgeler olan Doğu Avrupa devletleri üzerine yapmıştır. Ona göre söz konusu devletlerin kalkınmalarına engel olan sorunlar şunlardır (Han, 2004): bölgede milli gelir düzeyi düşük olduğu için talep yönünden darlık bulunmaktadır; bölge, nüfus ve alan olarak geniş olmakla birlikte arz (üretim) yönüyle de dardır; sermaye miktarı oldukça düşüktür. Ona göre, söz konusu sorunları olan bölgenin kalkınabilmesinin iki yolu bulunmaktadır. Birinci yol, emek fazlasının olduğu geri kalmış bölgeden, sermaye fazlasının olduğu gelişmiş bölgeye emek göçüyle bölgenin kalkınmasıdır. İkinci yol ise, sermayenin geri kalmış bölgeye gelmesidir. R. Rodan bu yola sanayileşme ismini vermektedir. Birinci yol, bir takım toplumsal dengesizliklere neden olacağı için kolay uygulanabilecek bir çözüm değildir.

Bu nedenle R. Rodan ikinci yolun kullanılmasını daha uygun bulmaktadır. Rodan, sanayileşme yöntemi açısından dış özel sermayenin dolaylı ve dolaysız yatırımlarının kullanımının daha avantajlı olduğunu açıkladıktan sonra, bölgeye gelecek sermayenin nasıl kullanılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ona göre,

yabancı sermaye kendi özel karını artırma çabası içerisinde olacağı için bütün bir bölgenin sanayileşmesi görevini yerine getiremeyecektir. Çünkü özel sermaye küçük ünitelerle uğraşmakta ve dışsal ekonomilerin faydalarından yararlanmamaktadır. Bu nedenle geri kalmış bölgelerde sanayileşmenin başarıyla gerçekleştirilebilmesi için varolandan farklı kurumsal bir çatı gereklidir. Bu durumda bütün bir endüstri tek dev bir firma veya tröst olarak ele alınmalı ve tüm faaliyetler planlanmalıdır.

Rodan'a göre planlanmış büyük ölçek sanayileşme lehindeki en önemli neden, farklı sanayilerin birbirini tamamlamaları hususudur. Teori burada, dışsal ekonomileri analize sokmaktadır. Rodan, hem dışsal ekonomileri hem de endüstriler arası tamamlanmayı talep yönüyle düşünmektedir.

Geri kalmış toplumların kalkınabilmeleri için dengeli kalkınmayı öngören iktisatçılardan bir diğeri R. Nurkse'dur. Dengeli kalkınmanın savunucularından R.Nurkse'ye göre yatırımlar ülkenin her tarafına yaygınlaştırılmalıdır. Bu şekilde az gelişmişliğin temel sebebi kabul edilen piyasanın darlığı giderilecek ve dışsal tasarruflardan yararlanma imkanları artacaktır. Nurkse genellikle "kısır döngülere" dayanır ve "bir ülke fakir olduğu için fakirdir"der. Nurkse sermaye birikiminin yeterli olmadığını ve halkın satın alma gücünün zayıf olması nedeniyle yatırımları teşvik edemeyeceğini iddia etmiştir. Bu iktisatçıya göre; piyasanın sınırlılığı halkın satın alma gücündeki yetersizlikten ileri gelir (Berber, 2006).

Dengeli kalkınma teorisyenlerinden birisi de H. Chenery'dir. Chenery, işe geri kalmış ekonomilerde kaynak dağılımı ile piyasa arasındaki bağın zayıf olduğunu, dolayısıyla kaynak gelir ilişkisinin istenen yönde oluşmadığını vurgulamakla başlamaktadır. Ona göre bu durum söz konusu ekonomilerde dengesizlik yaratmaktadır. Bundan başka piyasa dengesini güçleştiren iki faktör daha bulunmaktadır. Bunlar tam istihdam seviyesinin altında, dış alım-satımın sınırlı olduğu bir ortamda, üretim faktörlerindeki yapısal dengesizliklerle birlikte üretici sektörlerin birbirinden etkilenebilirliğinden kaynaklanan dengesizliklerdir. Piyasa dengesizliklerinin olduğu bir ortamda, üretim faktörlerinin piyasa fiyatları, sosyal maliyetleri yansıtmamaktadır. Sosyal maliyetleri yansıtmayan bu fiyatlara göre kar maksimizasyonunu gerçekleştiren müteşebbisin sağladığı özel kar ile sosyal karlılık arasında farklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklar ne kadar büyükse, optimal kaynak

dağılımından o kadar uzaklaşmış olunur. Bu nedenle planlama yoluyla piyasaya müdahale etmek gereklidir (Han, 2004).

2.4.2 Dengesiz Kalkınmaya Yönelik Teoriler

Dengesiz kalkınma teorilerinin, “piyasada ortaya çıkan dengesizlik durumunun ekonomik ilerlemeyi durduracağı” şeklindeki dengeli kalkınma teorilerine ait iddianın doğru olmadığı görüşü üzerine yoğunlaştıklarını söylemek mümkündür. Dengesiz kalkınma teorisyenlerine göre belli şartlar içinde dengesizlik, ilerlemeyi bozmaktan çok canlandırır, teşvik eder ve sektörlerde sıçramalara yol açarak ekonomiyi dinamik bir sürecin içine sokar. Onlara göre şartların oluşması durumunda dengesizlik, hızlı kalkınmanın bir engeli değil, bir gerekliliğidir. Aksine denge üzerine fazla ısrar etme, durgunluk yaratarak dar boğazlara neden olabilir. Dar boğazlar ise bazı şartlarda üretimi geciktirmekle kalmaz, bundan başka, birbirini tamamlayan faaliyetlerin gerilemesi ve yavaşlaması sonucunu yaratır.

Dengesiz kalkınma teorilerinin söz konusu düşüncelerinin temelinde yatan neden, geri kalmış ekonomilerde sermayenin kıt oluşudur. Onlara göre, kıt olan sermayenin eşit dağılımı düşük ölçekli işletme tiplerinin ortaya çıkmasına ve düşük verime neden olmaktadır. Bunu önleyebilmek için yatırımlar, ekonomide kalkınmayı gerçekleştirecek sürükleyici sektörlerle kaydırılmalıdır. Fakat her sektör sürükleyici özelliğe sahip değildir. Bu sektörleri tespit edebilmek için ekonomide sektörlerin ileri ve geri bağlantı katsayılarına bakılmalıdır. Toplam bağlantı katsayısı en yüksek olan sektörlerle öncelik verilmelidir. Burada ileri ve geri bağlantı katsayılarından kastedilen husus, bir sektörde meydana gelen üretim artışının diğer sektör üretimi ve toplam üretim artışı üzerindeki etkisidir.

Dengesiz kalkınma teorisi en verimli sektörü bu şekilde tespit ederek ölçek ekonomisinden maksimum yararlanma yollarını açarken; diğer yandan da ekonominin geri kalanını değişken bir dışsal ekonomiler yelpazesinden yararlandırmayı amaçlamaktadır.

Dengesiz kalkınma teorileri, dengeli kalkınma teorilerinin iddia ettikleri gibi, geri kalmış ülkelerde piyasa ve fiyat mekanizmasının üretim faktörlerinin optimum

dağılımını gerçekleştiremediği görüşüne de katılmazlar. Aksine piyasa ve fiyat mekanizmasının kaynakları daha karlı alanlara yönlendirecek kadar etkin bir işleyişe sahip olduğunu kabul ederler. Fakat piyasaların işleyişinin sadece fiyatlara bırakılmasını da doğru bulmazlar. Bu nedenle planlamadan faydalanılması gerektiğini savunurlar.

Dengeli kalkınma teorilerinde olduğu gibi dengesiz kalkınma teorilerinde de bir homojenlik bulunmamaktadır. Piyasaların etkinliği, fiyat mekanizmasının optimum kaynak dağılımı üzerindeki rolü, dışsal ekonomiler ve ölçek ekonomilerin oluşması ve tamlaşma gibi konularda görüşler farklılaşmaktadır. Aşağıda bu farklılıkları dikkate alarak dengesiz kalkınma teorileri içerisinde değerlendirilebilecek görüşlere yer verilecektir.

Dengesiz kalkınma teorisinin öncüsü A. O. Hirschman'dır. Hirschman, dengeli büyüme modellerine en kapsamlı eleştiriyi yönelterek, bu modele alternatif olarak, ekonominin kendini besleyen bir büyüme sürecine girebilmesi için izlemesi gereken yolun yatırımların ekonominin sektörleri arasında bir denge gözetilmeden gerçekleştirildiği, dengesiz büyüme modeli olduğunu ileri sürmektedir. Büyüme süreci birbirini takip eden bir dizi dengesizliğin yer aldığı dinamik bir süreçtir. Dengesizliklerle ilerleyen büyüme sürecinin dengeli bir sürece göre daha avantajlı olduğunu belirten Hirschman, dengesizliklerin yaratıldığı böyle bir süreçte her aktivitenin diğerleriyle beraber adım adım genişleyerek yönlendirilmiş yatırım kararları için bir alan açtığını söyler. Hirschman, az gelişmiş ülkelerin karşı karşıya buldukları kalkışa geçme sorununun ekonomide belirli sektörler lehine yaratılacak dengesizliklerin niteleyeceği dinamik bir süreçle aşılabileceğini ileri sürmektedir. Kalkınma teorisinin temel konuları olarak, Kapital birikimi, Planlama ve Sanayileşme dikkat çeker. Kalkınma iktisadının ortodoks yorumları genelde az gelişmişliği içsel bir sorun olarak açıklar ve buna göre çözümler üretirken bağımlılık teorisyenleri ise az gelişmişliği haklı olarak sömürgecilik emperyalizm ile ilişkilendirerek az gelişmişliğin dışsal nedenlerine ve yapısal bağımlılığa, merkez – çevre ilişkisine vurgu yaparlar (Öğüt, 2002).

Bir diğer dengesiz kalkınma teorisini Paul Streeten'dır. Streeten'nın dengesiz kalkınma teorisinin özü; belli şartlar içinde dengesizliğin ilerlemeyi bozmaktan çok

canlandıracağı ve teşvik edeceği, hızlı büyümenin bir engeli olabileceğinden çok bir şartı olabileceği ve denge üzerine fazla ısrar etme ve önem vermenin, durgunluğu önlemekten çok ona neden olabileceği şeklinde özetlenebilir.

Streeten, yukarıdaki temel görüş çerçevesinde önce tüketim sonrada üretim bakımından dengesiz kalkınma durumunu ve bu durumun ekonomik kalkınmaya etkisini açıklamaktadır. Her iki dengesizlik halini de kendi içerisinde ayrı ayrı, statik ve dinamik etken olarak iki kısma ayırmaktadır. Statik etken, belirli ihtiyaçlar ve teknoloji karşısında bölünmezliğin durumu ile ilgili ve bunu ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır. Dinamik etken ise, yeni ihtiyaçların doğmasını karşılayacak uyarıcı kuvvetlerle ve yeni faaliyet ve teknolojik yeniliklere yönlendirecek neden ve faktörlerle ilgili ve bunları ifade eden bir terim olarak kullanılmaktadır.

Streeten tarafından, yeniliklerin veya tamamlayıcı özellik taşıyan endüstrilerin kalkınmayı hızlandıracağı gösterilmekle birlikte, farklı alternatif yatırım alanlarının olduğu bir ekonomide hangi sektörlere öncelik verilmesi gerektiği hala açık değildir. Streeten, böyle bir durumda birkaç kriter belirlemiş ve aşağıdaki alternatiflerden birisinin seçilmesi halinde kendini besleyen bir kalkınma sürecine girilebileceğini iddia etmiştir. Bir kısım sektör ilerlerken, dengenin baskısına en kuvvetlice yanıt verme ihtimali fazla olan sektörler; Dar boğazlar yaratırken, diğer dar boğazların aşılmasını sağlayanlar. (Demiryollarının döşenmesi, enerji ve hammaddelerdeki gelişmelerin yarattığı etkiler gibi); Endüstri, tarım ve tüketiciler için hizmet ve mal sağlarken vasıtalı ve vasıtasız olarak bunlarla ilgili diğer sahalarda da kalkınmanın gerçekleşmesini teşvik eden; veya hizmet ortaya çıkarırken diğer kollarında yatırımlar gerektiren motorlu taşıtlar gibi yatırımlar öncelikle tercih edilmelidir.

Streeten'ın dengesiz kalkınma teorisinde yönlendirici olan faktör ise piyasalardır. Dolayısıyla piyasaların yol göstericiliği altında yeni yatırımlara girişilmesi önerilmektedir. Ona göre, dengeli kalkınmanın gerektirdiği planlama ve piyasaları kontrol etme faaliyetleri, ekonomiyi bir kalıp içine sokmakta ve muhtemel olan denge dışı gelişmeleri önlemektedir (Yavilioğlu, 2002b).

Dengesiz kalkınma teorilerine, Hirschman ve Streeten dışında Scitovsky'yi de eklemek mümkündür. Scitovsky'e göre ekonomideki kaynak dağılımı piyasadaki kâr

göstergelerine göre gerçekleştiği takdirde ekonomik optimumdan uzaklaşma söz konusudur. Çünkü dışsal ekonomilere bağlı olarak özel ve sosyal fayda arasında büyük ayrılıklar ortaya çıkar. Yazar alternatif önerileri olarak kaynak dağılımında planlı kalkınma modeli ve piyasa mekanizmasına etki ederek mekanizmayı sosyal faydayı azamileştirecek tedbirlerle düzenlemeyi önermektedir (Öğüt,2002).

2.4.3 Doğrusal/Aşamalı Kalkınma Teorileri

Doğrusal/aşamalı kalkınma teorilerine göre az gelişmiş ülkeler, gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinin kapitalizm öncesi siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarına benzer geleneksel toplumlardır. Bu teoriler, “doğal düzen” anlayışından çıkarılan ve toplumların siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılarının temelde benzer olduklarından hareketle, az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerin ilerleme çizgilerini izleyerek kalkınabileceklerini iddia etmektedirler (Larrain, 1995: 33). Dolayısıyla Doğrusal/Aşamalı Kalkınma Teorilerinde her toplumun doğrusal bir gelişme çizgisi izleyeceği öngörülmekte, az gelişmişlik gelişmeye giden yolda geçici bir aşama olarak değerlendirilmektedir. Bu temel varsayım, sadece belirli bir kalkınma yolunu öngörmekle kalmamakta, alternatif bir yolun varolma ihtimalini de dışlamaktadır. Örneğin W. W. Rostow’a göre komünizm bir geçiş devresi hastalığıdır (Rostow, 1980: 18).

Toplumların ekonomik gelişmesin tarihsel bir yaklaşımla açıklamaya çalışan görüşler arasında W.Rostow modelinin bir ayrıcalığı vardır. Özellikle kalkış (take-off) aşamasındaki az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorununa değinilmesi bu modelin önem kazanmasına neden olmuştur. W.Rostow, K.Marx’ın modern tarih kuramına alternatif olarak hazırladığı modelini önce 1956’da yayınladığı bir makalesinde, sonra da 1960’daki kitabında açıklamıştır. Rostow’un modeli, kitabın giriş kısmında da belirtildiği gibi modern tarihin seyri hakkında bir genellemeyi içermektedir. Bu kurama göre, her toplum ekonomik bakımdan aşağıda sıralanan evreleri geçirir.

- a. Geleneksel Toplum ,
- b. Kalkışa (take-off) geçiş aşaması ,

c.Kalkış aşaması ,

d.Olgunluk aşaması ,

e.Kütle tüketim çağı .

2.4.4. Neo-Liberal Yaklaşımlar

Neo-Liberal yaklaşımlar, 1970'li yıllarda yoğun bir şekilde yaşanan dünya ekonomi krizinin ürünüdürler. 1980'li yılların başında ise yükselişe geçtiler. Yükselişlerinin ilk nedeni, Keynezyen yaklaşımların dünya ekonomi bunalımına çözüm üretmede yetersiz kalmasıydı (Altvater, 1984: 43). İkinci olarak, makroekonomi teorisindeki son gelişmeler ve Güneydoğu Asya'da yeni parlayan ülkelerin elde ettikleri başarılarıdır (Sağlam, 1994: 5). Bu başarılar, Neo-Liberal yaklaşımların temelini oluşturan serbest piyasanın zaferi olarak değerlendirilmekteydi.

Neo-liberal yaklaşımın merkezi iddiası az gelişmişliğin, Üçüncü Dünya yönetimlerinin aşırı devlet müdahalesi ve hatalı fiyat politikalarının yarattığı kötü kaynak dağılımından ortaya çıktığıdır. Zira bu akımın savunucuları arasında yer alan iktisatçılar, (P. Bauer, D. Lal, I. Little, H. Johnson, B. Balassa, J. Simon, J. Bhagwati, A. Krueger) hatalı fiyat politikalarının ve aşırı devlet müdahalesinin ekonomik büyümeyi yavaşlattığı iddiasındadırlar.

Neo-Liberal Yaklaşım, ekonomide optimal kaynak dağılımını ancak serbest piyasanın sağlayabileceğini iddia etmektedir. Çünkü devlet, verimsiz harcamalar yapan müsrif bir kurumdur. M. Friedman'a göre devletçe ekonomide alınan önlemler, gelişmeye yardımcı değil, engelleyici olmaktadır. Onun için görünmez elin gelişmedeki gücü, görünen elin (devlet) gerilemedeki gücünden daha üstündür (Friedman, 1988: 322).

2.4.5 Bağımlılık Teorileri

Bağımlılık yaklaşımı Az gelişmişliği Kapitalist Dünya ekonomik düzeninin gelişimine ve yayılmasına bağlar. Az gelişmiş ülkelerin çoğu eski sömürge

ülkelerdir. Siyasal bağımsızlık onlara ekonomik bağımsızlığı kazandırmamış onları hale ekonomik ilişkilerinde eskiden sömürgesi oldukları ülkeye bağlı kılmıştır.

Bu genel yaklaşım içerisinde üç ana düşünce akımı vardır. Bunlardan ilki, Marksist düşüncenin dolaylı bir yansıması olan Neo-Sömürgeci Bağımlılık Okulu'dur. Bu okul mensupları Üçüncü Dünya geri kalmışlığının varlığını ve devamını, zengin-fakir ülke ilişkilerine dayalı hayli eşitsiz uluslararası kapitalist sistemin tarihsel evrimine atfetmektedirler. Bağımlılık teorisi içerisinde bulunan ikinci model, Üçüncü Dünyanın geri kalmışlığını, gelişmiş ülke yardım birimlerinin ve çokuluslu örgütlerin bilgisiz uzmanlarının verdiği hatalı ve uygunsuz tavsiyelerine bağlayan Yanlış Paradigma Modeli'dir. Söz konusu modellerden sonuncusu ise, kalkınma ekonomisinde genişçe tartışılan Düalist Kalkınma Tezi'dir. Bu tez, zengin ve fakir ülkelerle zengin ve fakir insanlar arasında çeşitli seviyelerde artan farklılıkların varlığını ve devamlılığını ifade etmektedir. Bu iktisatçılara göre merkez ülkelerin çevre ülkelere egemenliği, bu ülkelerde aşırı düzeyde bir çarpıtma, biçimsizleştirme ve eklemsizleştirme meydana getirmektedir. Kapitalizmin çevreye yayılması, çevre ekonomilerin iç bütünlüğünü bozmakta ve gelişmenin yolunu tıkamaktadır. Çevre ekonomisi merkezden uyarılan, biçimlendirilen bir yapıya sahiptir; dolayısıyla çevrenin merkeze entegrasyonu merkez kapitalizminin ihtiyaçları doğrultusunda olmaktadır.

Bunun sonucunda ekonomik yapı, yabancı sermayenin faaliyet gösterdiği ihracat sektörü lehine biçimsizleşmektedir (Amin, 1991: 180). Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, bağımlılık okulu mensuplarının en önemli ortak noktaları, geri kalmışlığın nedenlerini geri kalmış ülkeler dışında kabul ediyor olmalarıdır (Brien,1992: 34).

3 KÜRESELLEŞMENİN KALKINMAYA ETKİLERİ

3.1 Ulus Devletin Kalkınmadaki Rolü

Küreselleşme, ulus devletlerin yetki alanları kadar, temel amaç ve işlevlerinde de önemli bir dönüşüme yol açtı. Ulus devletler, önceki dönemin sanayileşme aşırıkları büyüme amacından uzaklaşıp, bu amaç için gerekli müdahale araçlarını terk edip küçülürken, küreselleşme amacı ve “sermayenin istekleri doğrultusunda” ve “küreselleşmeye destek verecek şekilde” yeniden dönüştürülmektedir (Dedeoğlu ve Subaşat, 2004). Kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi, devletin etki alanını daraltmakla kalmamış bunların özellikle kriz dönemlerinde yabancılara satışı ve mülkiyetin yabancılaşması anlamına da gelmiştir.

Küreselleşmenin doğrudan ekonomik etkinlikleri ilgilendiren alanlardaki bütünleşme eğilimlerinin aksine, geniş olarak kültürel alan olarak tanımlanabilecek konularda parçalı bir eğilim sergilemiş olması dikkate değer bir gelişmedir. Küreselleşmenin ulusal/ulusal olmayan ayrımından kaçınması, ulusal kalkınmacılık fikrinin erozyona uğraması yanında ulus devletlerin de zayıflaması anlamına gelmiştir. Öte yandan, ulus devlet, küreselleşme sürecini hızlandırma amacı doğrultusunda, başta yabancı sermayenin ve finansal akımların yolunu açmak ve mülkiyet haklarını korumak için gerekli düzenlemeleri yapma ve denetim mekanizmalarını kurma işlevini harfiyen yerine getirmiştir. Devletin rolünün azalması sadece elinden dış ticaret, döviz kuru, faiz oranı, kamu işletmeciliği gibi müdahale araçlarının çıkmış olmasıyla sınırlı kalmamıştır. Bir paket halinde uygulanan serbestleştirme politikalarının ve onun sonucunda yoğunlaşan ekonomik ilişkilerin ortaya çıkarttığı düzenin ulus devlet için fazlasıyla karmaşık ve dünya piyasalarındaki öngörülemez değişiklikler sonucunda son derece belirsiz bir hale gelmiş olması da bu süreçte etkili bir rol oynamıştır.

Küreselleşmenin aslında uzun dönem unsurları taşıyan bir süreç olmasına karşın neoliberal politikalar bağlamında biçimlenen gündem, az gelişmiş ülkelerde çelişkili bir biçimde kısa dönem üzerinde odaklanmaktadır. Önceki dönemim kalkınma

amaçlarını gözeten yaklaşımı neoliberal küreselleşme döneminde yerini makroekonomik istikrar ve serbestleştirme sürecinin kısa dönemde ortaya çıkardığı diğer sorunlar aşırı bir gündeme bırakmıştır. Bu gündemde, özellikle sanayileşme, yapısal değişim, işsizlik, gelir dağılımı gibi konuların kendilerine bir yer bulma konusunda iyice zorlandıkları görülmektedir.

Neoliberal küreselleşme sürecinde devletin küçültülmesinin ve gündemin kısa dönem sorunlar üzerinde odaklanmasının az gelişmiş ülkelerdeki en önemli etkileri sosyal politika alanında yeni yeni yeşermeye başlayan refah devleti/sosyal devlet anlayışının giderek zayıflaması ve sanayileşmenin gündemden düşmesi olmuştur.

Sanayileşmiş ülkelerde yoksulluğun nedenleri, ekonomik yapıda ve buna bağlı olarak istihdam olanak ve yapısındaki değişiklikler yerine, giderek bireysel olarak yoksulların kendilerinde ve sosyal yardımların çalışmamayı özendirici etkilerinde aranmaya başlanmış ve refah devletine yöneltilen eleştiriler için ek malzeme oluşturmuştur (Şenses, 2001). Yoksulluk kültürü ve sınıf altı (underclass) gibi kavramları ön plâna çıkaran bu yaklaşımları, yoksulluğun nedenlerini tarihsel olarak güç ilişkilerinden ve ekonomik nedenlerden uzaklaştırma çabalarının bugünkü yansımaları olarak değerlendirmek mümkündür.

Başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkelerde giderek siyasal bir tartışma alanı olan yoksullukla mücadele konusu az gelişmiş ülkelerde de benzer bir boyut kazanma eğilimi içine girmiştir. Bu bağlamda, özellikle IMF ve Dünya Bankası'nın ekonomi politikalarının belirlenmesinde etkili bir rol oynadığı ülkelerde bütçeden sosyal sektör harcamaları için ayrılan payın kısılması, özellikle Dünya Bankası'nın tarım, işgücü piyasaları ve sosyal güvenlik alanlarındaki yapısal reformları yoksullukla mücadele çerçevesinde gerekçelendirme çabaları aynı doğrultuda etkili olmaktadır.

Neoliberal politikaların serbest piyasalar üzerindeki vurgusu özünde az gelişmiş ülkeler için sanayileşme hedefinin rafa kaldırıldığının bir göstergesi sayılabilir. Başta Japonya olmak üzere Doğu Asya ülkelerinin daha yakın bir geçmişte gerçekleştirdiği sanayi atılımı da dahil olmak üzere, serbest piyasa odaklı bir sanayileşme deneyimine bugüne kadar hiç rastlanmamış olması neoliberalizm ve sanayileşme

hedeflerinin arasındaki tutarsızlığı açıkça ortaya koymaktadır (Dedeoğlu ve Subaşat, 2004). Bu durum, sanayileşmiş ülkelerin sanayileşme deneyiminin serbest piyasa modeliyle açıklanamayacağı, tam tersine dış ticaret korumacılığını da içeren etkili devlet müdahalesine dayandığına ilişkin bulgularla desteklenmektedir (Shafaeddin 1998).

Bu çerçeveden bakıldığında, neoliberal küreselleşmenin azgelişmiş ülkeler üzerindeki önemli bir etkisi, önceki dönemin önde gelen toplumsal amaçlarından biri olarak sanayileşmenin geri plana itilmesi olmuştur. Bunun örneklerine Türkiye’den, geçiş ekonomilerine ve çeşitli Latin Amerika ülkelerine kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde rastlamak mümkündür. Sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi, azgelişmiş ülkelerin bir bölümünde de ulusal gelir içinde sanayinin payı düşerken hizmetlerin payı artmaktadır. Bunun gibi, her iki ülke grubunda da işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Sanayileşmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki bu benzerliğin aldatıcı olduğu ilk bakışta dahi kendini belli etmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde hizmetler sektörünün önemindeki artış, sanayi üretiminde belirli bir olgunluğa ulaşıldıktan sonra, “sanayi ötesi” toplumun bir yansıması olarak ortaya çıkarken, azgelişmiş ülkeler sanayileşme süreçlerinin daha başında veya en iyi olasılıkla yarı-sanayileşmiş bir konumdayken bu olguyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumda, azgelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışı ve hızlı kırdan kente göç ve sanayi istihdamının yetersiz bir artış göstermesi, istihdamın giderek kayıt dışı sektörde yığılıp kalması anlamına gelmektedir. Hızlı büyümenin sağlanabildiği ülkelerde dahi istihdamın yeterli bir artış gösterememiş olması “istihdamsız büyüme” tartışmalarını gündeme getirmiş ve özellikle vasıfsız işgücü fazlasının sadece azgelişmiş ülkelerde değil sanayileşmiş ülkeler için de önemli bir sorun olduğunu ortaya koymuştur. İşgücü piyasalarına ilişkin yaklaşımlar, sanayileşmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasındaki farklılıkların en belirgin olduğu bir diğer alandır. Sanayileşmiş ülkelerde işgücü piyasalarını esnekleştirme tartışmaları, işgücü piyasalarının bütünleştiği, istihdamın çok büyük aşırılıkla kentlerde yoğunlaştığı, başta sendikalar olmak üzere işgücü piyasası kurumlarının örgütlenme süreçlerini tamamladığı, asgari ücret, iş güvenliği, işsizlik sigortası ve diğer sosyal güvenlik politikalarının uzun yıllar boyunca uygulama fırsatı bulduğu bir ortamda gündeme gelmektedir. Azgelişmiş ülkelerde ise, esneklik kavramı, olsa

olsa kentsel istihdamın küçük bir parçası için geçerli olabilecek, genelinde ise olabildiğince esnek bir işgücü piyasaları yapısında gündeme getirilmektedir. Neoliberal küreselleşme süreci içinde kamu işletmelerinin hızla özelleştirilmesi ve kamu istihdamının daraltılması yolunda atılan adımlar da, diğer etkilerinin yanında bu kesimlerde daha yüksek bir örgütlenme düzeyine ulaşmış bulunan sendikaların daha da zayıflamasına yol açmış ve birçok ülkede reel ücret kayıplarına neden olmuştur.

Neoliberal küreselleşme sürecinin toplumsal cinsiyet açısından da önemli etkileri gözlenmiş ve kadınlara karşı ücret ve çalışılan işkolu bazındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmak bir yana, daha da körüklediği ve kadın emeğinin üretim sürecine katılım biçimlerinin değişmesinde etkili olduğu görülmüştür. Kadınların milli gelir hesaplarına yansımayan, geçimlik ekonomi ve ev-içi üretime (ücretsiz) katkılarına ek olarak, gerek azgelişmiş ülkelerde gerekse sanayileşmiş ülkelerde küresel üretime de artan ölçülerde katıldığı gözlenmektedir. Kadınların toplam istihdam içindeki payı kimi Latin Amerika ve Uzak Doğu ülkelerinde, özellikle serbest bölgelerde ve sanayi ve son yıllarda artan oranlarda hizmetler sektöründe çok yüksek boyutlara ulaşmış, taşeron ve ev eksenli üretim biçimleri kadınlar arasında giderek yaygınlaşmıştır (Dedeoğlu ve Subaşat, 2004). Kuşkusuz, bu süreç, son çeyrek yüzyılda önce Batı Avrupa'da ve daha yakın bir geçmişte de azgelişmiş ülkelerde yaygınlaşan işgücü piyasalarının esnekleşmesi süreciyle yakından ilgili olup işçi sendikalarının etkisizleştirilmesi ve ücretlerin düşük tutulması amacına yönelik bir gelişmedir.

Neoliberal küreselleşme sürecinin büyüme performansı da çok dengesiz bir görünüm içindedir. Azgelişmiş ülkelerin ortalama büyüme oranları ülkeler arasındaki derin farklılıkları gizlemektedir. Örneğin, Afrika'da, Güney Sahra ülkelerinin ve 1990'lı yılların ilk yarısındaki atılım dışında Latin Amerika ülkelerinin kazanımlarının bu açıdan son derece sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Öte yandan, bu dönemde hızlı bir büyüme gerçekleştirilen ülkelerin neoliberal küreselleşme süreciyle en fazla bütünleşenler değil, tam tersine Hindistan ve Çin gibi bu sürece daha ılımlı olarak yaklaşan ülkeler olduğu görülmektedir (Öniş ve Şenses, 2003).

Gelir dağılımı ve yoksulluğa ilişkin göstergeler, sayısal verileri yayınlayan kuruluşlara göre de farklılık göstermekle birlikte, neoliberal küreselleşme döneminde gelir dağılımının gerek ülke grupları gerekse ülkeler içinde bozulduğu ve yoksulluğun artarak kaygı verici boyutlara ulaştığını göstermektedir. Nüfusun en düşük gelirli beşte birlik kısmının toplam gelir veya tüketim içindeki payı Brezilya ve Botswana'da % 2.2, Honduras ve Güney Afrika'da % 2.0, Sierra Leone'de ise % 1.1 gibi çok düşük seviyelerdedir (World Bank 2003a:254-55).

Yoksulluk ise başta Güney Sahra ülkeleri olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkede nüfusun önemli bir kesimini etkisi altına almıştır. Yoksulluk, Nijerya'da % 70.2, Zambiya'da % 63.7, Madagaskar'da % 49.1 ve Gana'da % 44.8 gibi çok yüksek oranlara ulaşmıştır (World Bank , 2003:236-37). Son yıllarda yüksek büyüme performanslarıyla dikkatleri üzerine çeken Hindistan'da ve özellikle Çin'de dahi eşitsizliklerin giderek arttığı gözlenmektedir. Her iki ülkede hızlı büyümenin, kırsal kesimde yaşayan geniş kitlelere ulaşmadığına dikkat çekilmektedir (Kahn ve Yardley, 2004).

Gelir dağılımı ve yoksulluk konusundaki bu gelişmelerde hükümet politikaları etkili bir rol oynadı (Yeldan, 2001). Örneğin, Türkiye'de bu süreç içinde, önce ihracata yönelimi özendirmek amacıyla verilen ihracat teşvikleri, daha sonra da finansal serbestleştirme sürecinde kamu açıklarını kapatmak amacıyla yüksek reel faizle kamu iç borçlanması büyük rantlar yaratılmasında ve gelir dağılımının daha da bozulmasında belirleyici bir rol oynadı. Benzer bir biçimde, Rusya'da da, devlet eliyle yaratılan rantlar serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde gelir dağılımının kısa sürede hızla bozulmasına yol açtı (Dedeoğlu ve Subaşat, 2004).

3.2 Küresel Kaynaklı Krizler

Dünya tarihi incelendiği zaman günümüze kadar çok sayıda ekonomik kriz yaşandığı gözlemlenmektedir. Öyle ki yapılan bir araştırmaya göre küçüklü büyüklü tüm krizler ele alındığında her 19 ayda bir kriz yaşandığı sonucuna varılmıştır.¹⁶⁹ Yaşanan bu krizlerin pek çok ortak özelliği vardır. Ancak hepsinin öne çıkan özellikleri ve bunların göreceli ağırlıkları farklılık göstermektedir. Mesela; Meksika krizi bir aşırı tüketim, Asya krizi ise bir aşırı

yatırım krizi niteliği taşımaktadır. Ancak yaşanan bu krizlerin bazı ortak özellikler gösterdiği de dikkat çekmektedir. Örneğin saydığımız bu iki krizde de temel makro ekonomik değişkenlerdeki sorunlardan daha çok döviz kuru sistemleri ve sermaye giriş çıkışları etkili olmuştur. Ancak faktörlerin şiddetleri ve ortaya çıkışları farklıdır. Meksika ve Asya krizlerinde bu faktörlere ilaveten bankacılık kesimi sorunları etkili olurken; Rusya ve Brezilya krizlerinde hakim etken makro ekonomik temeldeki bozukluklardır. Türkiye'nin yaşamış olduğu krizlerde ise sayılan tüm faktörlerin az ya da çok etkisi söz konusu olmuştur (Yay ve diğerleri, 2001).

3.2.1 Latin Amerika Krizi

1980'li yılların başlarından itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler mali sistemlerini serbestleştirmek amacıyla bir dizi reformlar yapmışlardır. Bunların en önemlileri, faiz oranlarının serbest bırakılarak kredi tavanlarının kaldırılması, bankaların Merkez Bankasında tutmak zorunda oldukları münzam karşılık oranlarının düşürülmesi ya da tamamen ortadan kaldırılması, bankacılık sektörünün hem yabancı hem de yerli kurumlara açılması ve ülkeye sermaye giriş çıkışlarının serbest bırakılmasıdır. Finansal serbestleşme olarak tanımlanabilecek olan bu politikaların asıl amacı ekonomik büyümeyi hızlandırmaktır. Burada ekonomik büyüme hızındaki artış iki şekilde oluşmaktadır. Birincisi faiz oranlarının serbest bırakılması ile birlikte ekonomide tasarruflar artacak ve likidite ihtiyacının karşılanması kolaylaşacaktır. İkinci olarak da finansal serbestleşmeyle birlikte yatırımların finansmanı için iç ve dış kredi bulma olanakları artacaktır.

Bilindiği gibi bankacılık sistemi tasarrufların yatırıma kanalize edilmesinde büyük rol oynamaktadır. Finansal araçlar gerçekleşme ihtimali yüksek yatırım projelerini bulup finanse ettiği sürece, bankacılık sisteminin gelişmesi ve rekabetin artmasıyla birlikte çoğalan ve daha verimli hale gelen aracı kurum faaliyetleri, getirisi çok yüksek projelerin finansmanını sağlamaktadır. Sonuçta yatırımların ortalama verimliliği ve yatırım hacmi artarak ekonomik büyüme hızlanmaktadır.

Bu süreçten etkilenen bir çok ülke 1980 yılından itibaren bu politikaları uygulamaya başlamış; ancak bir çoğu başarısızlıkla karşılaşmıştır. Finansal serbestleşme politikaları bekleneni vermemekle kalmamış, aralarında Latin Amerika ülkelerinin de bulunduğu bir çok ülkede finansal krizlere neden olmuştur. Mali durumu bu kadar vahim olan, yüksek enflasyon oranları ve devasa bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalmış Latin Amerika Ülkeleri finansal sisteme derinlik kazandırmak ve yatırımların verimliliğini artırmak için bir dizi mali reformu uygulamaya koymuştur. Aslında borç batağına saplanmış durumda olan bu ülkelerin fazla seçeneği de bulunmamaktadır. IMF.den borç alabilmek için yapısal uyum politikaları olarak bilinen, ekonominin dışa açılmasını ve finansal serbestleşmeyi hedefleyen politikaların uygulanması zorunluluğu vardır. Ayrıca borç krizi nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin uluslararası mali kurumlardan borçlanma şansı da kalmamıştır.

Uygulanmaya başlanan yapısal uyum politikaları çerçevesinde kronik hale gelmiş enflasyonu dizginlemek için döviz kurundaki değişimleri önceden gösteren takvimler yayınlanmıştır. Bu takvimler halk arasında enflasyon oranının düşeceği izlenimini oluşturmak için kullanılmıştır. Aynı zamanda bu ülkelerde sermaye hesapları serbest bırakılarak ulusal faiz oranlarının uluslararası düzeydeki oranlara yaklaştırılması amaçlanmıştır. Ancak enflasyon oranları beklenenin üzerinde çıkmış ve böylece ülkelerin ulusal paraları değer kazanmıştır. Bu durum ihracatı ve üretimi olumsuz yönde etkilemiştir.

Ulusal ve uluslararası faiz oranları arasındaki büyük farklar yüzünden ve döviz kurlarındaki değişimlerin önceden ilanı nedeniyle ülkelere sermaye girişleri hız kazanmış, bu da ekonomilerde parasal genişlemelere neden olmuş ve yerli talebin kontrolünü güçleştirmiştir. Mali sistemi kontrol eden etkin bir denetim mekanizmasının olmaması ve mevduatlara devlet garantisi verilmesi nedeniyle bankalar aşırı derecede borç vermişlerdir. Hemen belirtelim ki, bankalar yurt dışından aldıkları dolar cinsinden düşük faizli kredileri yurt içinde yüksek faizlerle ulusal para birimiyle borç vermişlerdir. Sonuçta ülkeler ulusal paralarını büyük oranlarda devalüe etmek zorunda kalmışlardır (Latin Amerika ve IMF, 2003).

Meksika: Latin Amerika ülkelerinden Meksika, Aralık 1994 tarihinde para biriminde ortaya çıkan büyük çöküş ile sarsılmış, kriz konusunda bekleyişin artması üzerine 20 Aralık 1994 tarihinde ulusal para birimi pesoyu devalüe etmek zorunda kalarak finansal krizle karşı karşıya kalmıştır.

1994 yılında Meksika'da yaşanan krize bakıldığında temel nedenin, 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında olumlu konjonktürün etkisiyle ülkeye gelen çok kısa dönemli sıcak paranın; değerlenmiş kur, yüksek cari ödemeler açığı, özel tasarruflardaki düşme ve politik istikrarsızlıkları görerek ülkeden çıkmaya başlaması olduğu görülmektedir. 1990-1993 arası dönemde ülkeye özel yabancı sermaye girişi 72,5 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. 1994 yılına girildiğinde kimse bir kriz öngörmemiştir. Aksine 1993 yılı sonunda NAFTA'ya girişin Amerikan Kongresi'nde onaylanması ile birlikte yabancı sermaye ile ilgili beklentiler daha fazla artmıştır. Ancak 1994.ün sonuna doğru oluşan panik havası ile ülke döviz rezervleri 26 milyar dolardan 6 milyar dolar seviyesine kadar gerilemiştir. Bu olayı büyük bir devalüasyonun takip etmesi ise finansal krize ortam oluşturmuştur (Akdiş, 2002).

1989 yılında alınan ekonomik kararlar doğrultusunda uygulanan liberalizasyon ve özelleştirme uygulamalarının da etkisiyle ülkeye önemli miktarda yabancı sermaye girişi sağlanmıştır. Ancak sağlanan bu sermayenin yaklaşık beşte dördünün spekülatif amaçlı ve kısa dönemli olması döviz oranları üzerinde baskı oluşturmuştur. Sonuçta ülke parasının değerlenmesi ihracatı olumsuz yönde etkilerken ithalatta patlamalara neden olmuş ve ticaret açıklarının artmasına yol açmıştır. 1994 yılı boyunca yüksek cari ödemeler açığı, tasarruflarda düşme gibi daha önce saydığımız sebeplerin etkisiyle sermaye girişinde önemli düşüşler yaşanmış ve güven bunalımına düşen Meksika Hükümeti pesoyu %15 oranında devalüe etmek zorunda kalmıştır. Ancak yapılan devalüasyon miktarının ekonomiyi kurtarmaya yetmeyecek kadar düşük oranlı olması büyük döviz dalgalanmalarına neden olmuştur. Mali piyasalardaki krizi reel sektör krizinin takip etmesiyle "Tekile Krizi" olarak da bilinen küresel nitelikli bir kriz yaşanmıştır.

Brezilya : 1980'li yıllarda borç krizi ile karşı karşıya gelen Brezilya uzun süre enflasyon sorunu yaşamıştır. 1993-94'te sorun daha da şiddetlenmiş ve ülke hiper

enflasyon sürecine girmiştir. Bu nedenle ülkede çok sayıda istikrar programı uygulamaya konulmuş, ancak hepsi de umulan sonucu vermemiştir.

1990-94 döneminde kamu sektörünü bir bütün olarak yeniden yapılandıran, yoğun bir özelleştirme programını devreye sokan ve dış rekabete açılan Brezilya bir yandan da borçları konusunda IMF ile görüşmelere başlamıştır (Brezilya'ya Kriz Planı, 2002). 1990-93 yılları arasında faiz ödemelerini de içeren operasyonel açığı tamamen ortadan kaldırmış ve hatta 1994 yılında fazlaya dönüştürmüştür. Bütün bu olumlu gelişmeler sonrasında 1993'te Real Planı devreye girmiştir. Bu plan mali ayarlama, parasal reform ve kuru çapa olarak kullanan politikalara dayanmaktadır. Real Planı enflasyonu hızla kontrol altına almış ve 1998 sonunda enflasyon oranları %2 seviyelerine kadar gerilemiştir. Yine bu dönemde ülke ekonomisinde %4 oranında büyüme sağlanmıştır. İthalat ve tüketimde patlama yaşanmış, bunun sonucunda hükümetler mali ve ticari açıkları ve değişken sermaye girişlerini kontrol altında tutabilmek için birbiriyle çelişkili politikalar izlemek zorunda kalmıştır.

Artan mali ve cari açıklarla birlikte Rusya'nın krize girmesi de ülkeyi olumsuz yönde etkilemiş ve 1999 başında ülke ulusal parasını dalgalanmaya bırakmak zorunda kalmıştır (Çetinkaya, 1999). Bu krizden sonra ülke 35 milyar dolar dış yardım sağlamış, kısa bir süre sonra da enflasyon hedefleme sistemine geçiş yapmıştır.

Arjantin : Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Arjantin doğal kaynaklar bakımından oldukça zengin bir ülkedir. 37 milyonluk nüfusunun ortalama olarak eğitim düzeyi yüksektir. Ülkenin tarım sektörü ihracata dayalı olmakla beraber çeşitli sanayi dalları da mevcuttur.

I. Dünya Savaşı öncesinde “bir Arjantinli kadar zengin” deyimini sıkça kullanılmaktaydı. Avrupa sermayesi için gözde bir yer olan Arjantin, aynı zamanda Avrupa'dan daha çok iş olanağı sağladığı için göçmenlerin de sıkça tercih ettiği bir rüyalar ülkesi konumundaydı (Krugman,2001).

1940'lı yıllardan sonra Katolik rejim bunalımlarının da etkisiyle ülke uluslararası ortamdan izolasyona uğrama sürecine girmiş ve ekonomisi giderek bozulmaya başlamıştır. Arjantin uzun yıllar bütçe açıklarını kapatmak için para basma yoluna gitmiş ve böylece ülke hiper enflasyon sürecine girmiştir. Enflasyon oranları aylık %200'lere kadar yükselmiştir (Çiloğlu, 2002).

1980'li yılların sonunda hiper enflasyon ile karşı karşıya kalan Arjantin Hükümeti 1991 yılında IMF'in desteğini alarak para kurulu. uygulamasına geçmiştir. Bu uygulamanın yanı sıra KİT'lerin özelleştirilmesi, vergi sisteminin iyileştirilmesi, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması, sermayesi yetersiz görülen bankaların kapatılması ve kamu bankalarının özelleştirilmesi gibi köklü ekonomik reformlar uygulamaya başlamıştır. Ayrıca kamu yatırımları azaltılmış ve faiz politikası uygulamalarına geçilmiştir. Bu reformlar sonunda kamu açıkları GSMH'nın yüzde ikisi seviyelerine düşürülmüş, enflasyon oranları kontrol altına alınmış, %5 üzerinde büyüme sağlanmıştır. Bununla beraber yurt dışından olabildiğince kaynak sağlayabilmek için rekor düzeyde bir özelleştirme sürecine girilmiştir. Bu politikalar sonucunda ülkeye 10 yıl içinde 80 milyar dolarlık doğrudan yabancı sermaye ve yaklaşık 150 milyar dolar seviyesinde de sıcak para girişi sağlanmıştır (Akyol, 2002).

Arjantin krizinin oluşmasında asıl faktör IMF ile olan ilişkilerdir. 2001 yılının ortalarına doğru Arjantin.de ekonomi politikalarına duyulan güvensizlik, özellikle temmuz ayında üç büyük kredi derecelendirme kuruluşunun Arjantin.in kredi notlarını düşürmesiyle açıkça ortaya çıkmış, ardından özellikle Arjantin.de önemli aktifleri bulunan İspanyol Bankalarının piyasalardan çekilmeye başlamaları ile birlikte iyice artan güvensizlik ortamında ülkeden hızlı bir şekilde kaynak çıkışı yaşanmaya başlamış; ülke IMF ile yeni bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Ancak IMF Arjantin.den para kurulu uygulamasına son vermesini ve dalgalı kur rejimine geçmesini istemiştir. Ülkenin bu isteği yerine getirmemesi üzerine de IMF vermesi gereken 1.3 milyar dolarlık kredi dilimini dondurmıştır (Kumcu, 2000).

Ayrıca 1995 yılında Arjantin'in en büyük rakibi olan Brezilya'nın sabit kur rejiminden vazgeçmesiyle birlikte ülke hakim konumda olduğu gıda ihracat pazarını kaybetmeye başlamıştır (Arslan, 2001:5).

Devalüasyonla birlikte Arjantin dış ticarete göreceli bir üstünlük sağlamayı amaçlamıştır. Ancak pesonun devalüasyonu bir çok firmanın aleyhine işlemiştir. Çünkü dolar peso eşitliğinden kaynaklanan ekonominin dolarizasyon içinde olması şirketlerin dolar cinsinden borçlanmalarını gerektirmektedir. Kısaca ülkedeki şirketlerin borçları dolar cinsindedir ve devalüasyon ile birlikte bu borçlar reel olarak artmıştır.

Arjantin krizi bize büyümenin dışsal borçlar ve sermaye akımları üzerine kurulması halinde iyi başlayan programların krizle sonuçlanabileceğini göstermektedir. Ayrıca doğasında yüksek oynaklık ve düzensizlik barındıran kısa vadeli sermaye akımlarının bulunduğu bir ortamda sermaye hesapları liberalizasyonunda aceleci davranmanın uzun dönemli büyüme planları üzerinde önemli ölçüde tahrip edici etkisi olduğu gözlenmektedir.

IMF küreselleşme çağında gittikçe daha sık yaşanan finansal nitelikli krizlerin tek sorumlusu olmasa da, uyguladığı ve uygulattığı politikalarla bu süreçte önemli bir aktör konumundadır (Öniş, 2003).

3.2.2 Asya Krizi

Dünya Bankasının 1993'te yayınladığı “Doğu Asya Mucizesi” adlı raporun üstünden 5 yıl geçmeden mucize yok olmaya başlamıştır. Güney Kore, Tayland, Singapur, Hong-Kong başta olmak üzere Endonezya, Filipinler ve Malezya gibi Asya ülkeleri geçtiğimiz kırk yılda dünyada yaşanan en çarpıcı ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmişlerdir. Ancak 1997 yılının Temmuz ayında Tayland'ın döviz kuru ve mali piyasalarında oluşan kriz çok kısa sürede Malezya, Güney Kore ve Endonezya'yı da içine alarak önce Güneydoğu Asya Krizine, daha sonra diğer ülkeleri de etkileyerek global bir krize dönüşmüştür (İzgi, 2002).

Asya krizinin nedenleri ile ilgili bir başka görüşe göre ise krizin iki temel nedeni vardır. İlk neden kısa vadeli global özel sermaye akımlarına yol açan liberalizasyon politikalarıdır. Doğu Asya ülkeleri, 1990'lardan itibaren hem deregülasyonu hem de sermaye hesaplarını dışa açmayı içeren hızlı bir finansal liberalizasyon sürecine girmişlerdir. Ancak bu liberalizasyon kısmi ve sağlıksız bir nitelikte olmuştur. Bu noktada Asya Ülkeleri birbirinden farklılıklar göstermektedir. Endonezya, sermaye kontrollerini en erken kaldıran, kısa vadeli sermaye girişlerine izin veren ülke olmuştur. Tayland 1993'de yabancı sermayeyi çekmeye yardımcı olmak için bir hükümet kurumu oluşturmuştur. Malezya, kısa vadeli sermaye hareketlerine uyguladığı bazı kontrolleri sürdürmüştür. Kore ise istisnai olarak en azından kağıt üstünde, uzunca bir süre kısa vadeli yabancı sermayeye karşı kuşkuculuğunu sürdürse de, OECD'ye katılmak için yaptığı müzakerelerde bu gönülsüzlüğünü devam ettirmemiş ve uluslararası bankalardan kısa vadeli olarak yoğun şekilde borçlanmaya izin vermiştir. Güney Kore'nin 1996'nın sonuna kadar OECD bankalarından aldığı borç 67 milyar \$.a ulaşmış; bunun 50 milyar \$'lık kısmını ise 1 yıldan daha az vadeli oluşturmuştur. Kore'nin ileri ülkelere aldıkları kısa vadeli banka borçları, uluslararası rezervlerin iki katı olmuştur. (Endonezya'da bu oran 1,2; Malezya'da 0,61; Filipinler'de 0,85 ve Tayland'da 1,45 olarak gerçekleşmiştir). Asya Krizinin nedenleri arasında gösterilen ikinci önemli etken ise liberalizasyon dışında yabancı kredi patlamasına yol açan bir dizi makro ve mikro ekonomi politikası uygulamalarıdır. Bu uygulamalar adeta bir tersine teşvik yapısı oluşturmuştur. Sabit döviz kuru politikaları, bir yandan döviz riskini en aza indirgeyerek dövizle borçlanmayı teşvik etmiş; öte yandan da yoğun döviz girişleriyle birleşen sabit kur politikası, bu ülkelerde zaman içinde ülke paralarının aşırı değerli hale gelmesine ve ödemeler açığı sorununa yol açmıştır. Özellikle 1995'den itibaren doların yene karşı değer kazanmaya başlamasıyla (1995'de 1\$=85 yen iken, Nisan 1997'de 127 ve Aralık 1997'de 135 yene çıkmasıyla), Güneydoğu Asya ülkelerinin paralarındaki değerlenme artmış, Japonya karşısında rekabet güçlerini kaybedip ihracatlar gerilemeye ve cari açıkları artmaya başlamıştır. İhracat artış oranları Tayland'da 1995'de %25'iken 1996'da %-1,3'e, Kore'de %30,3'den %5,3'e ve Malezya'da %26'dan %6,7'ye gerilemiştir. Bilindiği gibi cari açıklardaki artışlar ekonomistler tarafından yaklaşmakta olan bir krizin temel göstergesi olarak kabul edilmektedir

Krizden sonra bölgede faaliyet gösteren şirketlerin hisse senetlerinde olağanüstü düşüşler meydana gelmiştir. 1997'de Endonezya sigara şirketi Sampoerna'nın bir hissesi 6,75 dolar civarında iken, kriz sonrasında 20 cente düşmüştür. Aynı şirketin piyasa kapitalizasyonu 6 milyar dolar iken krizden sonra (18 aylık süre içerisinde) 200 milyon dolara gerilemiştir. Buradaki değer kaybı %608'dir. Bu nedendir ki Asya şirketleri batılı şirketler tarafından çok cazip fiyatlarla ele geçirilmiştir (Akdiş, 2002).

Bu ülkelerin borçlarının döviz ağırlıklı olması nedeniyle kriz sonrasında yapılan devalüasyonlar sonucunda borç yükünde büyük oranda artış meydana gelmiş ve döviz spekülasyonu yaşanmıştır. Bunun sonucunda para, sermaye ve döviz piyasalarındaki dalgalanmalar salgın bir hastalık gibi yayılmış ve finansal sistemi çökme noktasına getirmiştir (Öksüz, 2001).

Kriz sonrasında ülkelerin özel kesim tasarruflarında önemli reel düşüşler yaşanırken, ekonomik büyümelerinde de büyük oranda yavaşlama kaydedilmiştir. Krizin etkisiyle Endonezya %13.7, Tayland %9.4, Güney Kore ise %5.8 oranında ekonomik olarak küçülmüştür (Keskin, 2004).

Asya krizi başta bu bölgedeki ülkeler olmak üzere tüm gelişmekte olan ülkelere giden özel sermaye akımlarında azalmaya neden olmuştur. Yabancı sermaye artık daha güvenli gördüğü gelişmiş ülkelere (başta ABD) yönelmiştir.

Kriz öncesinde tam istihdam noktasına gelen Asya ülkelerinin piyasaları yeniden aç, yoksul, işsiz, ve güvencesiz kalmış ve emek ucuzlamıştır.

3.2.3 Rusya Krizi

Rusya Federasyonu 147.7 milyon nüfusu ve 1.737 dolar kişi başına milli geliri olan bir ülke konumundadır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber ülkede demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde hızlı bir değişim süreci başlamıştır. 1992-1998 döneminde, yurt içi fiyatlar serbest bırakılmış, dış ticaret liberalizasyonu gerçekleştirilmiş ve rublenin değeri (Rusya Federasyonu'nun milli parası) piyasa mekanizması içinde belirlenmeye başlanmıştır.

Ayrıca devlete ait işletmelerin büyük çoğunluğu özel sektöre devredilmiştir. 1997 yılı sonu itibariyle Rusya'daki toplam işletmelerin yaklaşık %80'inin özel sektöre ait olduğu tahmin edilmektedir.

Serbest piyasa ekonomisine geçiş çabaları sürdüren Rusya'nın bu süreçte uyguladığı politikaların içerisinde en çok başarı sağladığı alan olarak enflasyonu düşürme politikaları gösterilmektedir. 1991 yılında yaşanan kriz sırasında Rusya'da temel ihtiyaç maddelerinde kıtlık baş göstermiş ve 1992 yılı başında fiyatların serbest bırakılmasıyla birlikte ülkede enflasyon oranları yıllık %2500'lere kadar tırmanmıştır. Ancak dış ticaretin serbestleştirilmesi ve uygulanan diğer ekonomi politikaları sonucunda enflasyon oranı yıllık 1995'te %131 düzeyine, 1996'da %22'ye ve 1997 yılında %10'lar seviyesine düşürülmüştür (Bilgin, 2002).

17 Ağustos 1998'de Rusya'yı hem devalüasyon yapmaya hem de moratoryum ilan etmeye yönelten nedenlerin başında makro ekonomik temellerdeki bozukluklar, özellikle de mali açıklar gelmektedir. Rusya 1992 yılından itibaren piyasa ekonomisine geçiş ve özelleştirme çabalarını yavaş da olsa hayata geçirmeye başlamıştır. 1995'te IMF ile görüşmelere başlayarak Mart 1996'da bir Stand-by anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmada hükümet 1995'te yıllık ortalama %130 düzeyinde olan enflasyonu oranlarını düşürmeyi, bütçe açıklarını küçültmeyi ve bazı yapısal reformları yapmayı taahhüt etmiştir. Ancak ülke birkaç ay sonra seçimlere gitmiş ve iktidara gelen yeni hükümet bu taahhütlerin hepsini yerine getirememiştir.

Sıkı bir para politikası ile döviz kuru bandı (1\$= 4,3 ile 4,9 ruble) uygulanarak enflasyon %10'lara kadar indirilmişse de sübvansiyonların azaltılması ve vergi gelirlerinin artırılması gibi hedeflere ulaşamamıştır. Vergi gelirlerinin artırılamaması nedeniyle kamu gelirlerinin sınırlı olması hükümeti borçlanmaya yöneltmiştir. Rusya'nın 1998 yılı Ocak ayı itibariyle 150 milyar dolar dış borç ile 70 milyar dolar iç borçtan oluşan toplam 220 milyar dolarlık bir borç yükü bulunmaktadır. Toplam borcun GSYİH'ya oranı %42'ler seviyesine yükselmiştir.

Rusya'nın dış borç servis oranı sürekli artış göstermektedir. Bilindiği gibi dış borç servis oranı bir ülkenin bir yıl içerisinde ödemesi gereken borç ana para taksitleri ile faizler toplamının ihracat gelirlerine oranını ifade etmekte kullanılmaktadır. Dış borç servis oranının sürekli artış göstermesinde dış borçların artışı kadar ihracat gelirlerindeki azalmalar da etkili olmaktadır.

Kısacası, Rusya'nın makro-ekonomik temeller açısından görünümü zayıf bir mali yönetim, yüksek dış borçlanmayla bütünleşmiş sıkı bir para politikası ve böylece düşürülen enflasyon ile belirginleşmekteydi. Aşırı dış borçlanma herhangi gibi kriz beklentisi ya da güvensizlik halinde sermaye akışını tersine çevirebilmektedir.

Sermaye hareketlerinin serbestliği ve sabit kur politikalarının cesaretlendirdiği Rusya'ya yönelik olan sermaye akımları 1997 yılının ortalarına doğru tersine dönmeye ve ülkeden kaçmaya başlamıştır. Bunun en büyük nedeni şüphesiz ki Doğu Asya ülkelerinde yaşanan krizdir. Rusya Doğu Asya Krizine hazırlıksız yakalanmıştır. 220 milyar dolarlık (150 milyar \$ dış borç, 70 milyar \$ iç borç) bir borç yükü altında olan Rusya, borçlanma ile elde ettiği kaynakları reel piyasada yatırıma yönelik değil; cari harcamaların karşılanmasında, özellikle de maaş ödemelerinde kullanmıştır. Ayrıca ülkede iç borçlanmaya paralel olarak faiz oranlarında artış gözlenmiştir.

Krizi etkileyen nedenlerden bir diğeri de Haziran 1997 ile Ağustos 1998 tarihleri arasında petrol fiyatlarının %30 gerilemesiyle birlikte Rusya'nın ihracat gelirlerinin azalması ve bunun sonucunda ödemeler dengesi üzerinde bir baskı oluşmasıdır (Gerek, 1999). Böyle bir ortamda hükümetin rublenin istikrarını koruma çabası kamu kağıtlarının değerinin düşmesine neden olmuştur. Ocak 1998'den itibaren yabancı yatırımcılar, hem kamu kağıtlarını hem de ruble satışlarını artırmışlardır. Hükümetin iskonto oranlarını %50'den %150'ye çıkarması bile durumu kurtarmaya yetmemiştir.

Portföyündeki kamu kağıtlarını kullanarak dış piyasalardan borçlanan bankalar kamu kağıtları değer kaybettiğçe borçlarını döndüremez hale gelmişlerdir. Rusya Temmuz 1998'de IMF'den 4,8 milyar dolar yardım aldıysa da bu çabalar krizi

engellemek için yeterli olmamıştır.. Rus hükümeti 17 Ağustos 1998'de rublenin bant aralığını 1\$= 6 ruble ile 9,5 ruble (eskiden 1\$= 4,3 ruble ile 4,9 ruble idi) olarak yeniden düzenlemiş ve dış borçları için doksan günlük moratoryum ilan etmiştir. Bundan sonra ruble devalüasyonları devam etmiş ve aralık ayı sonunda 1 dolar = 18.56 ruble düzeyine ulaşmıştır.

Cari işlemler dengesinde oluşan açıklar, gittikçe büyüyen dış borç yükü, vergi gelirlerindeki düşüş, bankacılık sisteminin içinde bulunduğu sıkıntılı durum ve mali açıdan Rusya'nın ihtiyaçlarını karşılayamaması, bir çok alanda serbest piyasa ekonomisinin sağlıklı bir şekilde işlemesini sağlayacak kurumsal ve yasal alt yapının eksikliği ve ortaya çıkan kamu açıkları, ödenemeyen ücretler ve maaşlar, bir türlü gerçekleştirilemeyen sosyal güvenlik reformunun bütçeye getirdiği yük ülkeyi mali yönden bir çıkmaza sokmuştur. Bu faktörlerin hepsi bir araya toplandığında

Rusya'nın ne kadar zor bir tabloyla karşı karşıya olduğu anlaşılmaktadır. Rusya Federasyonu içinde bulunduğu bu finansal krizi aşmak için elindeki araçları verimli bir şekilde kullanamamıştır. Zira, tüm bu sıkıntılara paralel olarak, Merkez Bankasının başarıyla yürüttüğü enflasyonla mücadele programı çerçevesinde izlediği sıkı para politikası nedeniyle söz konusu açıklar para basımı ile finanse edilememiştir. Bu nedenle tüm bu sorunları aşmak için emisyon yoluna baş vurulamamıştır. Bu durum karşısında Rus Hükümeti borçlarını ve çeşitli giderlerini (maaş, ücret ödemeleri gibi) karşılayabilmek için 1995 yılından itibaren yoğun bir şekilde kısa vadeli borçlanma yoluna gitmiştir. Rusya için sonun başlangıcı olarak değerlendirilen bu süreçte asıl vahim olan, ülkenin bu şekilde elde ettiği kaynakları yapısal sorunları çözmek ya da yatırım yapmak için kullanmak yerine, bir türlü düzeltilemeyen sosyal güvenlik sistemi ve maaş ödemeleri gibi karşılıksız transferler için kullanmış olmasıdır.

Uyguladığı başarılı politikalar sonucunda enflasyon oranlarını %10'lar seviyesine kadar düşürmeyi başaran Rusya yaşadığı derin krizin etkisiyle bu seviyeyi koruyamamış ve 1997 yılında %11 olan enflasyon oranları 1998'de %84.4'e kadar yükselmiştir. Bu oran 1999'da ancak %36.5 seviyesine kadar geriletilebilmiştir (Rusya Federasyonu,2000)

Her ne kadar Rusya'nın dünya ticareti ve ekonomisi içerisindeki payı Güneydoğu Asya Ülkelerine oranla daha düşük olsa da, bu kriz başta Latin Amerika piyasaları olmak üzere tüm gelişmiş ya da gelişmekte olan dünya ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Şüphesiz Rusya'nın nükleer güce sahip bir ülke olması ve krizin siyasi boyuta taşınması, başta Almanya ve ABD olmak üzere tüm batılı ülkeleri endişeye sevk etmiştir. Nitekim, 27 Ağustos tarihinde New York Borsası'nda ve Londra Borsası'nda tarihlerinin en büyük düşüşlerinden birisini yaşamıştır. Ayrıca ekonomileri ve özellikle ihracat yapıları Rusya'ya benzeyen Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve Norveç para birimlerinde de çok önemli değer kayıpları yaşanmıştır. Aynı şekilde, Uzakdoğu ve Latin Amerika borsaları ve para birimleri de önemli değer kayıpları ile karşı karşıya kalmıştır (Malkoç, 1998).

3.3 Küresel Krizler ve Türkiye

Gelişmekte olan bir ülke konumunda olan Türkiye ekonomisi bilindiği gibi 1980 yılında ekonomi politikalarında yaptığı değişikliklerle küreselleşme sürecinde yerini almıştır. Dolayısıyla dünyada yaşanan gelişmeler ülkemizi de yakından ilgilendirmektedir. Bu bağlamda 1990'lı yıllarda yaşanan küresel krizlerin ülkemize yaptığı etkilere değinmekte fayda görmekteyiz.

Asya ülkelerinin kriz ortamına girdiği dönemlerde ülkemizde gayet başarılı sonuçlar veren politikalar uygulanmaktaydı. Hem faiz oranları hem de enflasyon oranları düşüş eğilimi göstermekteydi. Piyasalarda olumlu gelişmeler yaşanırken Asya ülkelerinde patlak veren kriz tüm dünya ülkelerini, özellikle de gelişmekte olan ekonomileri olduğu gibi ülkemizi de olumsuz yönde etkilemiştir.

Krizin ilk dalgası gelişmekte olan piyasalar içinde oldukça yüksek bir potansiyele sahip olan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) hissedilmiştir. Bunda yabancı yatırımcıların büyük etkisi görülmektedir. Zira uluslararası yabancı yatırımcıların kriz öncesinde alıcı olarak girdikleri piyasayı krizden hemen sonra terk ettikleri gözlenmektedir. Ülkemizde İMKB'da 4 gün içinde 1105 puanlık şok bir düşüş yaşanmıştır.

Kriz sonrasında Asya Ülkelerinin devalüasyon yapmaları bu ülkelere uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmıştır. Ülkemizle hemen hemene aynı malların ihracatçısı konumunda olan bu ülkelerin sağladıkları avantaj nedeniyle Türkiye'nin ihracat gelirlerinde önemli düşüşler yaşanmıştır. Ayrıca kriz küresel nitelikli olması nedeniyle tüm dünya ülkelerini etkilemiş ve bir çok ülkenin büyüme oranlarının azalmasına yol açmıştır .

1997 yılının son çeyreğinde patlak veren kriz, ülkemiz büyüme oranları üzerinde de negatif etkide bulunmuştur. 1996 yılında %7.2 olarak gerçekleşen büyüme hızı 1997 yılında aynı seviyeyi korurken 1998 yılında %3.9 seviyesine gerilemiştir.

Esasen 20. yüz yılın son yıllarında yaşanan dünya ekonomisi ve ithalatındaki canlılık büyük ölçüde Doğu Asya Ülkelerinin ekonomik canlılığından ve buna bağlı olarak bu ülkelerin ithalat taleplerinden kaynaklanmıştır. Ancak son gelişmeler neticesinde bölge ekonomilerinde yaşanan yavaşlama, doğal olarak dünya talebinin de daralmasına neden olmuştur.

Yaşanan krizin etkisiyle, Doğu Asya Ülkeleri Türkiye'yi dış pazarlarda zorlarken, bazı Avrupa Ülkelerinin de Doğu Asya'da daralan piyasalarını telafi etmek amacıyla başka pazarlara yönelmeleri ihracat gelirlerimizdeki azalmanın bir diğer nedeni olarak gösterilmektedir. Eski Doğu bloku ülkelere yönelik ihracatımız bu kapsamda ele alınabilir.

Diğer yandan krizin yaşandığı 1997 yılında ülkemizde otomobil ithalatının arttığı gözlemlenmiştir. 1996 yılında 57 milyon dolar olan otomobil ithalatımız, 1997'de 125 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Tezer, 2000).

Asya Krizi ile ilgili dikkate alınması gereken diğer bir husus ise dış finansman imkanlarının büyüklüğü ve maliyeti ile ilgilidir. Kriz nedeniyle ülke risklerinin daha dikkatli değerlendirilmesi sonucunda uluslararası finansman imkanlarında daralma olması olağandır. Bu bağlamda uluslararası sermayenin daha güvenilir olan sanayileşmiş ülke fonlarına yönelmesi Türkiye'nin dış finansman koşullarının ağırlaşmasına yol açabilecektir. Neticede beklenen sonuçlar

gerçekleşmiş ve kriz sonrasında Türkiye'nin uluslararası piyasalardan borç bulma ihtimali zorlaşırken bulabildiği borçların maliyetlerinde de artışlar yaşanmıştır.

Ekonomik ve ticari ilişkiler açısından Türkiye'nin en önemli partnerlerinden birisi konumunda olan Rusya'da yaşanan kriz Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya ile ülkemiz arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tablo 3.1'de görüldüğü üzere 1992 yılında 438 milyon dolar olan ihracatımız 1997'de %369'luk önemli bir artışla 2057 milyona yükselmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde Rusya'nın ihracatımız içindeki payı %7.8'e yükselerek Almanya'dan sonra en çok ihracat yaptığımız ikinci ülke konumuna gelmiştir. Bizim bu ülkeden yaptığımız ithalat ise aynı dönemde %109 artış kaydederek 2174 milyona çıkmış ve genel ithalatımız içerisinde altıncı sıraya yerleşmiştir.

Tablo.3.1. Türkiye Rusya Ticari İlişkileri (Milyon Dolar) (Dış Ticaret Müsteşarlığı)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1992	438	1040	-602	1479
1993	499	1542	-1043	2041
1994	820	1045	-225	1866
1995	1238	2082	-844	3321
1996	1512	1912	-400	3424
1997	2057	2174	-117	4231
1998	1347	2152	-805	3499
1999	1589	2374	-785	3963

Rusya Krizinin ilk etkilerinin görüldüğü piyasalardan birisi de IMKB olmuştur. Krizin ardından tüm diğer ülke borsalarında olduğu gibi IMKB endeksinde de önemli oranlarda düşüşler yaşanmıştır. Krizin başlangıcı olan 17 Ağustos tarihinde 3473 puan olan IMKB Ulusal Endeksi 3 Eylül 1998'de %27 oranında düşüş

göstererek 2540 seviyesine gerilemiştir. Ayrıca 1998 yılı başından itibaren endekste dolar bazında görülen düşüş %45.6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bunun yanında bono piyasasında faizler %130'lara yükselirken borsadaki aylık kayıp %40'a yükselmiştir. Döviz piyasalarında istikrarı sağlamak için harekete geçen Merkez Bankası rezervlerinin 3 milyar dolar gibi önemli bir kısmını eritmiştir (Eroğlu ve Albeni, 2002).

3.4 Küreselleşme Neticesinde Kurulan İktisadi İşbirlikleri ve Bölgesel Kuruluşlar

Dünya bir taraftan küreselleşirken diğer taraftan da bölgeselleşmektedir. Başka bir ifadeyle, dünyayı oluşturan ülkeler arasında iktisadi, siyasi, sosyal, teknolojik, bağların artması aralarındaki işbirliği hareketlerini körüklemektedir. Her ne kadar IMF, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler küreselleşme çerçevesindeki, A.E.T., NAFTA, EFTA da bölgeselleşme çerçevesindeki bir işbirliğini simgeliyor ise de, bu kuruluşlara ve dünyanın geleceğine yön veren esas güç, ekonomisi güçlü devletlerin oluşturdukları özel gruplardır.

3.4.1 Uluslararası Resmi Küresel Kuruluşlar ve Anlaşmalar

Uluslar arası boyutta çeşitli resmi kuruluşlar ve anlaşmalar yapılmıştır. Bunların önde gelenleri aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

Birleşmiş Milletler Örgütü (BM): Birleşmiş Milletler (BM) örgütünün kurulması çalışmaları II. Dünya Savaşı sırasında, dönemin ABD Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill'in 14 Ağustos 1941 tarihli Atlantik Bildirisi ile başlamıştır. 1 Ocak 1942'de Sovyet, Amerikan ve İngiliz liderleri, Washington'da "Birleşmiş Milletler Bildirisi"ni imzalamışlardır. 1 Kasım 1943'de Moskova Bildirisi'nin ABD, SSCB, Çin, İngiltere tarafından imzalanmasını müteakip 3-11 Şubat 1943 Yalta Konferansı ile kuruluş süreci tamamlanmıştır. Birleşmiş Milletler'in nihai kuruluş imzası 25 Nisan 1945'te San Francisco'da, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş ülkelerin katılımı ile atılmıştır. Birleşmiş Milletler Anlaşması, 24 Ekim 1945'de yürürlüğe girmiştir.

Birleşmiş Milletler örgütünün amaçları özet olarak (Gün, 2000);

- Uluslararası dostça ilişkiler geliştirmek,
- Ekonomik, sosyal kültürel alanlarda uluslararası işbirliğini sağlamak,
- Üyelerin dış siyasetlerini uyumlaştıran bir merkez olmak, şeklindedir.

Uluslar arası Para Fonu (IMF): 1945 yılında, ülkeler arasında ekonomik işbirliğini sağlamak, serbest ticareti desteklemek, bu alandaki kısıtlamaları engellemek, döviz kurlarına kararlılık kazandırmak, ve kısa vadeli dış ödemelerdeki zorlukların çözümüne yardımcı olmak amacıyla kurulan Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) toplam 172 üyesi bulunmaktadır. Bu çerçevede sürdürülen faaliyetler (DPT, 1995);

- Üye ülkelerde uygun makroekonomik ve yapısal politikalar uygulanmasına yardımcı olacak global ve sürekli bir büyümenin sağlanmasına katkıda bulunmak,
- Üye ülkelerde uygulanan politika reformlarının sonuçlarının yoksul kesimler üzerindeki muhtemel etkilerinin değerlendirilmesi konusunda yardımcı olmak,
- Söz konusu programların yoksul kesim üzerinde olumsuz etkiler yapması durumunda reform programlarına sosyal güvenlik ağının dahil edilmesi konusunda yine üye ülkelere yardım etmek,
- Ayrıca, Fon' un desteklediği programları uygulasin veya uygulamasın, üye ülkelerde etkin bir sosyal güvenlik ağı kurulması konusunda teknik yardım sağlamaktır.

Dünya Bankası (IBRD): IMF ile birlikte ve aynı tarihte kurulmuştur. O nedenle bu iki kuruma "Bretton Woods ikizleri" ya da "Bretton Woods kurumları" adı da verilmektedir.

Gelişmiş ülkelerin mali olanaklarını gelişme yolundaki ülkelere kanalize ederek dünya genelinde yaşam kalitesini arttırmak ve fakirliği azaltmak amacıyla, gelişme yolundaki ülkelere proje ve program kredileri vermek. 2002 itibariyle 183 ülke IBRD'ye üyedir (Eğilmez, 2002).

Dünya Ticaret Örgütü (WTO): WTO, 1 Ocak 1995'te kurulmuştur. Uruguay Round'a taraf olan ülkeler 15 Aralık 1993'te görüşmeleri tamamlamış ve Fas'ın Marakeş kentinde Nisan 1994'te "Nihai Karar" bakanlar tarafından imzalanmıştır. 15 Nisan 1994'te ilan edilen Makareş Deklerasyonu, Uruguay Round'u görüşmelerini onaylamış ve Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) altında gerçekleştirilen yedi görüşmenin "dünya ekonomisini güçlendirdiği ve daha fazla ticaret, yatırım, istihdam ve gelir artışı sağladığı"ni ilan etmiştir. WTO, Uruguay Round'u görüşmelerinin şekillendiği ve bir anlaşmadır ve GATT'in devamıdır.

WTO, sadece üyelik açısından (1994 sonunda 128 üye) GATT'tan fazla değil, aynı zamanda, uygulandığı ticari faaliyetler ve ticaret politikalar açısından da daha geniş bir alanı kapsamaktadır. GATT, sadece mal ticaretini kapsarken, WTO mal, hizmetler ve fikri mülkiyet hakları olarak da bilinen "fikir ticareti"ni de kapsamaktadır.

WTO'nun esas fonksiyonları; topyekün olarak WTO'yu oluşturan çok taraflı ticaret görüşmelerini yönetmek ve uygulamak, çok taraflı ticaret görüşmelerinde bir forum olarak görev yapmak, ticari anlaşmazlıklarına çözüm aramak, milli ticaret politikalarını denetlemek ve bu amaçlarla global ekonomik politika yapımında görevli uluslararası kuruluşlarla işbirliğine gitmektir (Dünya Ticaret Örgütü,2004).

3.4.2 Gelişmiş Ülkeler Çerçevesindeki Bölgesel Kuruluşlar ve Anlaşmalar

Gelişmiş ülkeler kendi aralarında çeşitli kuruluşlar kurmuşlar ve anlaşmalar yapmışlardır. Sayıları oldukça fazla olan bu kuruluşlar ve anlaşmalardan en önemlilerine aşağıda değinilecektir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET): Avrupa ekonomik Topluluğu, 1957 yılında altı Batı Avrupa Devleti (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya) arasında imzalanan “Roma Antlaşması” ile kurulmuştur. AET’ye hukuken ve fiilen uluslararası bir kuruluş olma niteliğini kazandıran Antlaşma, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Roma Antlaşması, 248 madde, ekler ve protokollerden oluşmaktadır.

AET’nin nihai hedefi Avrupa’nın siyasal bütünlüğe ulaşmasıdır. Bu hedefe varmak için öngörülen ekonomik dengeyi sağlamak üzere, ilk araç olarak üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbestçe dolaştığı bir ortak pazar ve gümrük birliği kurulması öngörülmüştür. Roma Antlaşması’nın 2 nci maddesinde AET’nin hedefi “Topluluğun görevi, ortak pazarın kurulması ve üye ülkelerin ekonomik politikalarının giderek yaklaştırılması suretiyle, Topluluğun bütünü içinde ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, artan bir istikrarı, yaşam düzeyinin hızla yükseltilmesini ve birleştirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkileri gerçekleştirmektir” şeklinde özetlenmiştir (Avrupa Topluluklarının Tarihsel Gelişimi,2004).

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD): İktisadi İşbirliği ve gelişme teşkilatı (OECD), Batı ülkeleri arasındaki işbirliğini simgeleyen temel kuruluşlardan biridir. OECD, 14 Aralık 1960 tarihinde imzalanan Paris sözleşmesi ile kurulmuş, 30 Eylül 1961 tarihinde resmen faaliyete başlamıştır. OECD’nin 20 kurucu üyesi bulunmaktadır (ABD, Kanada, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, Almanya, İtalya, Portekiz, Birleşik Krallık, Hollanda, Danimarka, İrlanda, Yunanistan, İsviçre, Avusturya, İsveç, İzlanda, Norveç ve Türkiye. AT Komisyonu da OECD’de temsil olunmaktadır). Daha sonra, Japonya, Finlandiya, Avustralya ve Yeni Zelanda "tam üye" olarak, Yugoslavya ise "ortak üye" statüsü ile bu kuruluşu katılmışlardır. Ancak, Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte bu ülkenin "ortak üyelik" statüsü hukuken ortadan kalkmıştır.

OECD’nin üç temel amacı Paris Antlaşması’nın 1. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir (DPT, 1995):

- Üye ülkelerde kendi kendine yeterli en yüksek ekonomik gelişme ve istihdam sağlamak, bu esnada mali istikrarı korumak.
- Üye olan ve olmayan ülkelerde ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak.
- Dünya ticaretinin uluslararası taahhütler çerçevesinde ve ayrımcı olmayan bazda gelişmesine yardımcı olmak.

Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS): I. Dünya Savaşı sonunda, 20 Ocak 1930 tarihinde Almanya' nın müttefiklere ödediği tazminatın yönetimine ilişkin olarak ve Merkez Bankaları arasında işbirliğinin sağlanması amaçlarıyla İsviçre' de kurulan Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) uluslararası bir limited şirkettir. Bankanın sermayesi, her biri 2500 altın frank değerindeki 600.000 hisseden oluşan 1.500 milyon altın franktır. Bunun 1.183 milyon altın franklık ve 473.125 hisselik kısmı çıkarılmış sermayedir. Bankanın ödenmiş sermaye miktarı 296 milyon altın franktır. Yalnızca bilançoda kullanılan altın frank, 0,29 gram saf altını içeren eski Latin Para birimini ifade etmektedir. ABD doları cinsinden varlık ve yükümlülükleri 1 ons = 208 ABD doları kurundan Altın franka dönüştürülmektedir.

BİS'nin Genel kurulunda temsil edilme ve oy hakkına sahip 32 ülkenin Merkez Bankası bulunmaktadır. Bunlar Avustralya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kanada, Çekoslovakya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Latvia, Litvanya, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere, Yunanistan, Portekiz, Romanya, Güney Afrika, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Yugoslavya' (yasal statüsü askıda)dır (DPT, 1995).

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA): ABD, Meksika ve Kanada arasında dört yılı aşkın müzakereler sonucunda imzalanarak 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte, bu ülkeler arasında esasen serbest ticaret bölgesi kurulmasına yönelik zemin daha önce yaratılmıştır. Örneğin 1985 yılından itibaren yapılan müzakereler sonunda ABD ve Kanada 1989 yılında serbest ticaret anlaşması imzalamışlardı. Öte yandan, Meksika ve ABD, 1985-89 yılları arasında Vergiler, Ticaret ve Yatırımlar konusunda üç anlaşma akdetmişti.1990 yılında

Kanada ve Meksika tarımsal sanayi alanında 10 ayrı anlaşma yapmıştı. Her üç ülke de NAFTA öncesinde ödemeler dengesi açıkları vermekte, dış borçları bulunmakta ve bu nedenle ihracata dönük gelişme stratejisine ihtiyaç duymaktaydılar. NAFTA, aslında Kuzey Amerika ülkelerindeki özel sektör arasında giderek artan orandaki ticari entegrasyonun doğal seyri ve anılan entegrasyonun önündeki engellerin ortadan kaldırılması olarak değerlendirilmektedir (Hufbauer and Schott,1992).

Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA): EFTA(European Free Trade Area)) İngiltere, Avusturya, İsveç, Danimarka, İsviçre, Norveç ve Portekiz arasında 4 Ocak 1960 tarihinde imzalanıp 3 Mayıs 1960 tarihinde yürürlüğe giren Stockholm Anlaşma'sı ile oluşturulmuştur. Birliğe, 1970 yılında İzlanda, 1986 yılında da Finlandiya tam üye olmuşlardır. Bununla birlikte, Danimarka ve İngiltere 1972 yılında, Portekiz 1985 yılında, Avusturya, İsveç ve Finlandiya 1995 yılında EFTA'dan ayrılarak AT'na katılmışlardır. Halihazırda, EFTA'nın İsviçre, Liechtenstein, İzlanda ve Norveç olarak dört üyesi bulunmaktadır.

EFTA'nın hedefi, üye ülkeler arası ticarete mevcut gümrük vergisi, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması suretiyle ticaretin serbestleştirilmesi; üye ülkelerin yaşam düzeylerinin yükseltilmesi; tam istihdamın sağlanması; üretim ve ticaretin geliştirilmesine katkıda bulunma; kaynakların etkin kullanımı ve rekabet edebilirliğin artırılması ve bölge içi ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. EFTA'nın diğer bir hedefi ise bütün Avrupa ülkelerini kapsayan bir ortak pazarın kurulmasıdır (İTKİB, 2004).

3.4.3 Gelişmekte Olan Ülkelerde Bölgesel Kuruluşlar ve Anlaşmalar

Gelişme yolundaki ülkelerin bölgesel anlaşmalar imzalamaya yönelmelerinin gerisinde siyasi, stratejik, ve ekonomik nedenler yatmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler bir araya gelerek toplu bir satın alma gücü oluşturmak, çok taraflı ticaret görüşmelerinde beraberce davranarak pazarlık güçlerini artırmak, pazara giriş koşullarını lehlerine çevirmek istemektedirler. Güvenlik ve stratejik alt yapı yatırımları konularında karşılıklı çıkarlar doğrultusunda işbirliğinde bulunmak amacındadırlar. Aralarındaki ticaretin gelişimini ve ekonomik reformların hızlandırılmasına ve devamına yardımcı olmayı arzulamaktadırlar.

Bu arada yoğun olarak ilişkide oldukları gelişmiş ülkelerle tercihli anlaşmalarda bulunmak zorunluluğu ile karşı karşıyadırlar (GSP, Lome Anlaşmalar v.b.). Bu durum, söz konusu ülkeler arasında olabilecek işbirliği anlayışını ve bu ülkelerin bölgesel strateji oluşturma eğilimlerini zayıflatmaktadır. Bu ülkeler ticaret rakamlarını etkileme hususunda nadiren yeterli pazarlık gücüne sahiptirler. Dışa açıldıkları ölçüde dış şokların olumsuz etkilerinden korunmaları da zordur. Ayrıca Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarının birbirine benzemesi aralarındaki rekabeti kızıştırdığı ölçüde işbirliği çalışmalarını da engellemektedir (DPT,1995).

3.4.4 Afrika Kıtasında Bölgesel İşbirliği ve Bütünleşme

Afrika ülkesinde yeralan ülkeler aralarındaki ticareti daha kolaylaştırmak amacıyla çeşitli işbirlikleri ve bütünleşmelere gitmişlerdir. Aşağıda bu işbirliklerinin ve bütünleşmelerin en önemlilerinden bahsedilecektir.

Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS): Fransız Batı Afrikası'nda ekonomik ilişkileri sürdürebilmek amacıyla 1959 yılında Batı Afrika Gümrük Birliği (CEAO) kurulmuştu. Birliğin başarısız olması sonucu aynı ülkelere başka grupların katılmasıyla ECOWAS 18 Mayıs 1975 yılında Laos Anlaşmasının imzalanması ile kuruldu ve anlaşma 1977 yılında yürürlüğe girdi. ECOWAS aynı zamanda Batı Afrika'da yer alan iki alt bölgesel grubu da kapsamaktadır. Bunlar Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (CEAO) ve Mano Nehri Birliğidir (MRU). Böylece ECOWAS'a dahil ülke sayısı 16'ya ulaşmaktadır.

ECOWAS, 1989 itibariyle toplam nüfusları 190 milyonu geçen, 16 üye ülke arasında tek bir pazarın oluşturulması hedefiyle kurulmuştur. Temel hedef tüm ekonomik faaliyet alanlarında gelişmeyi ve işbirliğini arttırmaktadır.

CEAO 1974'de kurulmuştur. CAO, ECOWAS'ın bir alt grubunu oluşturmaktadır. Toplam nüfusu 50 milyon'a ulaşan CAO üyesi ülkeler ise şunlardır: Benin, Burkina Faso, Fildişi Kıyısı, Mali, Moritanya, Nijer ve Senegal. CAO'nun hedefi bölgesel ekonomik gelişmeyi sağlamaktır. Bu hedef doğrultusunda üçüncü ülkelere karşı ortak tarife uygulanacak, kendi aralarındaki tarife sistemi yerini tek bir vergi uygulamasına bırakacak, yatırımlara ilişkin mevzuat uyumlaştırılacak ve bölgesel projelerin finansman için ortak bir fon oluşturulacaktır.

CEAO üyesi ülkeler Fransız frangı bölgesinin üyesidirler. Frank Bölgesi 1964 yılında Paris'te kurulmuştur. Bu bölgeye dahil ülkeler, Fransa, Benin, Burkina Faso, Kamerun, Komotlar, Kongo, Fildişi Kıyısı, Gabon, Mali, Nijer, Orta Afrika Cumhuriyeti, Senegal, Cad ve Togo dur. Merkezi Paris'te bulunmaktadır. Frank Bölgesi, paraları Fransız Frangına sabit bir kur ile bağlı olan tüm ülke ve ülke gruplarını kapsar. Bu ülkeler kambiyo kurlarını Paris borsası fiyatına göre ayarlarlar. Para birimi, Afrika Mali Topluluğu Frangı'dır (Franc C.F.A.). Söz konusu ülkelerin döviz rezervleri Fransa Merkez Bankasında tutulmaktadır.

CEAO, ECOVVAS girişiminden biraz daha başarılı olmuştur. Ortak gümrük tarifeleri uygulanmaya başlanmış, serbest kalan malların sayısı artmış, ve bölge içi ticarete tek vergi uygulamasına geçilebilmiştir.

Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği (UDEAC): Fransa' nın ekvator bölgesindeki eski sömürgelerinden oluşan bir birlik olan UDEAC'nin altı üyesi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Cad, Kongo, Ekvator Ginesi ve Gabon vardır. Birlik 23.7 milyon kişilik bir nüfusa sahiptir. UDEAC, Afrika' da gerçekleştirilen anlaşmalar içinde en eski olanıdır. Anlaşma 1966 yılında yürürlüğe girmiş ve 1974 yılında tekrar gözden geçirilmiştir. Hedefleri arasında, vatandaşlarına daha yüksek yaşam standartları sağlamak amacıyla parasal işbirliği ve ekonomik gelişmeyi arttırmak yer almaktadır.

Doğu ve Güney Afrika Tercihli Ticaret Alanı (PTA): PTA 15 üye ülkeden oluşmaktadır. PTA Doğu ve Güney Afrika Ülkelerini kapsayan ve Batı Afrika'daki ECOWAS'a benzer bir gruplaşmadır. 1981 de kurulmuştur. PTA, Burundi, Comoros, Cibuti, Etyopya, Kenya, Lesotho, Malavi, Mauritius, Ruanda, Somali, Svaziland, Tanzanya, Uganda, Zambiya ve Zimbabve'den oluşan 163 milyon kişilik nüfusu ve 41 milyar \$ GSMH (1989) ile Afrika'da en büyük ikinci birlik konumundadır.

Heterojen bir yapısı olan gruptaki ülkelerin birbirleriyle ticareti oldukça düşüktür. Bugün PTA üyesi ülkeler parasal konularda işbirliği, Üye ülkeler arasında yatırımları canlandırmak gibi hedefleri bulunmaktadır (DPT,1995).

3.4.5 Amerika Kıtasında Bölgesel İşbirliği ve Bütünleşme

Amerika kıtasında bulunan ülkeler arasında da Afrika kıtasında bulunan işbirlikleri ve bütünleşmelere benzer oluşumlar görülmektedir. Bunlardan en önemlilerine aşağıda değinilecektir.

Orta Amerika Ortak Pazarı CACM (MCCA): 1952 yılında BM ECLA çerçevesinde başlayan görüşmeler sonucunda 10 Haziran 1958'de Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Nikaragua ve Honduras arasında Tegucigalpa'da (Honduras) Serbest Ticaret İçin Çok Taraflı Anlaşma ve Orta Amerika'da Ekonomik Entegrasyon Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmayla üyeler arasındaki ticarete aşamalı bir liberalleşmenin sağlanması hedeflenmiştir. Üyelerinin tamamı küçük ekonomilerden oluşan ve hemen hepsi belli bir doğal kaynağın ihracıyla gelişmeye çalışan bu ülkelerde rekabetçi bir sanayiinin kurulması da bir diğer sorun olarak belirmiştir. Birbirlerini destekleyecek, aynı zamanda dünya ile rekabet edebilecek sanayii dallarının kurulabilmesi amacıyla aynı dönemde bir de Orta Amerika Entegrasyonu Sanayiileri Rejimi Anlaşması yürürlüğe girmiştir. 1958'de ise Tegucigalpa Anlaşması genişletilmiş ve 13 Aralık 1960'da Nikaragua'nın Managua şehrinde Orta Amerika Entegrasyonu Genel Anlaşması imzalanmıştır. Böylece CMCA (Common Market of Central America) kurulmuştur. Üyeler bölge içi ticaretin tamamen serbestleştirilmesi ve tüm engellerin zaman içinde kaldırılması konusunda anlaşmışlardır. Daha sonra entegrasyon çabasını desteklemek amacıyla Ekonomik Entegrasyon İçin Orta Amerika Bankası (CABEI) kurulmuş, 1980 yılında ise CABEA'nın toplam kaynakları 1 milyar doları aşmıştır. Bunun tamamına yakınının Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı ve IDB (Amerikalararası Kalkınma Bankası) karşılanması Orta Amerika'nın dünya ekonomik sistemine eklemlenmesi için ABD ve uluslararası kuruluşları gayretlerinin altını çizer (Laçiner, 2005).

Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA): LAFTA 18 Şubat 1960'da Montevideo Antlaşması ile kurulmuştur. Antlaşma GATT tarafından da onaylanmış ve ticari serbestleşme açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir. Uruguay'ın başkentinde imzalanan antlaşmanın imzacıları Arjantin, Brezilya, Şili, Uruguay, Meksika, Paraguay ve Peru'dur. Antlaşma 2 Haziran 1962'de yürürlüğe

girmiştir. LAFTA'ya 1961'de Kolombiya ve Ekvator, 1966'da Venezüella ve 1967 yılında ise Bolivya da katılmıştır. 1962 yılında üyelik için başvuran Küba'nın isteği ise reddedilmiştir. Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) ile yakın bir zamanda kurulan LAFTA'nın, AET'ye göre kuruluş aşamasındaki en büyük handikapı üye ülkelerin hukuki, siyasi ve ekonomik açıdan birbirlerine yakın olmamalarıdır (Haines-Ferrari, 1993).

ANDEAN Ortak Pazarı (Andean Paketi / Grubu): Güney Amerika entegrasyon çabaları içinde en köklü yapılanmalardan biri de ANDEAN Ortak Pazarı (ANDEAN Common Market – Comunidad Andina) girişimidir. İspanyolca isminden dolayı 'CAN' olarak da anılır. 26 Mayıs 1969'da Kolombiya'da imzalanan ve 24 Kasım 1969'da yürürlüğe giren Cartagena Anlaşması ile kurulmuştur. İlk bakışta dikkat çeken en önemli özelliği üyelerinin Latin Amerikanın nispeten küçük ülkeleri olmasıdır. LAFTA'nın birbirine diğerlerine nazaran daha fazla benzeyen üyeleri olan Bolivya, Kolombiya, Ekvator, Peru ve Venezüella ANDEAN'ın da üyeleridir. Temel hareket noktası Brezilya, Arjantin ve Meksika gibi bölgesel devler karşısında bir tür denge unsuru sağlayabilmektir. Buna ek olarak diğer entegrasyon çabalarında gözlendiği gibi ekonomik serbestleşme ve işbirliği yoluyla verimliliği arttırmak, ticareti arttırmak, rekabet gücünü yükseltmek de hedefler arasındadır. Ayrıca siyasi, kültürel ve sosyal alanlarda kazanımlar da umulmuştur. ANDEAN kazanımların adil dağılımı üzerinde özel bir şekilde durmuş ve özellikle nispeten zayıf üyelerine (Örneğin Bolivya ve Ekvator) bazı ayrıcalıklar tanımıştır. Anlaşmanın imzalanmasından sonra bu üyeler diğerlerinin aksine gümrüklerdeki sınırlamaları tedricen kaldırmayı taahhüt etmişlerdir. Buna karşın daha gelişmiş üyeler olan Şili, Kolombiya ve Peru anlaşmanın imzalanmasının ardında 175 maddeye uygulanan gümrük sınırlamalarını kaldırmışlardır (Karluk, 1998).

Doğu Karayip Devletleri Örgütü (OECS): OECS'in üyelerini Doğu Karayipler'in küçük ülkeleri oluşturmaktadır. Üyeleri Belize hariç tutulacak olursa, CARIFTA'yı oluşturan Doğu Karayip ülkelerinden oluşur. Bu ülkeler 18 Haziran 1981'de OECS'yi kurmuşlardır. Resmi açıklamalara göre daha çok iletişim, havacılık, bankacılık, insan hakları ve ticaret alanlarında uyum ve gelişmeyi sağlamak amacıyla bir tür gümrük birliği olarak kurulmuştur. Ancak bu ülkelerin CARIFTA içindeki konumlarını arttırmak için böyle bir yola gittiği de belirtilmektedir (Karluk, 1998).

Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR): 26 Mart 1991 yılında kurulan MERCOSUR iki kademeli uzun bir görüşme sürecinin sonunda kurulabilmiştir. Latin Amerikan entegrasyon çabalarının en başarılılarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Şu an geldiği nokta itibarıyla MERCOSUR ortak pazarı 1 trilyon doları aşan pazar derinliği ve 200 milyonluk nüfusuyla entegrasyon girişimleri içinde tüm dünyada üçüncü sırada yer almaktadır (İlk ikide NAFTA ve AB bulunmaktadır) (Epstein,2002).

3.4.6 Asya Kıtasında Bölgesel İşbirliği ve Bütünleşme

Asya kıtasında da çeşitli bütünleşmeler ve işbirlikleri yapılmıştır. Bunlardan en önemlileri ASEAN ve ASDB'dir.

Güneydoğu Asya Ulusları Topluluğu (ASEAN): 1967 yılında beş ülke, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland, ASEAN'ı kurmuşlardır. Brunei 1984 yılında ASEAN'a katılmış ve böylece üye sayısı altıya yükselmiştir. Bu altı ülkenin toplam nüfusu 1989 yılı verilerine göre 315 milyon kişi, GSMH düzeyi ise 265 milyar dolar idi. Kuruluşunda on yıl sonra imzalanan Bali Anlaşmasıyla (1976) ASEAN çerçevesinde üyeler arasında siyasi, sosyal ve iktisadi işbirliği geliştirilmek ayrıca bölgesel tercihli tarifelerin oluşturulması, yatırımların teşvik edilmesi Zirveyi izleyen yıllarda, bölgesel tercihler geliştirilmiş ve günümüzde toplam 15.297 ürün tercihler kapsamında yer almıştır.

Asya Kalkınma Bankası (AsDB): 1966 yılında kurulan Banka'nın amacı, belli başlı projeler için kredi sağlayarak Asya ve Uzak Doğu'daki işbirliğini ve ekonomik kalkınmayı geliştirmektir. Banka bu projeleri incelemeye alır ve uygulama aşamasında bile finansal ve teknik denetime tabi tutar. Banka tarafından finanse edilen kredilerin hepsi uluslararası ihaleyle verilir. Borçların, ilgili ülkenin hükümeti veya milli bankasınca garanti edilmesi gerekmektedir. 1985 yılında Banka özel sektöre de kredi sağlamaya karar vermiştir. Bu nedenle özel girişimlere sağlanacak kredilerde hükümet garantisine gerek kalmamış ve bunun ötesinde Bankanın finansal kurumlara ve sermaye piyasalarına ve uygun görüldüğü takdirde, kamu kurumlarının özelleştirilmesine de destek sağlaması kararlaştırılmıştır (DPT, 1995).

3.5 Küreselleşmeye ve Kalkınma Deneyimleri

Küreselleşme tüm ülkeleri çeşitli şekillerde etkilemiştir. Bir ülkenin kalkınması çevresindeki ve ilişki içinde olduğu ülkeleri etkilerken, dünyanın herhangi bir ülkesinde çıkan krizde tüm dünyada yer alan ülkeleri etkileyebilmektedir. Ülkelerin en büyük sorunlarından olan kalkınma için çeşitli teoriler üretilmiş, çeşitli işbirlikleri yapılarak çeşitli kalkınma programları uygulanmıştır. Aşağıda kalkınma için yapılan bölgesel deneyimler açıklanmaya çalışılacaktır.

3.5.1 Latin Amerika'da Kalkınma Çabaları

Latin Amerika ülkeleri gelişmekte olan ülkelerdir. Bölgenin özgüllüğü, Avrupalı güçler tarafından 16. yüzyıldan itibaren ilk başta sömürgeleştirilmiş, ancak siyasal bağımsızlık sürecine de, 19. yüzyılda itibaren, erkenden katılmış olmasıdır. Latin Amerika tarihinde kabaca üç dönemlendirme yapmak olanaklıdır. 16.-18. yüzyıllarda İber sömürgeciliği; ardından 19. yüzyılda İngiliz emperyalizmi; ve nihayet 20. yüzyıldan itibaren ABD emperyalizmi bölgede etkili olmuştur (Dedeoğlu ve Subaşat, 2004). Ancak konumuz küreselleştirme kapsamında ele alındığı için küreselleşmenin son yıllara yoğun olarak damgasını vurduğu üzerinde durursak, Latin Amerika'daki kalkınma çabaları 20. yüzyılın son dönemi içerisinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Latin Amerika'da neoliberal düzenin yerleşmesi gerçekte aşamalar halinde gerçekleşti. İlk dalga, 1980'ler civarında, askeri rejimlerin ortadan kalkmasıyla kabaca çakıştı. İkinci dalga, 1980'lerin sonlarından 1990'larm ortalarına kadar sürdü. Nihayet üçüncüsü, 1995 civarından 2000'lerin başına kadar devam etti. İlk dalgada, Peru'da Belaunde, Arjantin'de Alfonsin, Meksika'da de La Madrid, Uruguay'da Sanguinetti, Brezilya'da Sarney hükümetleri, demokratik dalganın üzerine binerek, 'reformlar' sürecini başlatmayı denediler. Ancak artan sefalet ve kitlesel hoşnutsuzluk, bunların geri adım atmalarına, daha sonra da iktidarı bırakmalarına neden oldu. Bu ilk rejimlerin eleştirisi üzerinde yükselen ikinci aşamada Venezuela'da Perez, Arjantin'de Menem, Brezilya'da Collor, Peru'da Fujimori, Meksika'da Salinas yönetime geldiler. Bu ikinci aşamanın ayırdedici özelliği, eleştirilerin çabucak unutulması ve neoliberal programa hız verilmesiydi. Bir başka

çarpıcı nokta, özellikle Menem ve Fujimori'nin durumlarında, parti yapılanmalarının neredeyse tasfiye edilmesi ve medya gücüne dayanarak, kitlelerin seçimden seçime seferber edilmesine dayanan bir tür klientalizmin etkili bir şekilde oluşturulmasıydı. Menem ve Fujimori bu konudaki ustalıklarıyla birer dönem daha görev yaptılar. 1995 civarında başlayan üçüncü aşamada, Meksika'da Zedillo, Brezilya'da Cardoso, Venezüella'da Caldera bu eski kurtlara eşlik ettiler. Seçim döneminin popülist vaatleri yine bir yana bırakılarak liberalizasyon, özelleştirme, deregulasyon, desantralizasyon uygulamaları çerçevesinde neoliberal dönüşüme hız verildi (Veltmeyer ve Petras 1998: 77-91).

Meksika'da neoliberal dönem, borç krizini takiben, Miguel de La Madrid'in yönetiminde (1982-1988) başladı. Geleneksel bir IMF stabilizasyon programı olarak başlayan süreç, kısa sürede derin yapısal dönüşümlere evrildi; meta ve sermaye akımları serbestleştirildi. Özelleştirmeler ve piyasa deregülasyonları biçimindeki neoliberal uygulamalar başlatıldı. 1988-1994 yıllarında Meksika başkanı olan Carlos Salinas döneminde ise, bankaların özelleştirilmesi ve ABD ile serbest ticaret anlaşması yapılması ile, ülkeye yabancı sermaye akışı hızlandı. Meksika bu dönemde, neoliberal bir başarı öyküsü olarak alkışlanıyordu. Ancak Salinas'ı takiben Ernesto Zedillo'nun başa geçmesinden henüz birkaç hafta sonra, ABD'de Federal Reserve'ün faizleri yükseltmesiyle, ülkeden sermaye kaçışı ile başlayan büyük bir finansal kriz patladı ve Meksika 1994 krizi, bütün dünyayı etkiledi. Bu krizden ürken Clinton yönetimi faizleri yeniden düşürdü ve Meksika için, 20 milyar doları ABD'den gelmek üzere, 52 milyar dolarlık bir kurtarma paketi hazırladı (Strange 1998: 98).

Brezilya'da, 1980'lere ciddi bir resesyona girilmiş, sınai üretim bu tarihten itibaren gerilerken hizmetler sektörü şişmeye başlamıştı. Bu arada enflasyon tırmanmış ve 1990'da aylık yüzde 80'lere ulaşmıştı (Baer 1995: 106,182). 1980'lerin Brezilya ekonomisi, iktisatçıların 'durgunluk içinde enflasyon' (veya stagflasyon) diye ifade ettikleri sürecin bir örneğiydi. 1990'larda, dönemin Brezilya başkanı Collor döneminde ticaret serbestilerinin getirilmesinin ardından, sonraki başkan Cardoso'nun enflasyonla mücadele programı (Plano Real) çerçevesinde yabancı sermaye akımları serbest bırakıldı. Ayrıca, yabancı sermayeyi çekmek için yüksek faiz oranları uygulanmaya başlandı ve kapsamlı özelleştirmelere gidildi.

Sonuç olarak hem kısa vadeli yabancı sermaye hareketleri, hem de dış doğrudan yatırımlar olağanüstü arttı. Uluslararası sermaye hareketleriyle bütünleşmeye dayalı gelişme, 1990'larda dünya piyasalarında yaşanan hareketlere ve krizlere bağlı olarak bir dizi krizle karşılaştı. 1994 Meksika krizinin ardından, 1997 Asya ve 1998 Rusya krizleri de Brezilya ekonomisini vurdu. İflaslar, şirketlerin el değiştirmesi, birleşmeler ve özelleştirmeler yoluyla çokuluslu şirketlerin ekonomideki payı giderek artarken, krizler sonucunda kişi başına gelir neredeyse yarıya düştü ve 1980'ler seviyesine geriledi. İşsizlik rekor düzeylere tırmanırken gelir dağılımı eşitsizliği derinleşti (Rocha 2002: 29-30).

Brezilya'da olduğu gibi Arjantin'de de, 1980'lerde enflasyon fırlamış, sınai üretim gerilemişti. 1980'li yıllarda Arjantin'de sanayi sektörü, yüzde 24 oranında daraldı. Alfonsin yönetiminin enflasyonla mücadelede uyguladığı çeşitli yöntemler boşa çıkınca, 1989'da Peronist Carlos Menem başkanlığa geldi. Ancak Menem yönetiminin uygulamaları, beklentilerin aksine, Peronist bir çizgiye değil Washington Konsensüsü'nün öngördüğü çizgiye oturdu: mal ve sermaye akımlarının serbest bırakılması, sosyal harcamaların kısılması, ücretler üzerinde baskı oluşturulması vb hızla artan yabancı sermaye akışı ile Arjantin, 1990'ların baş-rtnda, Meksika'nın yanı sıra, bir başka neoliberal başarı örneği Olarak gösterilmekteydi, Ancak yine tıpkı Meksika ve Brezilya gibi Arjantin kapitalizmi de 1990'ların krizlerinden derinlemesine etkilendi. 2000 yılında IMF ile varılan anlaşmanın ardından IMF, Fernando De la Rúa hükümetinin kamu harcamalarını gerektiği ölçüde kısımadığı gerekçesiyle karar verilen krediyi sağlamayı reddedince, 2001'in son günlerinde büyük bir kriz patladı. Arjantin'i bir devrimin eşiğine getiren bu günlerde, 12 günde 5 başkan değişti. Yalnızca 2002'nin ilk çeyreğinde, GSYH yüzde 16.3, imalat sektörü yüzde 20 oranında geriledi. Kayıtlı işsiz oranı yüzde 23'e tırmandı (Rock 2002).

Neoliberalizm, global ölçekte, sermayenin bir karşı saldırısı olarak ortaya çıktı. İşçi sınıfı militanlığının kırılması ve sermaye birikiminin işleyişi önündeki engellerin temizlenmesi, daha baştan itibaren temel hedef olarak alınmıştı. Bu nedenle, işçilerin ve geniş kitlelerin direnişinin kırılabildiği koşullarda, yaşam koşullarındaki genel gerileme şaşırtıcı değildir, ve sermaye adına bir galibiyeti temsil eder. Sermayenin yeniden yapılanması bağlamında taşeronlaşma, eve iş verme gibi uygulamaların

canlandırılması ve 'esnek uzmanlaşma' gibi üretim yapılarının dolaysız sonucu, bugün 'enformel istihdam' olarak adlandırılan kesimin aşırı şişmesidir. Öte yandan 1990'larda bir dizi kriz sonucunda sermayenin merkezileşmesi hızlanmış, sanayisizleşme süreçleri ortaya çıkmış, 'formel' istihdam gözle görülür ölçüde gerilemiştir. Latin Amerika'nın ayırt edici özelliği, ekonomik eşitsizliğin skandal boyutlarına varmış olmasıdır. Dünya Bankası'nın 2001 yayınında, Gini endeksine göre dünyada gelir dağılımı en bozuk 20 ülkenin 10'u Latin Amerika'daydı (World Bank 2001: 70-2).

ABD sermayesinin öncülüğünde gerçekleşen bütünleşme süreci, özellikle Meksika'nın NAFTA'ya katılmasını takiben, Orta Amerika'da hız kazandı. Ancak sermayenin bu dizginsiz hareketinden zarar gören kesimler, özellikle de köylüler ve yerli halklar tepki vermekte gecikmedi, 1 Ocak 1994'te, tam da NAFTA'nın yürürlüğe girdiği gün, Chiapas ayaklanması başladı. Zapatistalar'ın silahlı isyanı, toplumun tüm kesimlerinde yankı buldu. Chiapas'ın ardından, Oaxaca ve Guerrero'da da ayaklanmalar başladı. Bu hareketleri önce ezmeye çalışan devlet, dünya kamuoyundaki genel tepki karşısında, uzlaşma yolları aramaya başladı. İsyanlar yalnızca kırlarla da sınırlı değildi. Meksika'da ardı ardına yaşanan ekonomik krizlerin yoksullaştırdığı orta kesimler de tepki verdi. Örneğin, banka borçlarını ödeyemeyenlerin başlattığı Borçlular Hareketi (Barzön), kısa sürede tüm ülkeyi kapladı. Bu çeşitli hareketler arasında yakınlaşmalar da görüldü - Barzön ve EZLN örneğinde olduğu gibi.

1985-98 arasında, bölge ülkelerinde reel ücretler ortalama yüzde 15-25 arasında geriledi; bazı örneklerde bu oran yüzde 50'yi aşıyordu (Veltmeyer ve Petras 1998: 52). Bunun yanı sıra, özellikle köylülerin durumundaki gerilemeye bağlı olarak, yeni düzene karşı köylü protestoları gözlemlendi. Brezilya'da, örneğin, hızla artan işsizliğin baskısı altındaki kırlarda, etkili bir toprak işgali hareketi (MST) gelişti. Cardoso yönetiminin hareketi kırmaya yönelik tüm girişimlerine rağmen MST etkili kazanımlar sağladı ve 'toprak reformu' talep eden bir hareket olmanın ötesinde, yerel kültürle iç içe, komüniter bir alternatif geliştirdi. Arjantin'de, uzun yılların negatif büyüme ve kriz koşullarının sonucu olarak, 2001'in son günlerinde neredeyse bir devrimin eşğine gelindi. Venezüella ve Brezilya'da, neoliberalizme

teпки olarak Chavez ve Lula iktidara geldiler. Geleneksel politika biçimlerine karşı yaygın bir hoşnutsuzluk ve alternatif arayışları devam ediyor.

Latin Amerika'da, erken sömürgecilik döneminden günümüz 'küresel' dünyasına kadar devam eden temel bir özellik, eşitsizliğin çarpıcı boyutlarıdır. Bu yalnızca gelir eşitsizliği biçiminde değil, siyasal eşitsizlikler biçiminde de ortaya çıkmıştır. Kapitalist gelişmeden temel olarak zarar gören işçi ve köylülerin tepkileri ve alternatif arayışları, zaman zaman sürece damgasını vurabilmiştir. Nitekim özellikle 1960'lar, Latin Amerika'da devrimci arayışların hızlandığı bir dönem olmuştur. Neoliberal dönemde eşitsizliklerin giderek derinleşmesiyle, ezilen kitlelerin alternatif arayışlarının bir kez daha gündeme geldiğini görüyoruz.

3.5.2 Doğu Asya'da Kalkınma Çabaları

1980li yıllardan itibaren toplumsal değişmeyi açıklamada kullanılan temel kavramlardan biri olarak küreselleşme, değişmeyi, sınırların çok da belirgin olmadığı, küresel-ulusal ve yerel arasındaki bağlantılarla ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, Doğu Asya ülkelerini mucizeye götüren değişme ivmesinin ve krize neden olan unsurların kavranabilmesi, küresel-ulusal-yerel arasındaki ilişkilenebilirliği anlamakla mümkündür. Doğu Asya ülkeleri açısından "mucize" olarak tanımlanan değişimler, Batı'ya rağmen oluşan sosyoekonomik başarıların göstergesi olarak değerlendirilse de, Japonya'nın II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ile ittifakı, bu gelişmelerin hegemonik ilişki ağlarıyla anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Doğu Asya ülkelerinin "Batı hegemonyasını tehdit eden alternatif gelişme anlayışlarının" iflası olarak yorumlanan 1997 krizi, "Doğu Asya gribi" ya da "yaralı kaplanlar" gibi tanımlamaları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle krizin tüm dünya genelinde yarattığı sonuçlar, mucize olarak tanımlanan değişimlerin ve mucizenin bozulmasına yol açan etkenlerin sorgulanmasına neden olmuştur.

Doğu Asya'yı bugüne taşıyan koşulların açıklanmasında, 19. yy.'dan itibaren bölgeyi etkilemeye başlayan sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası ilişkilerin anlaşılması, hem bölgeselleşme hem de gelişme ivmelerinin değerlendirilmesi açısından gereklidir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan ABD-Japonya merkezli yeni güç ilişkileri, bölgedeki gelişme dinamiklerinin kavranabilmesinde

önemli rol oynamaktadır. Bu güç ilişkilerine bağlı olarak oluşan kalkınma stratejileri, kalkınma sürecinde devletin merkeziliğine vurgu yaparak bölge ülkelerinin sanayileşme süreçlerini biçimlendirmiştir. Bunun yanı sıra Japonya yönelimli olarak geliştirilen, endüstri ve ticaret ilişkileri, bölgenin küresel üretim süreçleriyle bütünleşmesinde belirleyici olmuştur.

Doğu Asya ülkelerinde ucuz işgücü maliyetleri, yabancı sermayeye uygulanan teşvikler, siyasi istikrar, sendikalaşma oranının düşüklüğü gibi avantajlar, mucize ve kriz gibi değişimleri yaşamada etkili faktörlerdir. Bununla birlikte Doğu Asya ülkeleri açısından, süregelen kültürel özelliklerin üretim süreçleriyle bütünleşmesi ve "Asyalılık" değerleriyle örtüşmesi; mucize ve kriz kavramlarının sorgulanmasında belirleyici olmuştur. Batı'nın bireyciliğine karşın Doğu'nun kolektivistliği ekonomik gelişmenin itici gücü olarak ele alınmış, Asya değerlerine bağlı modernleşme anlayışı ile şekillenen bu toplumsal ve kültürel yapılanma, Doğu Asya ülkelerinin politik elitleri tarafından da savunulmuştur.

Doğu Asya Bölgesi'nin kalkınma modeli olarak örnek aldığı ülke Japonya'dır. Önceleri bölgede işgalci bir güç olarak değerlendirilmesine karşın, Japonya'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra gösterdiği hızlı kalkınma performansı, diğer bölge ülkeleri için gerçek bir "rol modeli" oluşturmuştur. Japonya, Doğu Asya ülkeleri için, hem en büyük iktisadi yardım hem de sermaye kaynağıdır. Aynı zamanda sanayi ürünleri için de önemli bir pazardır. Japonya'nın başlattığı ve Güney Kore, Hong Kong, Singapur, Tayvan, Tayland, Malezya ve Endonezya'ya yayılan bu kalkınma modeli, uçan turna sürüsü olarak adlandırılmıştır (Rowthorn, 1996). Bu örgütlenmeye bağlı olarak Japonya'nın diğer bölge ülkeleri ile olan ilişkileri de hiyerarşik ve Japonya'ya bağlı bir biçimde düzenlenmiştir (Borden, 1984: 108).

Japonya'nın bölge ülkeleri için model oluşturması, II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamasına rağmen, bölgede ekonomik anlamda etkinliği 19. yüzyıla dayanır. Önceleri içe kapalı bir yapı sergileyen Japonya, 1905'te Rus-Japon Savaşı sonrasında Tüm Doğu Asya ülkeleri için model oluşturma yolunda ilk adımını attı. Aynı zamanda Meiji reformları ile ülkede Batı tipi bir endüstrileşme çabası söz konusu olmuştur. Yurt dışından gelen teknisyenler ve dışarıya giden Japon öğrenciler, Batı tipi endüstri teknolojisini Japonya'ya taşımışlardır. Bu endüstrileşmenin ivmesi ağır

sanayide başladığından, bölgede bir güç haline dönüşmesi uzun sürmemiştir. Elde edilen güç aracılığıyla Japonya, bölgedeki diğer ülkelerle ilişkilerini hiyerarşik olarak düzenlemiş ve işgalci varoluşunu endüstrisiyle desteklemiştir.

1950'li yıllar sonrasında Japonya, Tayvan, Hong Kong, Güney Kore ve Singapur gibi ülkelerdeki iktisadi büyüme ve kalkınma deneyimleri genellikle "yatırım artışı" ve "işgücü katılımı" çerçevesinde ele alınmıştır. Bunun dışında özellikle "devletin sanayileşmedeki rolünü" öne çıkaran açıklamalar da bulunmaktadır (Dedeoğlu ve Subaşat, 2004). Bölge ülkelerinin kalkınmasında devletin kalkınmada oynadığı rol, üretim örgütlenmesinin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Örneğin Japonya'da Meiji reformlarından itibaren sanayileşme devlet eliyle kurulmuş, bu durum II. Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiştir. Bu yöntem bölgenin diğer ülkelerinde de aralarında bazı farklar olmasına rağmen benimsenmiştir. Doğu Asya ülkelerinde devlet müdahalesi en yaygın olarak mali kaynakların ucuza ağlanması şeklindedir. Bunun dışında bu ülkeler konusunda devlet müdahaleleri açısından genelleme yapmak zor olmasına karşın, incelikte kredi mekanizmaları, dış rekabetten korunma, talebin düşmesi sonucu ortaya çıkan bunalımlarda örgütlenmeye yardım ve teknolojik gelişme yardımları gibi alanlarda geniş ölçüde devlet desteği almışlardır (Kazgan, 1985).

H. Dünya Savaşı'ndan sonra, hem Japonya hem de diğer ülke-ler açısından yeni bir dönem başlıyordu. ABD'ye yenilen Japonya, anın istekleri doğrultusunda ekonomisini yeniden düzenlemiş, özellikle silah sanayisini ortadan kaldırarak, ABD'den aldığı ekonomik destekle sanayisine yeni bir yön vermiştir. Bu dönemde Japonya'nın bölge ülkeleri ile olan ilişkisi sömürgecilik döneminin izlerini de taşıyarak yeniden örgütlenmiştir. Japonya diğer Doğu Asya ülkelerine yalnızca ilham, cesaret ve kendine güven kaynağı olmamış, bununla birlikte adapte edilecek kurumlar, politikalar konusunda da önderlik etmiştir (Rowthorn, 1996). İlk olarak Japon üretimi, büyük firmaların üretimde merkezsizleşmeye gitmesi ve ana firma içinde toplam kalite, tam zamanında üretim ve kalite çemberleri gibi teknikler aracılığıyla üretkenliğin artmasına dayanmaktadır. Bu üretim modelinde merkezsizleşme, ademi merkezileşme anlamına gelmekte ve firmanın en iyi yaptığı işe yoğunlaşmasıyla ilişkili bir nitelik taşımaktadır. Firma uzmanlaşmadığı işleri bırakmakta, tasfiye etmekte, bu işleri diğer firmalardan sağlayıp en iyi bildiği ve

üretken olduğu alanda uzmanlaşmaktadır. Üretimde küçük ve orta büyüklükteki firmalar ayrıcalıklı bir önem taşımakta, büyük firmaların bu işletmelerle bağlantıları Üretime katkıda bulunmaktadır (Yentürk, 1998). Japon üretim modelinin başarısı diğer Doğu Asya ülkeleriyle de benzerliklere neden olmuş, örneğin, Güney Kore'nin spor ayakkabı imalatında önde gelen dünya ihracatçısı konumu bu türden benzerliğe dayanmıştır. Yine Güney Kore'nin başkenti Seul'de mikro elektronik sanayinin %80'i büyük firma ve küçük ve orta büyüklükteki firmalar arasındaki bağlantılarla gerçekleşmektedir (Levy, 1991).

3.5.3 Orta Asya'da Kalkınma Çabaları

Sovyetler Birliği'nin dağılması, 20. yüzyıl tarihi içinde 1917 Ekim Devrimi kadar sarsıcı bir etkiye sahiptir. 1917 Devrimi dünyanın gidişinde nasıl önemli bir değişikliğe neden olduysa, Sovyetler Birliği'nin dağılması da, başta sosyalist coğrafya olmak üzere, tüm yerkürede önemli sonuçlar doğurmuştur. Eski Sosyalist Blok ülkelerinde ekonomiden siyasete, kültürden eğitime, tarımdan müziğe değin tüm bir toplumsal alan baştan aşağı yeniden yapılandırılmaya başlanmış ve bu yapısal dönüşüm sürecine genel bir kabul ile "geçiş" adı verilmiştir. Sovyet-sonrası yapısal dönüşüm sürecinde yer alan üç Orta Asya Özbekistan, Kazakistan ve Kırgız Cumhuriyeti'dir.

Bu ülkelerin bağımsız cumhuriyetler olarak tarihleri, 13 yıl geriye gider. Ancak yapısal dönüşümlerinin tarihi ise daha uzundur. SSCB'nin son yıllarında başlayan ve sosyoekonomik yapıyı yeniden yapılandırmayı amaçlayan reform süreci yaklaşık olarak 17 yıllık bir geçmişe sahiptir.; 1987 sonunda SSCB Yüksek Sovyet'i özel mülkiyet biçimlerine olanak tanıyan yasal düzenlemelere gitmiş ve 1991'de SSCB'nin dağıtılması kararı ile reform politikaları tüm cumhuriyetlerin temel ekonomi politikası haline getirilmiştir (Dedeoğlu ve Subaşat, 2004).

Üç Slav cumhuriyetinin SSCB'yi dağıtma ve yerine gevşek bir birlik oluşturma kararının yarattığı şokta ne yapacaklarına karar vermek için 12 Aralık 1991'de Aşkabat'ta bir araya gelen beş Orta Asya cumhuriyeti devlet başkanı, yeni oluşacak birliğe ortak kurucu olarak katılmak istediklerini belirtmiştir. Bunun sonucunda, bugünkü BDT'yi oluşturan 24 Aralık 1991 tarihli zirve ile dağılım sonrasının yeni birliğine üye oldular. Birlikte üç Baltık Cumhuriyeti ve Gürcistan yer almamıştı.

Daha sonra Türkmenistan çekilmiş, Azerbaycan ve Özbekistan ise katılma ve çekilme ve sonra tekrar katılma biçiminde kararsız tutumlar almışlardı. Orta Asya liderlerini telaşlandıran birliğin zamansız dağılmasıydı. 70 yıllık bütünleşmeyi temsil eden Birliğin dağılmasıyla, bölge ülkelerinin ekonomilerinin tam bir çöküntü yaşayacağı tartışmasız bir gerçektir. Bu nedenle liderler bir yandan mevcut ağır şemsiyesinde kalmanın avantajlarını korumak istiyor, öte yandan da artık herkesin kendi başının çaresine bakmak durumunda olduğu bir döneme girildiği gerçeğini görerek kendilerini dezentegrasyonun iktisadi sonuçlarından bir ölçüde korumak için başka alternatifler üzerinde duruyorlardı. İşte Orta Asya birliğinin hemen o gün dillendirilmesinin arkasında yatan gerçek buydu. Yeni dönemde ne yapılacağına karar verilmeye çalışılan Aşkabat toplantısında liderler "tüm Orta Asya devletleri bir araya gelerek yeni bir konfederasyon kurmalıdır, aksi takdirde ekonomik gelişmemiz aksayacaktır" beyanı sonu gelmeyecek olan bölgesel entegrasyon ve işbirliği tartışmalarının miladını oluşturmuştur. BDT dönemi ile birlikte hemen tüm Orta Asya cumhuriyetlerinin ittifak blokları bölgesel ve uluslararası entegrasyon düzeyinde izledikleri politikaları şöyle sıralayabiliriz.

Öncelikle üç devlet BDT şemsiyesinde kalarak yeni birliğin ekonomik ve askeri olanaklarını, birlikte kalmanın en azından yıkımı engelleyici yanlarını kullanma politikasının sürdürdüler. Birbirini tamamlayan mallar ve mamuller ağı olarak SSCB'nin iktisadi mimarisi bugün de bu cumhuriyetlerin belli düzeyde birbirleriyle işbirliği yapmasını gerekli kılmaktadır.

Ancak artık kendisi de derin ekonomik sorunlarla uğraşan Rusya'dan fazla yardım beklenemeyeceğini bilen cumhuriyetler hem kaynak bulmak hem de yeni rejim tercihlerine uygun adımlar atmak için Batı ya yöneldiler. Bağımsızlığın hemen ardından tüm Bretton Woods kurumlarına başvurular. Üç ülke de bugün IMF ve Dünya Bankası ile çalışıyor, MAİ ve MİGA çerçeve anlaşmalarını imzalamış durumda, Kırgızistan Moldavya ile birlikte Dünya Ticaret örgütü üyesi olmayı başarırken Kazakistan ve Özbekistan diğer BDT ülkeleri gibi adaylık incelemelerinin sonuçlanmasını bekliyor.

Çok büyük beklentileri olmamakla birlikte, Batı ittifakının alt ekonomik işbirliği örgütlerinden ECO'ya üye oldular. 1985'de İran, Türkiye ve Pakistan arasında kurulan Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) 1992'de genişleyerek Afganistan

ve yeni bağımsızlığını kazanmış Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ı bünyesine kattı. Belirli aralıklarla hükümet başkanları ve ilgili bakanlıklar düzeyinde toplanan ve azım-sanmayacak sayıda işbirliği anlaşmasına imza atmış bulunan ECO'nun, bölge ülkelerinin ekonomik gelişmeler konusunda dikkate değer bir katkısı olduğunu söylemek zor. Söz konusu tarihte üye ülkeleri arasında 2767 ABD dolarlık kişi başına milli yıllık geliri ile en ön sırada Türkiye'nin yer aldığı ECO'nun ekonomik yetersizlikleri ekonomik kaynak ve yatırım arayışındaki cumhuriyetlerin bu oluşuma neden fazla ilgi göstermediklerinin asıl nedeni olsa gerek. Bölge dışı aktörlerin tutumu, bölgesel bütünleşme konusunda belli bir etkiye sahiptir. Uluslararası aktörler olarak ABD, AB ve özellikle Rusya ile bölgesel aktörler olarak İran, Türkiye ve Çin'in politikaları dikkate alınması gereken dış politik etmenlerdir. Orta Asya Cumhuriyetlerinin bölgesel birliği konusunda ulusal, bölgesel ve uluslararası aktörlerin yaklaşımları şöyle özetlenebilir (Dedeoğlu ve Subaşat, 2004):

- Başta Almanya olmak üzere AB tarafından, Rusya'nın siyasal etki alanından çıkıp Batı ittifakının etki alanına daha fazla girebilmeleri için Orta Asya ülkelerinin kendi aralarında ekonomik bir birliğe gitmeleri tercih edilmektedir. Bu amaç la yapılan toplantı sempozyum ve yayınların önemli bir kısmının Almanya merkezli vakıf ve kurumların olması bunun bir işareti sayılmalıdır, ABD ise tek tek ülkelerle kurduğu ilişkiden genel olarak memnun, birlik konusunda ise aktif olmayan bir destekçi konumundadır.
- Türkiye de AB ile benzer biçimde, hem kendi pazar payını arttırabileceği hem de uluslararası siyaset alanında yandaş bir bloğa sahip olacağı inancıyla. Orta Asya ekonomik birliğine çok aktif olmamakla birlikte destek vermektedir.
- Rusya Orta Asya cumhuriyetlerinin her birisi ile farklı düzey ve mekanizmalarla kurduğu ilişkilerdeki patron konumunu korumak için Orta Asya iktisadi, birliği fikrini ortadan kaldıracak her türlü adımı atmaktadır. Son olarak yalnızca Kazakistan'ı dahil ettiği Ortak Ekonomik Alan projesi, Orta Asya iktisadi birliği yaklaşımlarını fiilen kadük hale getirecek nitelikte bir girişimdir. Kırgızistan'ın da bu Ortak ekonomik alan anlaşmasına dahil olmak için ne kadar çırpındığı düşünülürse, Orta Asya birliği fikri fiilen orta

vadede rafa kalkmış gözükmektedir.

- Özbek ve Kazak liderlerinin Orta Asya'nın belirleyici gücü olma konusunda verdikleri karşılıklı kibirli ve rasyonaliteden uzak çekişme, ülkelerin kendi ekonomik sorunlardan çıkmak için bölgesel işbirliği yerine dış yardıma (dış borçlar) ve yabancı sermayeyi cezbetmeye dayalı büyüme stratejileri sonucunda, gümrük birliği, yaşamsal önem taşıyan ortak enerji ve su politikası gibi konularda dahi müzakereleri aşan bir somutluğa gelinememiştir.

3.6. Küreselleşme ve Egemenlik

Küreselleşme çağında ulus-devletler, yeni sorunlarla karşı karşıyadırlar. Ulus devletler, Soğuk Savaş sonrası etkinlik ve bölgesel hareketlerin uluslararası entegrasyon ve ekonomik kalkınma sürecinde ağırlıklarını arttırmalarına ilaveten, ekonominin küreselleşmesi ve savaş teknolojisinin gelişmesi gibi etkenlerin yarattığı baskılarla karşı karşıya bulunmaktadır. Ayrıca, bugün artık devletleri geleneksel anlamdaki egemenlikle tanımlamaya imkan yoktur. Hemen hemen bütün devletler kurallarını kendilerinin koymadıkları uluslar arası -hatta Avrupa Birliği örneklerle uluslar üstü- hukuka göre taahhütler üstlenmek durumunda kalmaktadır. Aynı şekilde uluslararası ortak “insan hakları hukuku” da devletlerin kendi takdirlerine göre kural koyma ve uygulama yetkilerini büyük ölçüde sınıflandırmaktadır.

“Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişi, zümreye sınıfa bakılmaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisini kullanamaz.(T.C. anayasası, Genel Esaslar, madde 6).

Anayasamızda da görüldüğü üzere egemenlik hakkı hiçbir surette başka bir kurum veya zümreye bırakılamaz.

Bu süreçte, küreselleşme insan haklarına saygıyı devletlerin iç sorunu olmaktan çıkarmış ve “küresel toplum”un ilgili alanına sokmuştur. Bu ise

geleneksel egemenlik anlayışının ve hukuka bakışın büyük ölçüde değişmesi anlamına gelmektedir. Ulus devletler artık sadece insan haklarıyla ilgili uluslararası belgelere imza attıkları için değil, bunun yanında, küresel toplumda saygın bir siyasi birlik olarak yer alabilmek için de ülkelerinde yaşayan insanların temel haklarına saygılı olmak ve bu hakları korumak zorundadır(Wright:2002). İnsan haklarına saygı ve demokrasi küresel ahlakın standardı haline gelmiştir.

Hükümetler insan haklarıyla ilgili yüksek idealleri gözden kaçırmamanın yanı sıra, konuyu çerçeveleyen demokratik realizminde bilincinde olmalıdırlar. İnsan haklarını ihlal etmek, iç ve dış felaketin kesin reçetesidir. Dünyanın çeşitli yerlerinde gördüğümüz ayrılıkçı hareketler bir ihmalin ürünüdür. Küresel güçler ulusal egemenlik kavramını aşındırır, ticaretten iletişime kadar pek çok faaliyeti etkilerken, bir paradoks gibi, ayrılığı sağlama araçlarıyla birlikte gelmiştir; farklı görüşte olma hakkı ne yazık ki farklı olma savaşı haline dönüşmüştür.(Mandela,1999;s.305)

Bu çerçevede küresel toplumun, ulus-devletlerin iç işlerine özellikle insani amaçlarla müdahale edebileceği kabul edilmekte ve egemenliğin hiç bir devlete insani yardımı reddetme yetkisi vermediği görüşü yaygınlaşmaktadır. Bu ise, uluslararası sistemin temeli olan “iç işlerine karışmama” kuralının değerini azaltmaktadır. Ayrıca, devlet adına bile olsa suç işlediği iddia olunan kişileri doğrudan doğruya yargılamak üzere uluslararası mahkemelerin kurulması devlet egemenliğini yıpratıcı bir başka gelişmedir.

4. SONUÇ

Küreselleşme, kavram olarak yeryüzündeki insanların, iktisadi, sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda birlikteliğini, bu alanların her birinde artan ilişkilerini amaçlayan bir süreçtir. Bu anlamda, karşı durmak bir yana, olsa olsa desteklenmesi gereken ve özlenen bir olgudur. Üstelik bilişim ve iletişim teknolojilerindeki büyük atılımın da katkısıyla ekonomik, sosyal, siyasal ilişkilerin yaygınlaşması ve ekonomik etkinlikteki artış gibi kayda değer olumlu etkileri de olan bir süreçtir.

Küreselleşme tüm dünya ülkelerini istesin veya istemesin, ekonomik, politik sosyal vb. şekillerde etkilemektedir. Özellikle 20. yüzyılın son yarısı küreselleşmenin tüm ülkeler üzerindeki etkisini yoğun şekilde hissettirmesine tanık olmuştur. Öyle ki ülkeler artık birbirinden bağımsız hareket edememeye, bir ülkede olan ekonomik istikrarsızlık diğer ülkelerde de hissedilir duruma gelmiştir.

Kalkınma ise tüm dünya ülkelerinin hedefidir. Çünkü her ülke vatandaşlarının refah içinde yaşamasını düşünmekte ve ülke çıkarlarını korumak için çeşitli kalkınma stratejileri uygulamaktadır. Ama uygulanan kalkınma çabaları küreselleşmeden bağımsız olamamakla birlikte adeta küreselleşmenin kendilerini yapmak zorunda olduğu uygulamalara zorlamıştır. Ülkeler kalkınma için kendi içlerinde ekonomi ve kalkınma politikaları uygularken, küreselleşmeden daha az etkilenmek veya diğer ülkelere entegre olmak amacıyla çeşitli işbirlikleri ve bölgesel kuruluşlar oluşturmuşlardır.

Küreselleşme olgusunun iktisadi boyutu özellikle 1980'li yıllarda önem kazanmış ve hızlanmıştır. Ekonomik açıdan küreselleşme ulusal ekonomilerin serbestleşerek bir küresel dünya ekonomisi haline gelmesidir. Bu bağlamda neo-liberal politikalar ulusal ekonomilerin dışa açılmasını ve böylece ekonomilerin uluslararasılaşmasını istemektedir.

1980'li yıllar ekonomik açıdan küreselleşme hareketlerinin hız kazandığı yıllar olmanın yanısıra gelişmekte olan ülkelerde borç krizinin patlak verdiği yıllar olarak da anımsanmaktadır. 1970'li yılların başlarından itibaren gelişmiş

lkelerde kar oranlarının düşmeye başlaması bu ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yoğun şekilde sermaye ihracı yapılmasına neden olmuştur. 1970’li yılların başında doların altınla bağının koparılması ve ardından gelen petrol şokları krizi su yüzüne çıkarmıştır. Bu süreçte gelişmekte olan ülkelerin borçlarının giderek artması ve 1980’li yıllara gelindiğinde ödenemez hale gelmesi dış borç krizini gündeme getirmiştir.

Gelişmiş lkeler dış borç krizinin tek suçlusu olarak gelişmekte olan ülkelerde uygulanan korumacı ve devletçi sanayileşme politikalarını göstermişlerdir. Bu nedenle krizin çözümünün devletin iktisadi faaliyetlerine son vermek ve ekonomileri dışa açmak olduğunu iddia etmişlerdir. Bu amaçla IMF ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelere yapısal uyum politikaları adı altında neo-liberal iktisat politikaları dikte edilmiştir.

1980 sonrasında gelişmekte olan ülkelerde ithal ikameci sanayileşmenin yerini ihracata dönük büyüme modeli almıştır. Bu çerçevede ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi gündeme gelmiştir. Devletin iktisadi faaliyetlerden çekilmesi ve deregülasyon ile desteklenen bu süreç, gelişmekte olan ülkelere borçlarını deyebilmenin ve kalkınmanın tek yolu olarak sunulmuştur. Bu politikalar gelişmekte olan ülkeleri karşılaştırmalı stnlkler teorisine dayanarak emek yoğun malların ihracatına yöneltilmiş, sanayileşmiş ülkelerle rekabet edebilecek kapasitede olmayan bu ülkeler ancak emek maliyetlerini düşürerek ve hammadde kaynaklarını değerlerinin çok altında gelişmiş ülkelere sunarak ihracat yapabilir hale gelmiştir. Bu durumda artan ihracatın büyümeyi beraberinde getirmediği grlmştir. Gelişmekte olan ülke piyasalarının ticaretin serbestleşmesi ile birlikte gelişmiş ülkelerin sanayileşmiş ürünlerine tamamen açılması bu ülkelerin sanayisinin tasfiyesinde önemli rol oynamıştır.

Ticaretin yanısıra sermaye hareketleri de serbestleştirilmiş ve kapılar doğrudan yabancı yatırımlarla spekulatif amaçlı sermaye hareketlerine açılmıştır. Doğrudan yabancı yatırım ajanları olan çok uluslu şirketler (ÇUŞ) retim faaliyetlerinin bir bölümünü ucuz işgücü sebebiyle az sayıdaki gelişmekte olan ülkelere kaydırımışlardır. Ancak bu ülkelere kaydırılan üretim katma değeri düşük ürünlerde yoğunlaşması ülke kalkınmasına fayda sağlamaktan çok ucuz emeğin

sömürülmesi anlamına gelmektedir. ÇUŞ'lerce ele geçirilen gelişmekte olan ülke sanayileri ulusal kalkınmayı hedefleyen stratejilerle değil, bu şirketlerin çıkarlarına göre yönlendirilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin üretim faaliyetlerinden uzaklaşarak sanayisizleşmesini hızlandıran bir diğer faktör ise spekülatif amaçlı sermaye hareketleridir ki bu ülkelere yönelen sermayenin büyük kısmı bu amaçla gelmektedir.

Özellikle 1990'lı yıllarda yaygınlaşan ve sıklaşan, spekülatif amaçlı sermaye hareketlerinin oluşumunda büyük rol oynadığı finansal krizler gelişmekte olan ülke ekonomilerini ağır kayıplara uğratmış ve bir gecede onlarca yıl geriye gitmelerine neden olmuştur. Bu gerçek hem Latin Amerika hem Asya hem Rusya hem de Türkiye'de yaşanan şiddetli krizlerle gözler önüne serilmiştir. Bu ülkelerde yaşanan krizlerin ortak özelliği ise IMF yönlendirmeli sabit döviz kuru uygulamalarının sonucunda ortaya çıkmış olmalarıdır.

1990'lı yıllardan sonra krizlerin yaygınlaşması ve özellikle globalizasyon sürecinin en başarılı örnekleri olarak bilinen Asya Ülkelerinde bu krizlerin tüm yıkıcılığı ile boy göstermesi sonucunda hem bu süreç hem de bu sürecin temel taşlarından olan IMF ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

Sonuçta günümüzde hiçbir ülkenin kendi iç çerçevesinde oluşan bilim ve teknoloji ile gelişmesi; kendi kendine yettiği zannettiği bir ekonomi kurarak dar bilgi ve imkanlarla dünyadan bağımsız bir şekilde büyüme ve refah artışı sağlaması imkansızdır. Gelişmek isteyen tüm ekonomiler dünya ile bilgi alış verişine girmek ve ekonomik ilişkiler kurmak zorundadır. Bir ekonominin başarıya ulaşabilmesi için dünyayı, dünyada meydana gelen gelişme ve değişimleri çok iyi izlemesi ve analiz etmesi; uygulayacağı politikalara bu doğrultuda yön vermesi gerekmektedir.

Küreselleşme sürecini kalkınma için daha elverişli bir duruma getirme için katedilmesi gereken yol uzun ve çetindir. İnsanlığın çok büyük bir kısmını yakından ilgilendiren bu yolun başarıyla katedilmesi için tüm ülkelerin özenli, dikkatli ve başarılı bir süreç geçirmeleri gerekmektedir. Nitekim bir ülkenin ekonomik alandaki başarısızlığı maalesef sadece kendi ülkesini değil, tüm dünya ülkelerini

etkilemektedir. Küreselleşme ve kalkınma arasında önemli bir ilişki vardır. Bu ilişki gerek olumlu gerekse olumsuz yönleriyle hem kalkınma sürecindeki ülkeyi hem de diğer dünya ülkelerini etkilemektedir.

KAYNAKLAR

1. ACAR, Y. (1998). *Büyüme Teorileri*. 3. Baskı. Bursa: Vipaş Yayınları.
2. AKDİŞ, M. (2002). “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri Ve Türkiye: Finansal Krizler Beklentiler”.
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 10.05.2006.
3. AKSOY, T. (1997). *Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye’de Uluslar Üstü Bankacılık (Sistematik ve Analitik Bir Yaklaşım)*. Ankara: S.P.K.Yayınları
4. AKTAN, C.C. (ed) (2002). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*.Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını
5. AKTÜRK,S. (2001). “İşgücünün Küreselleşmesi”, *İş,güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. Cilt : 3 Sayı: 2
6. AKYOL, S.(2002). “Arjantin ve Türkiye Krizlerine Bakış”, *Activeline Gazetesi*. 01/06/2002
7. ALTINTAŞ, H. (1999). “Global Ekonomilerde Finansal İstikrarsızlığın Ekonomik Analizi: Güneydoğu Asya Krizi’nin Ekonomik Yansımaları”, *İktisat, İşletme ve Finans*, Ekim Sayısı
8. ALTVATER E. (1984). “Neo-Liberal Karşı Devrimin Hiç de Gizli Olmayan Çekiciliği”, *İktisat Dergisi*. Çev: N. Satlıgan. Sayı: 241.
9. ARIBOĞAN,D.Ü. (1996). *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*. İstanbul: Der Yayınları.
10. ARSLAN, M. (2001). “IMF, Krizler ve Türkiye”, *Stratejik Analiz*. Cilt: 1
11. Asomedy, (1999).*Küreselleşme*, Ankara.
12. “Avrupa Topluluklarının Tarihsel Gelişimi” (2004).
<http://www.dtm.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/tarhsel.htm>, 15.05.2006.
13. BAER, W. (1995). *The Brazilian Economy; Growth and Development*; Westport; Praeger, 4th ed.
14. BALCI, E.(1996). “Yeni Dünya Düzeni ve Globalleşme”, Cumhuriyet Gazetesi, 9 Nisan 1996.
15. BAŞKAYA, F. (1991). *Az gelişmişliğin Sürekliliği*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

16. BAŞTÜRK,Ş. (2001) “Bir Olgu Olarak Küreselleşme”,
<http://www.isguc.org/senol1.htm>, 20.05.2006.
17. BERBER, M. (2006) “Yatırım Stratejileri”,
www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/strateji.pdf -2006, 20.05.2006
18. BERNSTEİN, H. (1992). “Gelişme Toplumbilimine Karşı Azgelişmişlik Toplumbilimi mi?”, Çev: M. Ersoy. *Emperyalizm Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*, Der: M.Ersoy. Ankara: V Yayınları.
19. BİLGİN, G.,(2002). *Rusya Krizinin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Etkisi*.Ankara: Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü .
20. BORDEN, W.S. (1984). *The Pacific Alience: United states Foreign Economic Policy and Japanese Trade, Rocover, 1947-195*. Wisconsin: University of Wiskonsin Pres.
21. BOZKURT,R. (1997). İşletme Odağı Girişimci Sorunları. İstanbul: Der Yayınları
22. “Brezilya’ya Kriz Planı” (2002).
<http://www.evrensel.net/02/08/09/ekonomi.html#2>, 10.05.2006.
23. BRİEN, O. and J. Philip (1992). “Latin Amerikan Bağımlılık Kuramlarına Bir Eleştiri”, *Emperyalizm Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*,. Çev. ve Der: M. Ersoy. Ankara: Verso Yayınları
24. BÜYÜKBAŞ, H. ve K. Ören (2005). “Küreselleşme, Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Sosyal Düzen Arayışı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 13
25. BOZKURT, “Globalleşme ve Devlet”, İktisat Dergisi, Sayı.382, İstanbul Eylül 1998, s.47.
26. CLARK C.,(1986). *The Condition of Economic Progress*, London. Aktaran: Vural
27. Savaş, *Kalkınma Ekonomisi*, 4. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
28. ÇAĞLI, E. (2006). *Küreselleşme Eşitsiz ve Bileşik Kapitalist Gelişme*.İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları.
29. ÇETINKAYA, H. (1999). *Yabancılar Brezilya.ya Takıldı*.,Hürriyet Gazetesi. 18 Ocak 1999
30. ÇİLOGLU, B. (2002). “Arjantin Ekonomisi”, Stratejik Analiz. C: 2 S: 22.

31. ÇAM, Transnasyonal Gruplar ve Krapolitik Dış Faktörlerin Eğilimleri ve Türkiye'nin karşılaştığı sorunlar, s.34-35 Harp Akademisi Yayınları. İstanbul 1985
32. DEDEOĞLU, S.ve T. Subaşat (Haz) (2004). *Kalkınma ve Küreselleşme*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
33. “Dış Ticaret Müsteşarlığı”,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/YAYIN/kitap/rusya.htm#3-TÜRKİYE-RUSYA%20FEDERASYONU%20EKONOMİK%20VE%20TİCARİ%20İLİŞKİLERİ>, 20.05.2006.
34. DPT, (1995). “Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (AT, NAFTA, PASİFİK) ve Türkiye (AT, EFTA, KEİ, TÜRK CUMHURİYETLERİ, EKİT (ECO), İslam Ülkeleri) İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu”, *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler*. Alt Komisyon Rapor, Kitap 2, Ocak
35. DURSUN, G. “Ekonomik Postmodernlik: Üretimin Enformatikleşmesi ve Bilgi”
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=254, 15.01.2006.
36. “Dünya Ticaret Örgütü”, (2004).
<http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/ulus/61dnyat.htm>,22.05.2006.
37. EĞİLMEZ, M. (2002. “Dünya Bankası Grubu ve Türkiye”,
http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_7.htm,18.05.2006.
38. EKİN,N. (1998). *Çalışma Yaşamından Dönüşüm*. İstanbul: Mess Yayınları
39. “Sosyal Kalkınma Üzerine Değerlendirme” (2006). <http://www.kalkinma.org>, 20.05.2006.
40. EPSTEİN, J. (2002). “The Bells Tolls For MERCOSUR”, *Latin Trade*. January 2002, Vol. 10
41. ERBAY, Y. (1996). *Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri*.Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayın No:11, Ankara.
42. ERÇEL, G.,(1998). *Lessons From The East Asian Crisis For Turkish Policy Makers, Mediterranean Development Forum*. Marakeş
43. ERDİNÇ, Z., (1999)..Küreselleşmenin İstihdama Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3
44. ERKIZAN, H.N. (2002). “Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine”, *Doğu-Batı Dergisi*

45. EROGLU, Ö. ve M. ALBENİ, (2002). *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*. Isparta: Bilim Kitabevi.
46. ERSOY, M. (1984). “Çevre Toplumsal Formasyonlarında Ulusal Ekonomiler ve Kentsel Sanayi Sektörünün Yapısına İlişkin Modeller”, *Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
47. EŞKİNAT, R. (1998). *Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
48. FLEMİNG J. M. (1966). “Dıştan İstifadeler ve Dengeli Büyüme”, *İktisadi Büyüme ve Gelişme Seçme Yazıları*. İstanbul: , İstanbul Ünivesitesi Yayınları
49. FREYSSINET, J. (1985). *Az gelişmişlik İktisadi*. Çevirenler: M. Ali Kılıçbay-Tezer Öçal. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları
50. FÜSUNOĞLU, M. (1996). *Çevre Sorunları ve Ekonomi*. Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını
51. GEREK, S.(1999). *Finansal Küreselleşme ve Türkiye*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları,
52. GIDDENS, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. Çeviren: O. Akınhay. İstanbul: Alfa Yayınları,
53. GÜN, R. (2000). “Birleşmiş Milletler Örgütünün Örgütlenme İlkeleri Ve Örgüt Yönetimi Açısından İncelenmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 2, Sayı:2
54. GÜRAN, N. ve I. Aktürk (2001). *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*. 5. Baskı. Isparta.
55. GÜRÜN, F., (2001). *Globalleşme ve Çokuluslu Şirketlerin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri*. Ankara: Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası
56. GÜZELCİK, E., (1999). *Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı*. İstanbul: Sistem Yayıncılık
57. HAN, E. (2004). *İktisadi Kalkınma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
58. HAİNES-FERRARİ, M. (1993). “MERCOSUR: A New Model of Latin American Economic Integration?”, *Case Western Reserve Journal of International Law*. Vol. 25, No. 3
59. HUFBAUER, G.C. and J.J. Schott, (1992). “North American Free Trade : Issues and Recommendations”, *Institute for International Economics*. Washington.

60. I.T.O (1998). *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri*.İstanbul: I.T.O. Yayınları
61. IGEME (1997). *GATT- Uruguay Round, Uluslararası Ticarete ve İş Çevrelerine Etkileri*. Ankara
62. İTKİB(2004).<http://www.itkib.org.tr/ihracat/disiliskiler/Ticaribloklar.htm>,01.06.2006
63. İYİBOZKURT,E. (1999). *Küreselleşme ve Türkiye*.Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
64. İZGİ , M. (2002). “Kriz Analizi”,
<http://www.isguc.org/menekse.htm>,07.05.2006.
65. KAHN, J. ve Yardley, J. (2004). “Amid China's Boom, No Helping Hand for Young Qingming”, *New York Times*. 1 Ağustos.
66. KARLUK, R.S. (1998). *Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar*. Ankara: Turhan Kitabevi
67. KARLUK,(1996). Avrupa Birliği ve Türkiye, IMKB Yayınları, İstanbul.
68. KARAOSMANOĞLU, Dünya Ekonomisinde Yeni Oluşumlar” , İktisat Dergisi, sayı.406, İstanbul.
69. KAYA,A.A. (2004). *İktisadi Kalkınma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
70. KAZGAN, G. (1985). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, 1. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
71. KESKİN, H. Ü.(2004). *Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizini, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
72. KOCAÖZ, D. ve diğerleri “Birleşmiş Milletler “Binyıl Kalkınma Hedefleri”.
<http://www.hacettepem.org.tr/makaleler.php?a=&b=9&mNo=183>,25.05.2006
73. KONGAR, E. (2006). “Ekonomik Büyüme Ve Kültürel Kalkınma”.
http://www.kongar.org/makaleler/mak_mi.php,20.05.2006.
74. KRUGMAN, P. (2001). *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü*. Çeviren: N. Dominiç. İstanbul: Literatür Yayıncılık
75. KUMCU, E.(2000).”Bir Türkiye, Bir Arjantin” *Hürriyet, Gazetesi*. 22.12.2000
76. KÜÇÜKCAN,T. (2002). “Küreselleşme Sürecinde Din”, *Zaman Gazetesi*. 09.07.2002

77. LAÇİNER, S. (2005). “Orta ve Güney Amerika'da Uluslararası Örgütler ve Entegrasyon Girişimleri”,
<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=89>, 15.05.2006.
78. LARRAİN, J. (1995). *İdeoloji, Kültür ve Kimlik*. Çev: N. Nur Domaniç. İstanbul: Sarmal Yayınları
79. “Latin Amerika ve IMF”, (2003).
80. <http://www.buik.net/subcommittee/ekonomik/showarticle.asp?aid=400>,
15.05.2006
81. LEVY, B. (1991). “Transaction Cost, the size of Firms and Industrial Policy: Lessons from a Comparative Case Study of the Footwear Industry in Korea and Taiwan”, *Journal of Development Economics*
82. MALKOÇ, S. (1999). “Cumhuriyetin 75. Yılında Dünya Ekonomik Krizlerinin Türkiye’ye Yansımaları ve Güncel Bir Örnek: Rusya Krizi”,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/dunyaeko.htm>, 25.04.2006.
83. MANDELA (1999). “Ulus Devletin Silinişi”, s.305, *Yüzyılın Sonu İş Bankası Yayınları*
84. MANİSALI, E. (1971). *Dışsal Ekonomiler ve İktisadi Gelişme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
85. MANİSALI, E. (1982). *Gelişme Ekonomisi*. 3.b. İstanbul: Ar Yayın Dağıtım
86. MENGİ, A. ve N. Algan, (2003). *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme AB ve Türkiye Örneği*. Ankara: Siyasal Kitabevi
87. MİLTON, F. (1988). *Kapitalizm ve Özgürlük*. Çev: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
88. MORTAN, (1998) “Dünya Ekonomisinde Eski ve Yeni Kurallar” Dünya Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
89. ÖĞÜT, K. (2002). “Küreselleşen Dünyada Kriz - Korumacılık ve Ulusal Kalkınma İdeolojisi - Üçüncü Yol Kemalizm”,
<http://www.aydinlanma1923.org/sayi/37/37-04.htm>, 15.05.2006.
90. ÖKSÜZ, S. (2001). “Doğu Asya Mucizesi’nin Dünü ve Krizin Bugünü: Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar”, *Ege Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 1, S: 1
91. ÖNİŞ, Z. (2003). “Neo-Liberal Küreselleşmenin Sınırları: Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF’ye Karşılaştırmalı Bir Bakış”,
<http://home.ku.edu.tr/~zonis/fall02/neoliberalsinirPDF.pdf>, 05.05.2006.

92. ÖNİŞ Z. ve F.Şenses (2003). “*Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus: A Critical Appraisal*”, *Economic Research Cente.*, Middle East Technical University, Çalışma Raporu, No. 03/09.
93. ÖZ, E. (2001). “Globalleşme Nedir?”, *Dış Ticaret Dergisi*. Yıl:6, Sayı:12
94. PRENDERGAST R. and F. Stewart, (1995). *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*. Çev: İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
95. ROBERTSON,R.(1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London:Sage.
96. ROCHA, G. M. (2002). “Neo-Dependency in Brazil”; *New Left Review* II/16, July-August 2002
97. ROCK, D. (2002). “Racking Argentina”; *New Left Review* II/17, September-October 2002.
98. ROSTOW W. W. (1980). *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*. İkinci Baskı. Çev: Erol Güngör. İstanbul: , Kalem Yayıncılık
99. ROTHORN, R. (1996). “East Asian Development: The Flying Geese Pradigm Reconsidered” *UNCTAD, East Asian Development*. Lessons for a New Global Enviroment, Study, No:8, Cenevre.
100. “Rusya Federasyonu” (2000).
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/YAYIN/kitap/rusya.htm>, 15.05.2006.
101. SAYILGAN, Ş.(1998). “Uluslararası Finansal Entegrasyon Süreci ve Ekonomik Sonuçları” *Banka ve Ekonomik Yorumlar*. Yıl: 35, S: 12
102. SCHOLTE,J.A. (1999). “Globalization:Prospects For A Paradigm Shift”, *Politics and Globalization*. Edit by: Martin Shaw, London: Routhledge.
103. SEYİDOĞLU, H. (1999). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Güzem Yayınları.
104. SHAFÄDDİN,M., (1998). How Did Developed Countries Industrialize? The History of Trade and Industrial Policy: The Cases of Great Britain and the USA, UNCTAD Discussion Papers, No.39.
105. SOROS, G., (1999). *Küresel Kapitalizm Krizde.*, Çeviren: G. Şen. İstanbul: Sabah Kitapları.
106. STRANGE, S. (1998). “The New World of Debt”; *New Left Review* I/230
107. ŞENSES, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü- Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları

108. T.C. Anayasası Genel Esaslar, madde 6.
109. T.C. Maliye Bakanlığı, (1998). *1998 Yıllık Ekonomik Rapor*.Ankara
110. TEZER, E. (2001). “2000 Yılındaki Ekonomik Gelişmeler ve Otomotiv Sanayi”, *İşveren*. Ocak Sayısı.
111. TUNA, Y. (1998). “Dünya’da Globalleşme Eğilimleri ve Dengeler”, *Süreç Dergisi*, İstanbul: Gümrük Birliği Özel Sayısı, Sayı:17-18
112. TUNCA, Z. (1998). “Asya Krizinde Yapısal Sorunlar”, *ISO Dergisi*. Sayı:316.
113. TUTAR,H., (1999). “Üçüncü Bin Yılın Eşiğinde Küresel Düş Kırıklıklarımız”, *Ekonomi Başak*, Sayı:104
114. TÜMERTEKİN, E. ve N. ÖZGÜÇ, (1999). *Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitabevi
115. ULUDAG, I., (1999). *Finansal Liberalizasyon ve Küreselleşme Sürecinde Oluşan Ekonomik Etkiler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi (U.S.A.M.) 1998 Yılı Konferanslar Serisi
116. ULUGAY, O. (2001). *Küreselleşme Korkusu*.İstanbul: Timaş Yayınları.
117. ULUR, A.T. (2002). “Pasta Tarifleri Üzerine Bir İnceleme: Küreselleşme ve Adalet”, *Doğu-Batı Dergisi*.Ankara, Sayı: 18.
118. VELTMEYER, H and Petras, J. (1998). *Dynamics of Social Change in America*. Palgrave.
119. World Bank (2000). *Entering the 21th Century World Development Report 1999/2000*, Oxford University Press, Oxford.
120. World Bank (2001). *World Development Indicators*; Washinton DC.
121. World Bank (2003). *World Development Report 2003*, World Bank: Washington D.C.
122. World Bank (2003a).*World Development Report 2004*, World Bank: Washington D.C.
123. WRİGHT(2002). “Will Globalisation Make You Happy?” , *Foreign Policy*
124. YAVİLLİOĞLU, C., (2002a). “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 3, Sayı 1
125. YAVİLLİOĞLU, C., (2002b). Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik
126. Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım)”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 3, Sayı 2

127. YAY, T., G.G.YAY ve E.YILMAZ (2001).*Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*. İstanbul: I.T.O. Yayınları
128. YELDAN, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
129. YENTÜRK, N. (1998). “Üretim Organizasyon Biçimi Olarak Anadolu Kaplanları ve Dünyadaki Benzerleri”, *Sanayi Kongresi, 1997*

ÖZGEÇMİŞ

Erkan AYDIN, 4 Ağustos 1976 tarihinde İstanbul'da doğdu. Lise öğrenimini Bahçelievler Lisesi, İstanbul'da tamamladı. 1995 yılında İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü'nü bitirerek, lisans eğitimini tamamlamıştır. Marmara Üniversitesi, Uluslararası Kalite Sistemleri Bölümü'nde yüksek lisans eğiti almış ve halen Gebze Yüksek Teknolojileri Enstitüsü, Strateji Bilimleri bölümünde yüksek lisans eğitim almaktadır.

2001 yılından beri Kalite Yönetim Sistemleri üzerine çalışmakta olan Erkan AYDIN, URS ve WCS firmalarının denetçiliğini yapmıştır. BDK Danışmanlık firması bünyesinde Tamay Elevator, Oskar Elevator, Napel Asansör, Reha Tekstil, Önder Ayakkabıcılık, Stil Çizgi Tekstil, Mayteks Tekstil, VIP Özel Güvenlik, Serhad Yağ, Koç Turizm, Dünya Catering, MTI Tech, Aydoğanlar, Botek firmalarının Kalite Yönetim Sistemlerinin kurulması için Danışmanlık yapmıştır.

Şuanda kendi kurduğu Naviga Belgelendirme şirketinde, TÜV Austria Hellas Türkiye Temsilcisi ve baş denetçisidir.